

AVRASYA

DÜNYASI

EURASIAN WORLD

Altı Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi

Yıl/Year: 4 • Sayı/No: 8 • Nisan/April 2021

YENİ DOĞU AVRUPA: AVRASYA'NIN BATI UCU NEW EASTERN EUROPE: WESTERN END OF EURASIA

ISSN: 2587-0920
9 772587 092006
Fiyatı: 50 TL

Ermenistan'da
Siyasi Kriz
Karabağ Savaşının mı
Yoksa Kadife Devrimin
mi Artıcısı?

The Great Gamble
on the Caspian Sea:
Interests of Russia
and Iran

Türk Kültür Ortaklığından
Dünyayla Bütünleşmeye:
Latin Alfabesi ve
Dil Politikalarının
Tarihsel Evrimi

Yayın Sahibi

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kirt.
Tic. Ltd. Şti. adına
Hazel Çağın Elbir

Yayın İdare Adresi

Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550
Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • Faks: 0 (312) 438 50 26

Yayın / Danışma Kurulu

E. Büyükelçi Alev Kılıç, Başkan, AVİM
E. Büyükelçi Çınar Aldemir
Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün, DDTÜ
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı, DDTÜ
Dr. Paulo Botto, La Plata University,
Buenos Aires, Argentina
Prof. Dr. Birgül Demirtaş, Türk-Alman Üniversitesi
Doç. Dr. Sergii Glebov, Odesa Mechnikov
National University, Odesa, Ukraine
Prof. Dr. Afet Gulaliyeva, Baku State University,
Baku, Azerbaijan
E. Büyükelçi Koray Targay

Editör: Yiğit Alpogan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Turgut Kerem Tuncel

Fotoğraflar: www.tr123rf.com

Baskı Tarihi: 19 Nisan 2021

ISSN: 2587-0920

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 6 Aylık Türkçe-İngilizce

Sayfa Düzeni
Ruhi Alagöz

Baskı:

Nezir Matbaacılık
Matbaacılar Sitesi 35. Cad. No: 62
İvedik-Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0 312 395 53 00 - Faks: 0 312 395 84 20

Abone Sorumlusu Hülya Önalp

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kirt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 4 06550
Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com
www.avim.org.tr

Yıllık Yurtiçi Abone Ücreti: 100 TL

Yıllık Yurtdışı Abone Ücreti: 25 Euro

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına
ödemeye yapabilirsiniz:

Terazi Yayıncılık,
Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi:
181/6296007

Posta Çeki Hesabı: Ankara/Çankaya/Merkez
5859221

IBAN No: TR96 0006 2000 1810 0006 2960 07

Aksi belirtilmediği sürece Avrasya Dünyası'nda
yayımlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler
sadece yazarına aittir. Yazı işleri müdürünü,
yayın sahibini veya editörünü bağlamaz.
Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin
alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi
kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik
ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Değerli Okurlar,

Yaşlı ve nice badireler atlatmış dünyamızın 20. yüzyıl başlarında yaşamış olduğu İspanyol Gribi felaketinden sonra karşı karşıya kaldığı en büyük meydan okumayı teşkil eden Covid-19 salgını sırasında her türlü zorluğa rağmen çıkartmayı başardığımız Avrasya Dünyası'nın 8. sayısı ile huzurunuzdayız. Elinizdeki nüsha, Covid-19 döneminde yayımladığımız 3. sayı olmaktadır. Güç koşullar altında çalışırken yapmış olabileceğimiz hatalar için peşinen özür dileriz.

Bu sayımızda da son üç sayımızda izlediğimiz yaklaşımı sürdürüyor ve Avrasya'nın alt bölgelerinden sonuncusunu, yani Avrasya'nın Batı ucunu teşkil eden 'Yeni Doğu Avrupa'yı mercek altına alıyoruz. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu, Belarus, Ukrayna ve Moldova inceleme alanımıza teşkil etmektedir. Doğu Avrupa'nın nerede başlayıp nerede bittiği hep tartışma konusu olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupa, Avrupa'nın gelişmiş 'Batı'sının ötesinde kalan bölge olarak kabul edilmiştir. Bu durum, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle değişikliğe uğramıştır. Eski Sovyet Bloğuna mensup ülkelerin başardığı demokratik dönüşümlere ilaveten bir bölümünün Avrupa ve Avr-Atlantik yapılanmalarına üye olmaları, klasik anlamdaki 'Doğu Avrupa'nın giderek küçülmesi ve adeta daha doğuya gerilemesiyle sonuçlanmıştır. Bu koşullarda bölgede 'Yeni Merkezi Avrupa' ile 'Yeni Doğu Avrupa' olarak tanımlanabilecek iki kavram ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, NATO ve Avrupa Birliği'nin yeni üyelerini kapsarken, 'Yeni Doğu Avrupa' ise Avrupa'daki entegrasyon hareketlerinin dışında kalmış olan ülkeleri, yani bu sayımızın konu aldığı dört ülkeyi anlatmaktadır. Avrasya'nın batı ucu olarak bu dört ülke esasen, coğrafi anlamda Avrasya anlayışımızın batı sınırlarını, Avrupa Birliği'nin doğu sınırlarının teşkil ettiği geçiği ile örtüşmektedir.

Bu sayı ile Avrasya'yı daha yakından tanıyıp anlayabilmek ümidiyle alt-bölgeler halinde incelemeye dönük çalışmamız da sona ermektedir. Bu yaklaşımımıza göstermiş olduğunuz yakın ilgiye şükranlarımızı sunuyoruz. Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan bir hazine olarak gördüğümüz Avrasya'nın ilerideki sayılarımızda sürececek yeni keşiflerle sizlerle birlikte olmaya devam etmek umuduyla sağlık ve mutluluk dileklerinizi sunarız.

Yiğit Alpogan
Editör

from the editor

Dear Readers,

We appear before you with the 8th issue of the Eurasian World that we have managed to bring out despite all resultant difficulties of the Covid-19 pandemic, which has been the greatest challenge that our ancient world, the survivor of so many crises, has to face after the Spanish Flu that occurred in the beginning of the 20th century. This is the 3rd issue of the Eurasia World that we have published so far during the Covid-19 days. From the start, we would like to apologize for mistakes that we might have made while working under such difficult conditions.

In this issue, we follow the same approach that we employed in our last three issues. Accordingly, we focus on the last sub-region of Eurasia, namely, the 'New Eastern Europe' at the western end of Eurasia. As such, Russian Federation, Belarus, Ukraine, and Moldova constitute our area of interest. The boundaries of Eastern Europe have always been a matter of debate. Particularly during the Cold War, Eastern Europe signified the region beyond the developed 'West' of Europe. This had changed by the end of the Cold War. In addition to the democratic transitions in former Soviet Bloc countries, some of these countries' accession to European and Euro-Atlantic structures resulted in the shrinking of 'Eastern Europe' and its retreat towards the East, figuratively speaking. This brought about two phenomena that could be designated as the 'New Central Europe' and the 'New Eastern Europe.' The 'New Central Europe' includes the new members of the NATO and the EU. The 'New Eastern Europe,' on the other hand, is composed of countries that have not been parties of the integrationist waves in Europe. These are the countries that we have focused on in this issue. As the western end of Eurasia, these four countries confirm the reality that, in geographical terms, the western boundary of our understanding of Eurasia overlaps with the eastern border of the European Union.

With this issue, we finalize our inquiry into the sub-regions of Eurasia aiming to comprehend this wide space. We are grateful for your close attention to our approach. We hope to be with you during our future discoveries on Eurasia, a region that we regard as a treasure in political, economic, social, and cultural terms. We wish all our readers healthy and happy days.

Yiğit Alpogan
Editor

içindekiler / contents

Yıl/Year: 4 • Sayı/No: 8 • Nisan / April 2021

04

**Ermenistan'da Siyasi Kriz
Karabağ Savaşının mı
Yoksa Kadife Devrimin mi Artçısı?**

Tutku Dilaver

11

**Yunanistan, Ege'deki Adaların
Askersizleştirilmiş Statüsünü
İhlâlini Sürdürüyor**

Tugay Uluçevik

22

**Turkish-Ukrainian Strategic Partnership
in the Field of Military Industrial
Complex at the Modern Stage**

Denys Moskalyk

66

**Türk Kültür Ortaklığından Dünyayla
Bütünleşmeye: Latin Alfabeti ve
Dil Politikalarının Tarihsel Evrimi**

Alparslan Özkan

77

**The Great Gamble on the Caspian Sea:
Interests of Russia and Iran**

Olena Kryzhanivska - Sina Nasirzadeh Masouleh

86

**Azerbaycan'da Reform Süreci ve
Şubat 2020 Parlamento Seçimleri**

Bahar Özsoy

59

**The Political Sphere
in Armenia in the
Aftermath of the
2020 Karabakh War**

Turgut Kerem Tuncel

Yeni Doğu Avrupa: Avrasya'nın Batı Ucu / New Eastern Europe: Western End of Eurasia

30

Ukraine's Approach to the "New Eastern Europe" Region

Hanna Semenova - Mykola Zamikula

38

New Start Anlaşmasının ABD ve Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler Açısından Önemi

Ksenia Gökmen

45

Ignatiev, Panslavism and Road to the Treaty of San Stefano

Melih Demirtaş

52

Ukraine and Turkey Economic Cooperation: Prospective Challenges or Challenging Prospects?

Tetiana Zosymenko

ERMENİSTAN'DA SİYASİ KRİZ KARABAĞ SAVAŞININ MI YOKSA KADİFE DEVRİMİN Mİ ARTÇISI?

Ermenistan'da siyasi dengeleri değiştirebilecek birkaç temel konu bulunmaktadır. Bunlar arasında Türkiye-Ermenistan ilişkileri, Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenistan'ın kuruluşundan bu yana içinde bulunduğu ekonomik kriz en başta sayılabilecek olanlardır. Bu krizlerin pek çoğunda başrol oynayan isimler bugün dahi, neredeyse aynıdır ve ülkedeki bitmek bilmeyen iktidar çekişmesi Ermenistan siyasetinin geleceğini tayin etmektedir.

Tutku Dilaver

Analist, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından 1991 yılında kurulan Ermenistan Cumhuriyeti 'demokrasi' 30 yıllık kısa tarihinde pek çok kez sınanmıştır. Ülke tarihinde Parlamento baskınları, sokak gösterileri ve muhtıralar gibi örneklerle bakılarak, siyasal terörün ve kaosun azımsanmayacak bir etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İktidar değişikliklerinin pek çoğu siyasi krizlerin hemen ardından meydana gelmiş, bunların pek çoğu da kanlı olmuştur. Öte yandan ülkedeki hükümetlerin hemen hepsi krizlerin neden olduğu iç karışıklardan nasibini almıştır.

Ermenistan'da siyasi dengeleri değiştirebilecek birkaç temel konu bulunmaktadır. Bunlar arasında Türkiye-Ermenistan ilişkileri, Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenistan'ın kuruluşundan bu yana içinde bulunduğu ekonomik kriz en başta sayılabilecek olanlardır. Bu krizlerin pek çoğunda başrol oynayan isimler bugün dahi, neredeyse aynıdır ve ülkedeki bitmek bilmeyen iktidar çekişmesi Ermenistan siyasetinin geleceğini tayin etmektedir.

Politik Savaşlardan Topyekûn Savaşa

2018 yılında Ermenistan'da meydana gelen *Kadife Devrim* sonrasında Başbakan Nikol Paşinyan ve eski cumhurbaşkanları arasında başlayan siyasi çekişmeler ile perde arkasında yürütülen güç mücadeleleri, 2020 yılında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ve etrafındaki rayonların kontrolünü geri kazanmasının ardından başka bir boyuta

taşınmıştır. Muhaliflerin uzun süreden bu yana Başbakan Paşinyan'a karşı esmesi için çaba sarf ettiği rüzgâr, savaşın kopardığı fırtınayı takiben kuvvet kazanmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere Dağlık Karabağ konusu Ermenistan'da iktidarların değişmesine neden olabilecek en hassas konulardan biridir. Ermenistan'ın başına 1991'den bugüne kadar geçen hükümetlerin hemen hepsinde Karabağlı Ermeniler etkin rollere sahip olmuşlardır. Örneğin; Birinci Cumhurbaşkanı Levon Ter

Petrosyan -kendisi Karabağ'lı değildir ancak Birinci Karabağ savaşı sırasında ülke yönetiminin başındaki isimdir- 1998 yılında, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çerçevesinde sunulan aşamalı planı ilke olarak kabul ettiği için Savunma Bakanı Vazgen Sargsyan'la ters düşmüştür. Aslen Karabağlı olan ve Ermenistan ordusunun kurucusu olan V. Sargsyan'ın da etkisiyle asker, Ter Petrosyan'ın istifasını istemiş, sonuçta Cumhurbaşkanı istifasını vermek zorunda kalmıştır. Ondan boşalan koltuğa ise Sargsyan'ın desteğiyle Robert Koçaryan oturmuştur.¹

Karabağlı olmayan ve geçmişte Ter Petrosyan'ın sıkı destekçisi olan Paşinyan da göreve başladığı ilk günden beri Koçaryan'la ve iktidardan indirdiği Serj Sarkisyan'la güç mücadelesini sürdürmektedir. 2008 yılındaki protestolar nedeniyle hapse girmesine neden olmasının yanı sıra Koçaryan ve Sarkisyan, Paşinyan'ın karşı devrim yaptığı yozlaşmış, anti-demokratik ve otoriter rejimin simgeleridir. Ancak ülkenin ihtiyacı olan yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğünün sağlanması gibi adımlar da bu siyasi kavganın gölgesinde kalmıştır. Paşinyan'a karşı Koçaryan ve Sarkisyan kanadından başlatılan sıkıştırma kampanyası zaman zaman sıradan bir muhalefet-iktidar çekişmesinin ötesine geçmektedir.

Hatta bu çekişme öyle boyutlara ulaşmıştır ki, b-zatıhi Başbakan Paşinyan'ın Koçaryan'ın yargılanmasına müdahale etmek amacıyla Milli Güvenlik Şefi Arthur Vanetsyan ve Özel Araştırma Komitesi Başkanı Sasun Khachatryan ile gerçekleştirdiği telefon görüşmeleri basına sızdırılmıştır.² Paşinyan daha sonra bu kayıtların sızdırılmasından isim vermeyerek

Temmuz 2020'de Tovuz'da olduğu gibi kısa sürede biteceği düşünülerek başlatılan çatışmaların, ciddi bir savaşa dönüşmesi Ermeni yönetiminin önemli bir taktik hatası yaptığını göstermektedir.

de olsa Sarkisyan ve Koçaryan'ı sorumlu tutmuştur. Bunun üzerine Ermeni basınında, 'Bakü'yle birlik oldular,' 'Karabağ'ı teslim edecekler'³ gibi iddialarla karşı karşıya kalan Paşinyan ve *Benim Adımım* hükümeti, başlardaki soğukkanlı ve uzlaşmacı tutumunu uzun süre devam ettirememiştir. Sokak siyasetinden gelen ve arkasına aldığı rüzgârın etkisiyle, hazırlıksız şekilde iktidar olan Paşinyan, muhalefetin de baskısıyla hemen her konuda aceleci ve hatalı adımlar atmıştır.

Yolsuzlukla mücadele arayışını adeta bir kan davasına çeviren Paşinyan'ın Koçaryan'la husumeti Karabağ yönetimiyle de arasının açılmasına neden olmuştur. Mayıs 2019'da Dağlık Karabağ'ın eski sözde cumhurbaşkanı Bako Sahakyan'ın Koçaryan'ın kefaletini ödemesi ilişkilerinin bozulmasıyla sonuçlanmıştır.⁴ Paşinyan'ın Karabağ'daki yönetime duyduğu güven azalırken, halk nezdinde popülaritesini koruyabilmek için söylemlerini sertleştirmesi gerekmiştir. "Karabağ Ermenistan'dır, nokta"⁵ çıkışı da bu ortamda gerçekleşmiştir.

Koçaryan'ın kefalet karşılığında serbest bırakılması kararına karşı sert bir tutum takınarak, yargıçların atanma sistemini değiştirmeye çalışması da Paşinyan'ın karşısındaki sorunlara bir yenisini eklemiştir.⁶ Nitekim Karabağ'da yaşanan gelişmelerin hemen öncesinde de Ermenistan'da anayasanın değiştirilmesi için referandum hazırlıkları yapılmaktaydı ve son derece gergin bir durum hâkimdi.⁷ Covid-19 salgınının beklenmedik bir şekilde, tüm dünyayla birlikte, Ermenistan'ı da etkisi altına alması referandumun yapılmasına engel olmuştur. Nitekim salgının başlamasından kısa bir süre sonra Azerbaycan'la Ermenistan arasında Karabağ krizi tırmanmaya başlamıştır. Karabağ'da yasadışı seçimler yapılmış, Paşinyan'ın arasının pek de iyi olmadığı Sahakyan'ın yerine Arayik Harutyunyan gelmiştir.⁸

Ancak Paşinyan'a karşı açılan cephe sayısının giderek artması seçmen tabanına pek yansımamıştır. Halkın verdiği destekte ufak düşüşler olmasına rağmen, 2020 Nisan'ında yapılması planlanan referandum vesilesiyle seçmenin Başbakan Paşinyan'a yeni bir anayasal düzenleme yapmak için güvendiği görülmüştür. Bu durumda muhaliflerin Paşinyan'a karşı yürüttüğü kampanyaların biraz daha beklemesi gerekmiştir. Nitekim 2020 Karabağ Savaşı, Paşinyan karşıtı kanada aradığı fırsatı sunmuştur.

Azerbaycan'ın ezici üstünlüğü bir yana, Ermenistan'ın savaş boyunca belli bir taktik izlememiş olduğu görülmüştür. Elbette ki, Paşinyan tarafından gönüllü olarak savaşa katılmaya çağırılan ve hiçbir eğitim almadan savaşa giden askerlerin, belirli bir disiplin içinde savaşmalarını beklemek pek de doğru olmayacaktır. Öte yandan askeri imkânların seferber edilmesi, kullanılan teçhizatın ne olduğu gibi konularda da çok seslilik bulunmaktadır. Tüm bu süreçte komutanın en başında olması gereken kişi olarak Paşinyan'ın ise yanlış bilgilendirildiği, daha sonra İskender füzeleri krizinde daha görünür hale gelmiştir.

Temmuz 2020'de Tovuz'da olduğu gibi kısa sürede biteceği düşünülerek başlatılan çatışmaların, ciddi bir savaşa dönüşmesi Ermeni yönetiminin önemli bir taktik hatası yaptığını göstermektedir. Öte yandan pek savaş tecrübesi olmayan Paşinyan'ın böyle bir konuda Ermenistan'ın ve Dağlık Karabağ'ın eski başkanlarına güvenmeyi tercih etmiş olması pek de uzak bir olasılık değildir. Nitekim savaşın başlamasından 1 hafta gibi kısa bir süre sonra Koçaryan'ın Karabağ'a gittiği *telegram* hesabından duyurulmuştur.⁹ Koçaryan'ın ardından Sarkisyan ve Levon Ter Petrosyan da Karabağ'a giderek ona katılmışlardır. Levon Ter Petrosyan, Robert Koçaryan, Serj Sarkisyan, Bako Sahakyan ve birkaç isimden daha oluşan grup düzenli olarak toplanarak durum değerlendirmesi yapacak, Başbakan Paşinyan'ı da bilgilendireceklerdir. Hatta 30 Ekim'de Bako Sahakyan'ın ısrarı üzerine Robert Kocharyan'ın Levon Ter Petrosyan'la Moskova'ya görüşme yapmak için gitmek istediği ancak soruşturması nedeniyle pasaport kısıtlaması olduğu için Paşinyan'ı arayarak izin istediği basına yansımıştır.¹⁰ Ne var ki, *kötü bir tesadüf sonucu*, Koçaryan'ın Moskova'ya gidişi Covid-19 testinin pozitif çıkması nedeniyle ertelenmiş, bu haberden 10 gün sonra da ateşkes imzalanmıştır.

Paşinyan'ın zayıf karnı olan Dağlık Karabağ'da 30 yıldır süregelen Ermeni işgalinin ardından, üstelik "Karabağ Ermenistan'dır, nokta" diyebilecek kadar ileri gitmişken, 10 Kasım'da imzalanan ateşkes bildiriyle alınan yenilgi hükümetin imajına ciddi zarar vermiştir. Sonuç olarak Paşinyan, belki de siyasi kariyerini bitirebilecek kadar büyük bir darbe alarak, "Karabağ'ı kaybeden komutan" sıfatıyla adını Ermenistan tarihine yazdırmıştır.

Sokağın Öfkesi

Savaşa katılan binlerce askerın öfkeli yakınları ve bu durumu fırsat bilen muhalifler 9 Kasım'da Erivan'daki parlamento binasını basmış ve Meclis Başkanı Ararat Mirzoyan'ı linç etmeye kalkışmıştır.¹¹ Hatta Parlamento binasına giren göstericiler Başbakanın odasına da girerek bazı şahsi eşyalarına el koymuşlardır.¹² Bu kaos ortamı

akıllara hemen Ermenistan'da 27 Ekim 1999 yılında yaşanan Parlamento baskınına getirmektedir. 1999'daki Parlamento baskınında da bugünküne benzer olarak, ülkenin o dönemki Başbakanı Vazgen Sarkisyan ile Meclis Başkanı Karen Demirciyan'ın hedef alındığı görülmektedir. Nitekim iki ismin de aralarında bulunduğu 8 kişi Ermenistan Devrimci Federasyonu militanları tarafından öldürülmüştür.

Mirzoyan'a gerçekleştirilen saldırının ardından Başbakana suikast girişiminde bulunduğu haberleri yayılmaya başlamıştır.¹³ Hemen akabinde başlatılan soruşturma kapsamında, kaset skandalı sonrasında Güvenlik Şefliğinden istifa ederek "Anavatan Partisini" kuran Arthur Vanetsyan, Cumhuriyetçi Partinin eski lideri Vahram Baghdasaryan ve Ermeni Devrimci Federasyonundan bir üye gözaltına alınmışlardır.¹⁴

9 Kasım'da başlayan sokak gösterileri hala dinmiş değildir. Aksine muhalif kanat birleşerek bu gösterilerin örgütlü bir şekilde devam ettirilebilmesi için özel çaba harcamaktadır. Muhalif kanatta yer alan Robert Koçaryan, Serj Sarkisyan, Arthur Vanetsyan, Gagik Tsarukyan gibi isimlerin önderliğinde aralıklarla sürdürülen protestolarda Nikol Paşinyan'ın istifası talep edilmektedir.¹⁵ Kendisinin istifasını takiben geçici bir hükümet kurarak seçimlere gidecek kişiyi de belirleyen muhalefet partileri, eski Başbakan Vazgen Manukyan'ı bu görev için seçtiklerini duyurmuşlardır.¹⁶ Ancak, üzerindeki tüm baskıya rağmen Başbakan Paşinyan istifa etmeme konusunda direnç göstermeye devam etmiştir.

Görünmeyen Cephe: Armen Sarkissian

Ermenistan'ın aldığı yenilgi sonrasında Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkissian Paşinyan'ın karşısına hemen geçmemiş ancak yanında da yer almamıştır. Kendisinin 10 Kasım'da imzalanan mutabakattan haberdar olmadığını açıklamasıyla birlikte, yenilginin ağır yükünü sırtlaması gereken tek kişinin Paşinyan olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Nitekim Ermenistan'daki yaygın kanıya göre 10 Kasım mutabakatında imzası olan isim yalnızca Nikol Paşinyan'dır. Dolayısıyla Paşinyan gittiğinde, mutabakatın da bir geçerliliği kalmayacağı yönünde yaygın bir kanı bulunmaktadır.

Armen Sarkissian'ın kariyerine bakıldığında kendisinin uzun yıllar Ermenistan'ın Londra Büyükelçisi olarak görev yaptığı görülebilir. Dahası şahsına ait şirketler nedeniyle hatırı sayılır bir servete de sahiptir. 1996 yılında dört aylık bir başbakanlık tecrübesi de bulunmaktadır. Nitekim 2018, yılında, *Kadife devrimden* hemen önce göreve Serj Sarkisyan tarafından getirildiğinde; kendisinin parlamenter sisteme geçtikten sonra temsili kalacak Cumhurbaşkanlığı makamını iyi temsil edeceği

düşünülerek bu teklif götürülmüştür. Nitekim günün sonunda Armen Sarkissian, eski yönetimden kalan tek kişi olarak cumhurbaşkanlığı görevine devam etmiştir. Hatta kadife devrim esnasında tarafları bir araya getirerek uyuşmazlığı çözmeye teşvik etmiş, Paşinyan iktidara geldikten sonra beraberce uyum içerisinde çalışacaklarını umduğunu dile getirmiştir.¹⁷

Armen Sarkissian'ın Cumhurbaşkanı olarak faaliyetlerine hızlıca bir göz gezdirildiğinde Ermenistan'da çok durmayı tercih etmediği, ülkeye yatırım çekmek amacıyla ülke ülke gezdiği hemen göze çarpacaktır. Dolayısıyla bu da onu dış politikada ihmal edilemeyecek bir figür haline dönüştürmektedir. Paşinyan iktidara geldikten sonra söz konusu yatırım toplama işi Paşinyan'ın ekonomik kalkınma konusunda verdiği sözleri tutmasına yarayacağından işbirliği olmasa bile karşılıklı *konsensüs* sağlanmıştır. Ancak bazı analistlere göre ikilinin birlikte katıldığı etkinlikler hakkında kendi kurum sayfalarında yayınlanan bildirimlerde, hiçbir zaman bir arada olduklarına dair ibarelere yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu durum aralarında bir tür soğukluk bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸

Nitekim Cumhurbaşkanı 20 Kasım'da yaptığı açıklamalarda ülkedeki durumun seçimlerin yapıldığı iki yıl önceki durumdan çok daha farklı olduğuna dikkat

çekerek, geçici ulusal birlik hükümeti kurulması ve erken seçim önerisinde bulunmuştur. Bütün partilerin üzerinde uzlaşacağı teknokrat bir hükümet kurulmasını teklif etmiş, bu hükümetin 6 ay ya da 1 yıl çalışarak ülkeyi erken seçime götürebileceğini belirtmiştir.¹⁹ Muhalefetin yanında Paşinyan'ın istifasını isteyen bir diğer kurum da böylece Cumhurbaşkanlığı olmuştur.

Paşinyan'ın istifa etmeme konusundaki ısrarı neticesinde Ermenistan'ın yeniden kurulmaya ihtiyacı olduğu imasını içeren "Dördüncü Cumhuriyet" başlıklı bir bildiri Cumhurbaşkanlığının resmi internet sitesinden yayınlanmıştır. Bildiri, yeni cumhuriyetin eskilerden farklı olarak hukuka daha fazla dayalı, daha demokratik, askeri ve fiziksel olarak daha güçlü ve en önemlisi gerçekliklerin farkında bir cumhuriyet olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁰ Ermenistan'ın genel sorunlarına açıklıkla işaret etmekle birlikte metnin yeni teknokrat hükümetiyle birlikte yeni bir devlet ve sistem inşa edilmesi gerektiğini ifade etmesi, belki de bu bildiriden birkaç ay sonra yayınlanan muhtıranın da habercisidir.

Paşinyan'ın Zor Kararı: Gitmeli mi? Kalmalı mı?

Kasım 2020 sonrası, savaşın yarattığı şok ve travma ortamında sokaklarda devam eden gösterilere, hükümette

Armen Sarkissian'ın Cumhurbaşkanı olarak faaliyetlerine hızlıca bir göz gezdirildiğinde Ermenistan'da çok durmayı tercih etmediği, ülkeye yatırım çekmek amacıyla ülke ülke gezdiği hemen göze çarpacaktır. Dolayısıyla bu da onu dış politikada ihmal edilemeyecek bir figür haline dönüştürmektedir.

meydana gelen bakanlık değişiklikleri de eklenince, kamuoyunun hükümetin geleceğine olan güveni iyice sarsılmaya başlamıştır.

Birbiri ardına gelen istifa çağrılarının yanı sıra Paşinyan'ın savaşı yönetmedeki başarısızlığı da muhalefet tarafından sıklıkla dile getirilen bir başka konudur. Böyle bir ortamda, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da geçmişte elde ettiği 'başarılar' ve günümüzdeki gelişmeler üzerine özel röportajlar veren eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan yeni bir tartışmanın fitilini ateşleyerek İskender füzeleri meselesini ortaya atmıştır. Sarkisyan bu röportajda savaş sırasında, Ermenistan envanterine 2016'da katılmasını sağladığı İskender füzelerinin kullanılmamasına şaşırıldığını ifade etmiştir.²¹ Bunun üzerine kendisine cevap veren Paşinyan, İskender füzelerinin savaş sırasında kullanıldığını ancak yüzde 10'un patlamadığını söylemiş, Sarkisyan'a da cevabını bildiği sorular sormaması gerektiğini söylemiştir.²² Karabağ savaşı sırasında Sarkisyan, Koçaryan ve Levon ter Petrosyan'dan oluşan grubun savaşı yakından takip ettiği ve Paşinyan'la telefon yoluyla sürekli görüştükları düşünüldüğünde Paşinyan'ın bu cevabı neden verdiği oldukça anlaşılır bir durumdur. Üstelik Paşinyan kendisine yöneltilen "füzeler neden patlamıyor?" şeklindeki soruların da muhatabının füzeleri satın alan Sarkisyan olduğunu söylemiştir.

Bu tartışma pek çok polemik de tetiklemiştir. Öncelikle silahın üreticisi olarak Rusya, konuya müdahil olarak en önemli silahlarının patlamadığı yönünde beyanat veren Paşinyan'ı uyarmış, Ermenistan'ın savaşta İskender füzelerini kullanmadığını söylemiştir.²³ Rusya ile pamuk ipliğine bağlı ilişkisi nedeniyle özellikle Rusya'yı ilgilendiren konularda daha dikkatli davranması gereken Paşinyan, böylece siyasi rakibine karşılık verme gayesiyle bir kez daha gerginlik çıkmasına neden olmuştur.²⁴ Oysa istifa eden General Movses Hakopyan 21 Kasım'da basına verdiği demeçte Başbakan Paşinyan'ın da ifade ettiği gibi İskender füzelerinin kullanıldığını söylemiş, ancak nerede kullanıldığı hakkında bilgi vermemiştir.²⁵

Öte yandan Paşinyan'ın İskender füzeleriyle ilgili açıklamasına karşılık bir hamle de Genelkurmay başkanı Onik Gasparyan'dan gelmiştir. Genelkurmay başkanı

"Paşinyan'ın mantıklı davranmadığını ve istifa etmesi gerektiğini" söylemiş bütün destekçilerini Cumhuriyet meydanında çağırmıştır.²⁶ Bu çağırının hemen ardından Paşinyan söz konusu açıklamanın bir darbe girişimi olduğunu açıklamış ve kendi destekçilerini demokrasiyi korumak adına sokağa davet etmiştir.²⁷ Böylece iki ayrı meydana iki ayrı gösteri yapılmıştır. Paşinyan'ın topladığı kalabalığa bakıldığında mevcut koşullara göre azımsanmayacak bir kalabalık topladığı rahatlıkla görülebilir.

Söz konusu muhtıranın ardından Başbakan Paşinyan Genelkurmay başkanı Gasparyan'ı görevden aldığı açıklamıştır.²⁸ Ancak Gasparyan'ın görevden alınması kararını, daha önce 'Dördüncü Cumhuriyet' çağrısı yapan Cumhurbaşkanı Sarkissian reddetmiştir. Silahlı kuvvetlerin içinde bulunulan dönemde korunması gerektiğinin altını da çizerek, Gasparyan'ın görevden alınmasının anayasaya aykırı olduğunu ifade eden Sarkissian'a karşı, Nikol Paşinyan da darbe destekçiliği imasında bulunmuştur.²⁹ Paşinyan, Sarkissian'a rağmen Gasparyan'ı ikinci kez görevinden almıştır.³⁰ Bunun üzerine Gasparyan ikinci kez muhtıra yayınlayarak, Başbakan'a istifa çağrısını yinelemiştir.³¹ Paşinyan ise 22 Mart'ta bir adım daha atarak yeni Genelkurmay Başkanı Artak Davtyan'la beraber basın toplantısı düzenlemiştir.³²

Şimdi Ne Olacak? Daha Ne Olabilir?

Askerin siyasete karışması ve iktidarları etkilemesi pratiğinin yaygın olduğu ülkelerden biri de Ermenistan'dır. Bu yazının başında Levon Ter Petrosyan'la Vazgen Sargsyan arasında geçen Dağlık Karabağ konusundaki uyuşmazlığa dönülecek olursa, Ter Petrosyan o dönem ordu içinde bölünmelere neden olabileceği, iç savaş çıkabileceği ya da orduda kendi destekçilerinin daha az olduğunu hesap etmesi nedeniyle mücadelelen vazgeçerek koltuğunu bırakmıştı. Kendisiyle pek benzer bir durumda olan Nikol Paşinyan'ın ise bir zamanlar desteklediği Levon ter Petrosyan kadar çabuk pes etmeyeceği anlaşılmaktadır. İlginç bir şekilde Levon Ter Petrosyan, içinde bulunduğu bu süreçte Paşinyan'a destek olmaktan ziyade kaçması için garanti verilmesini istemekle yetinmiştir. Bu istek Paşinyan'ın geleceği açısından oldukça endişe verici bir emare olmakla birlikte, erken seçimlerin ardından ülkedeki durumunun nereye evrileceği belirsizdir.

Öte yandan Paşinyan 2018'de iktidara tıpkı bugün de görülen sokak gösterileri yoluyla gelmiştir. O nedenle sokak gösterilerinin gücünü en iyi bilen kişi olarak, kamuoyunun baskısını hafifletmek amacıyla erken seçimlere gidileceğini açıklamıştır. Dolayısıyla iktidarına meşruiyet zemini kazandırmak için erken seçimlere

gitmek Paşinyan'ın önünde duran en mantıklı seçenek gibi görünmektedir.

Lakin, iktidara geldiği ilk günden itibaren devletin hemen hemen bütün kurumlarıyla kavgaya tutuşan Paşinyan için uzun vadeli bir gelecekte bahsetmek de mevcut konjunktürde mümkün görünmemektedir. Son olarak bu noktada en son yapılan anketlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Zira bu anketler Ermeni halkının siyasi belleğinin kısa olmadığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Anketlere göre, Paşinyan bütün olumsuzluklara rağmen hala yüzde 33 gibi bir oranda seçmen tabanına sahiptir. Ankete katılan Ermeni seçmenlerin önemli bir kısmı Paşinyan haricinde alternatif bir isim göremediklerini, o nedenle kesinlikle veya bir şekilde Paşinyan'ı destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere Ermenistan siyasetinde güvenilir isim bulmakta zorlanan Ermeniler, savaş kaybetmiş dahi olsa Paşinyan'a oy verecek gibi görünmektedir. Elbette bu destek Paşinyan'ın iktidar olmasına ya da çoğunluk hükümeti kurmasına yetmeyecektir. Hükümet kurabilmek ve en azından bir süre daha iktidarda kalabilmek için Paşinyan'ın tüm cephelerde savaşmayı bırakıp, hoşlanmasa da, yeni destekçiler edinmesi gerekmektedir.

Sonnottlar

- 1 "Armenia: President's Resignation Likely To Cause Policy Changes," *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 5 Şubat 1998, <https://reliefweb.int/report/armenia/armenia-presidents-resignation-likely-cause-policy-changes>.
- 2 "How Armenian justice works part. 2," *Youtube video*, 7:22. 4 Aralık 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=WSEb9D7QyXE>.
- 3 Olesya Vartanyan, "Armenia Elections Boost Hopes for Peace with Azerbaijani" *Crisis Group*, 10 Aralık 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-elections-boost-hopes-peace-azerbaijan>.
- 4 Joshua Kuchera ve Ani Melkumjan, Armenia, "After Ex-President Released, Premier Opens Conflict With Judges And Karabakh Leaders," *Eurasianet*, 20 Mayıs 2019, <https://eurasianet.org/armenia-after-ex-president-released-premier-opens-conflict-with-judges-and-karabakh-leaders>.
- 5 Joshua Kuchera, "Pashinyan Calls For Unification Between Armenia and Karabakh," *Eurasianet*, 6 Ağustos 2019, <https://eurasianet.org/pashinyan-calls-for-unification-between-armenia-and-karabakh>.
- 6 Kuchera, "Pashinyan calls for unification between Armenia and Karabakh."
- 7 "Armenia to Hold Fifth Constitutional Referendum in the Spring," *Armenian Weekly*, 12 Şubat 2021, <https://armenianweekly.com/2020/02/12/armenia-to-hold-fifth-constitutional-referendum-in-the-spring/>.
- 8 "Arayik Harutyunyan Elected President of Unrecognized Karabakh," *Interfax*, 15 Nisan 2020, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/68432/>.
- 9 "Robert Kocharyan Leaves for Artsakh," *Armedia*, 29 Eylül 2020, <https://armedia.am/eng/news/87219/robert-kocharyan-leaves-for-artsakh.html>.
- 10 "Former Artsakh presidents has informed PM that Levon Ter-Petrosyan, Robert Kocharyan want to leave for Moscow," *1 News*, 30 Ekim 2020, <https://www.1lurer.am/en/2020/10/30/Former-Artsakh-presidents-has-informed-PM-that-Levon-Ter-Petrosyan-Robert-Kocharyan-want-to-leave-f/348856>.
- 11 "Armenian Parliament Speaker Injured By Protesters, Prime Minister Says," *TASS*, 10 Kasım 2020, <https://tass.com/world/1221775>.
- 12 "Ermenistan'da Meclis Başkanını Linç Etmeye Çalıştılar, Paşinyan'ın Eşyalarını Çaldılar," *Hürriyet*, 10 Kasım 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-ermenistanda-hukumet-binasini-bastilar-pasinyanin-esyalarini-da-caldilar-meclis-baskanini-linc-etmeye-calistilar-41658663/7>.
- 13 "Paşinyan'a Suikast Girişimi Engellendi," *Deutsche Welle*, 15 Kasım 2020, <https://www.dw.com/tr/pasinyana-suikast-girisimi-engellendi/a-55605751>.
- 14 "Details of the assassination attempt on Pashinyan - NSS of Armenia," *ArmInfo*, 14 Kasım 2020, https://arminfo.info/full_news.php?id=58170&lang=3.
- 15 "Armenian opposition gives ultimatum to premier," *Anadolu Ajansı*, 5 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/en/world/armenian-opposition-gives-ultimatum-to-premier/2067006>.
- 16 "Ermenistan Başbakanı Paşinyan'a ikinci şok: Yerine geçecek ismi seçtiler!," *Yeni Şafak*, 5 Aralık 2020, <https://www.yenisafak.com/dunya/ermenistan-basbakani-pasinyana-yeni-sok-yerine-gececek-ismi-sectiler-3588135>.
- 17 Joshua Kuchera, "Armenia's Teflon President," *Eurasianet*, 18 Ekim 2018, <https://eurasianet.org/armenias-teflon-president>
- 18 Kuchera, "Armenia's Teflon President,"
- 19 "If the state and people manage to stand firmly on the ground, the whole world will respect us. The President of the Republic Armen Sarkissian's exclusive interview to "Aravot" Daily," *Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 20 Kasım 2020, <https://www.president.am/en/press-release/item/2020/11/20/President-Armen-Sarkissians-interview-with-Aram-Abrahamyan/>
- 20 "Towards the "Fourth Republic," *Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 11 Ocak 2021
- 21 "Paşinyan'dan Rusya'ya salvo! İskender'ler patlamıyor!" *Habertürk*, 25 Şubat 2021, <https://www.haberturk.com/rus-fuzeleri-patlamiyor-son-dakika-pasinyan-dan-rusya-ya-salvo-iskender-ler-patlamiyor-2984887>.
- 22 "Paşinyan'dan Rusya'ya salvo! İskender'ler patlamıyor!" *Habertürk*.
- 23 "Rusya Savunma Bakanlığı'ndan 'Ermenistan' açıklaması: Dağlık Karabağ'da İskender füzeleri kullanılmadı," *Sputnik Türkiye*, 25 Şubat 2021, <https://tr.sputniknews.com/rusya/202102251043901016-rusya-savunma-bakanligidan-ermenistan-aciklamasi-daglik-karabagda-iskender-fuzeleri-kullanilmadi/>.
- 24 "Paşinyan, İskender füzeleri hakkında yanlış bilgilendirildiğini söyledi, Peskov 'Gerçeğin ortaya çıkması önemli' dedi," *Sputnik Türkiye*, 1 Mart 2021, <https://tr.sputniknews.com/savunma/202103011043924732-pasinyan-iskender-fuzeleri-hakkinda-yanlis-bilgilendirildiğini-soyl-edi-peskov-gercegin-ortaya/>.
- 25 "Ermeni generalden dehşetin itirafı," *Habertürk*, 21 Kasım 2020, <https://www.haberturk.com/son-dakika-dehsetin-itirafi-ermenigeneral-iskender-fuzelerini-kullandik-haberler-2876894>. "Ermenistan Karabağ savaşında "İskender" balistik füzeleri kullandığını doğruladı," *Ermeni Haber Ajansı*, 5 Nisan 2021, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2021/04/05/Ermenistan-Karabağ-İskender/205489>.
- 26 "Armenian armed forces demand PM's resignation," *Jam-News*, 25 Şubat 2021, <https://jam-news.net/armenian-armed-forces-demand-pms-resignation/>.
- 27 "Paşinyan Sokağa Çağırdığı Destekçileri İle Meydanda," *CNN Türk*, 25 Şubat 2021, <https://www.cnntrk.com/dunya/son-dakika-pasinyan-sokaga-cagirdigi-destekcileri-ile-meydanda>.
- 28 "Ermenistan Başbakanı Paşinyan kendini istifaya çağırın Genelkurmay Başkanını görevden aldı," *Anadolu Ajansı*, 25 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-basbakani-pasinyan-kendini-istifaya-cagiran-genelkurmay-baskanini-gorevd-en-aldi/2156508>.
- 29 "Ermenistan Cumhurbaşkanı, muhtıra veren Gasparyan'ı görevden almayı reddetti," *Euronews*, 27 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2021/02/27/ermenistan-cumhurbaskanmuht-ir-veren-gasparyan-gorevden-almay-reddetti>.
- 30 "Ermenistan Başbakanı Paşinyan'dan yeni hamle: İkinci kez görevden aldı," *Yeni Şafak*, 10 Mart 2021, <https://www.yenisafak.com/dunya/ermenistan-basbakani-pasinyan-genelkurmay-baskanini-ikinci-kez-gorevden-aldi-3602978>.
- 31 "Ermenistan ordusundan Paşinyan'a ikinci muhtıra: İstifa et," *Yeni Şafak*, 10 Mart 2021, <https://www.yenisafak.com/dunya/ermenistan-ordusundan-pasinyana-ikinci-muhtira-istifa-et-3603052>.
- 32 "Paşinyan'dan yeni adım: Genelkurmay Başkanı'nı değiştirdi," *Hürriyet*, 22 Mart 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/pasinyandan-yeni-adim-genelkurmay-baskanini-degistirdi-41768611>.

YUNANİSTAN, EGE'DEKİ ADALARIN ASKERSİZLEŞTİRİLMİŞ STATÜSÜNÜ İHLÂLİNİ SÜRDÜRÜYOR*

Ege Denizi'ndeki adalar, özellikle, Doğu Ege'de kuzeyde Taşoz ve Semadirek adalarından itibaren Türkiye'nin batı ve güneybatı sahilleri boyunca kıyıda 2 ilâ 55 kilometre arasında değişen mesafelerde yer alan adalar, aslında Anavatan'ımızın Mavi Vatan'ımız içindeki doğal uzantıdırlar. Türkiye'nin millî güvenliği ile doğrudan bağlantılıdırlar.

Tugay Uluçevik

E. Büyükelçi, Ankara

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik dostane olmayan tutumundan kaynaklanan sorunlarla doludur. Son yıllardaki çeşitli yazılarımda¹ izah etmiş olduğum bu olgunun sebepleri üzerinde burada durmuyorum.

Türkiye'nin Yunanistan ile olan var olan sorunlarını şu başlıklar altında saymak mümkündür:²

- Karasularının genişliği;
- Kıta sahanlıkları ve münhasır ekonomik bölgeler dahil Ege'de deniz yetki alanlarının ve deniz sınırlarının tespiti;
- Egemenliği uluslararası anlaşmalarla Yunanistan'a bırakılmamış ada, adacık ve kayalıkların aidiyeti;
- İki devletin hava sahalarının genişliği;
- Ege'deki uluslararası anlaşmalarla askersizleştirilmiş [*demilitarized*] statüye bağlanmış adaların bu hukukî statülerinin Yunanistan tarafından ihlâli;
- FIR (Uçuş Malûmat Bölgesi) sorunları;
- Arama Kurtarma (SAR) Faaliyetleri için yetki alanlarının belirlenmesi;
- Batı Trakya'daki Türk Azınlığı'nın Lozan Andlaşması ve çok taraflı sözleşmelerden kaynaklanan haklarının Yunanistan tarafından ihlâli.

Bu yazımda, Andlaşmalarla “askersizleştirilmeleri” ve böylece tutulmaları kayıt ve şartıyla Yunanistan'a bırakılmış

olan Ege Denizi'ndeki adaların hukukî statülerinin sürekli olarak bu Devlet tarafından ihlâl edilmekte olması olgusunu işlemek istiyorum.

Öncelikle konu hakkında kullanılan temel kavram üzerinde sık sık yapıldığını gördüğüm bir hataya işaret etmem gerektiğini düşünüyorum.

Ege'deki ve Doğu Akdeniz'deki belirli adaların uluslararası anlaşmalarla tespit edilmiş olan hukukî statüsü için kastedilen kavramı doğru ifade eden “askersizleştirilmiş” [*démilitarisé; demilitarized*] kelimesidir.

Bilhassa konuşma dilinde kullanılan “silâhsızlandırılmış” [*désarmé; disarmed*] kelimesi adaların hukukî statüsünü doğru yansıtmamaktadır.

“Askersizleştirme” [*démilitarisation; demilitarisation*] bir yerin, bir bölgenin askerden arındırılması; o yerin, o bölgenin askerî (kara, hava ve deniz unsurları dahil) faaliyetlerde bulunulamaz; askerî amaçlarla kullanılamaz hale gelmesidir; getirilmesidir.

“Silâhsızlanma” ise [*désarmement; disarmament*], küresel veya bölgesel çapta silâhlanma yarışına son verme amacıyla bütün veya belirli silâhların azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması; imâlinin, depolanmasının ve kullanılmasının yasaklanması veya bir bölgenin bütün veya belirli silâhlardan arındırılması eylemidir. Askerî faaliyette bulunulabilir. Sınırlama, yasaklama silâhlar hakkındadır.

Ege'deki adaların hukukî statüsünü tespit eden uluslararası anlaşmalarda ve kararlarda kullanılan “askersizleştirme” [*démilitarisation; demilitarisation*] kelimesidir.

Ege Denizi'ndeki adalar, özellikle, Doğu Ege'de kuzeyde Taşoz ve Semadirek adalarından itibaren Türkiye'nin batı ve güneybatı sahilleri boyunca kıyıda 2 ilâ 55 kilometre arasında değişen mesafelerde yer alan adalar, aslında Anavatan'ımızın Mavi Vatan'ımız içindeki doğal uzantısıdır. Türkiye'nin millî güvenliği ile doğrudan bağlantılıdır.

Daha sonra da değineceğim üzere, Ege'de Yunanistan'a bırakılan adaların statüsüne ilişkin 1914 yılındaki bir kararda statüyü belirlemek amacıyla "...*bu adalar herhangi bir bahri (denize ilişkin) veya askeri amaçla tahkim edilmeyecek veya kullanılmayacak...*" ifadesine yer verilmiştir.³

Ege Denizi'ndeki adalar, özellikle, Doğu Ege'de kuzeyde Taşoz ve Semadirek adalarından itibaren Türkiye'nin batı ve güneybatı sahilleri boyunca kıyıda 2 ilâ 55 kilometre arasında değişen mesafelerde yer alan adalar, aslında Anavatan'ımızın Mavi Vatan'ımız içindeki doğal uzantısıdır. Türkiye'nin millî güvenliği ile doğrudan bağlantılıdır.

Söz konusu adalar jeopolitik ve jeostratejik açılardan önem ve değer taşımaktadırlar. Bölgesel askerî güç dengelerinin kurulmasında ve böylece barışın muhafazasında rolleri vardır. Bunun içindir ki, tarihin akışı içinde bölgedeki güçler arasındaki rekabetin, çatışmaların konusu ve hedefi olmuşlardır. Sonunda sağlanan barışta da dengelerin bu adaların askersizleştirilmeleri yoluyla kurulması cihetine gidilmiştir.

Tarihî geçmişi de dikkate alarak Doğu Akdeniz'deki ve Ege'deki adalara kuş bakışı nazar atfettiğimiz zaman, Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinin ortalarından itibaren Taşoz [Thasos], Semadirek [Samothraki], Limni [Lemnos], Bozbaba [Agios Efstratios], İmroz/Gökçeada [Imbros] Bozcaada [Tenedos], Midilli [Lesvos], Eğriboz [Euboia], Şeytan Adaları [Sporades], Sisam [Samos], Sakız [Chios], Ahikerya [Ikaria] Rodos [Rhodes] gibi adaları ve Menteşe Adalarını (Oniki Ada) [Dodecanese], Kerpe [Karpathos], Çoban [Kassos], Kiklat [Cyclades] Adalarının tamamını ve bu adaların civarındaki büyüklü, küçüklü adaları birer birer kendi topraklarına dâhil ettiğini görüyoruz. Böylece, Ege'deki, Orta ve Doğu Akdeniz'deki adaların, ada gruplarının, Kıbrıs ve Girit hariç, tamamı Osmanlı egemenliği altına alınmıştır.

Kıbrıs [Cyprus] adasının fethi Osmanlı Devleti'nin Yükselme Devri'nin son yıllarında 11 ay süren bir kuşatma harekâtının sonunda 1 Ağustos 1571'de tamamlanmıştır.

Girit'in [Crete] fethi için başlatılan harekât 24 yıl sürmüştür. Adanın tamamının Osmanlı egemenliği altına alınması 1669'da gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti en son olarak 1718 yılında Ege'deki İstendil [Tinos] adasını topraklarına katmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Kanunî Sultan Süleyman döneminde sahip olduğu kuvvetli donanma sayesinde denizde de gücünü diğer devletlere kabul ettirmiş ve Ege'yi ve Doğu Akdeniz'i adeta bir Türk gölü, denizi haline getirmiştir.

Bununla beraber, Osmanlı Devleti, yüzyıl kadar süren "Yıkılma Devrinde" ise, maalesef, denizdeki gücünü ve üstünlüğünü kaybetmiştir. Ege'deki adalarının elinden çıkmasını önleyemez hale gelmiştir. Osmanlı donanmasının 1827'de Navarin'de uğradığı deniz baskını faciası ve Elenlerin 1830'da bağımsızlıklarını ilân etmeleri, denizdeki toprak kayıplarını hızlandırmıştır. Yunanistan için Ege adaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkesi aleyhine Anadolu Yarımadası'na doğru genişleme politikalarının uygulanmasında atlama taşları olarak kullanılmıştır.

Girit adası, Avrupalı güçlerin de müdahil oldukları çeşitli entrikalarla dolu bir asırdan uzun bir süreç sonunda 1908'de fiilen Yunanistan'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin uğradığı Balkan bozgunu neticesinde de 1913 yılındaki Londra Antlaşması'nın IV. Maddesi uyarınca Girit Adası harbin galibi dört Balkan Devleti Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın hükümdarlarına verilmiştir.

Kıbrıs adasına gelince; Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı 1878 yılına kadar 307 yıl hukuken ve fiilen egemenliği altında tutmuştur. "Yıkılma Devrinde" 1877'de Rusya'dan Anadolu topraklarına yoğunlaşarak yönelen çok ciddi tehdit ve tehlikeler karşısında yardım ve desteğine ihtiyaç duyduğu İngiltere'ye Kıbrıs adasının idaresini devretmek ve askerlerini Kıbrıs'tan çekmek zaruretinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılma kararını verdiği 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Hükûmeti İngiltere'nin bu kararını tanımamış; ancak tanımadığını silâhlı kuvvet kullanarak fiilen ortaya koyacak gücü kendisinde bulamamıştır.

Lozan Konferansı Öncesinde Adaların Askersizleştirilmiş Statüsünü Doğuran ve Belirleyen Siyasî Olaylar ve Anlaşmalar

Lozan Barış Konferansı'nın başladığı 22 Kasım 1922 tarihi itibarıyla Osmanlı Devleti Bozcaada, İmroz (Gökçeada), Tavşan Adası hariç, Egedeki ve Akdeniz'deki adalarını kaybetmiş bulunuyordu.

Şayet Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine imzaladığı Sevr Adlaşması uygulanabilmiş olsaydı, Ege'de İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada gibi önemli iki adayı da kaybetmiş olacaktı.

Osmanlı Devleti'ne ait Oniki Ada grubundaki adalar Trablusgarp savaşında (1911 – 1912) İtalya tarafından işgal edilmiştir.

I. Balkan Harbi'nde de Osmanlı Devleti, Trakya'da ve Balkanlarda uğradığı toprak kayıplarının yanında, Ege Denizi'ndeki adalarının Yunanistan tarafından işgaline mâni olamamıştır. Yunanistan deniz kuvvetindeki üstünlüğü sayesinde Ekim-Aralık döneminde Doğu Ege'de kuzeyden güneye doğru şu adaları istilâ ve işgal etmiştir:

Altı Devlet Kararının konumuz bakımından önem arzeden veçhesi, Balkan Savaşlarında yenilmiş ve ağır kayıplara uğramış olan Osmanlı Devleti'ne hasımlarımız tarafından dayatılan bir Anlaşma'da dahi Yunanistan'a bırakılan adaların askersizleştirilmiş olması gereğinin düşünülmüş ve hükme bağlanmış olmasıdır.

Taşoz [Thassos], Semadirek [Samothrace], Gökçeada [Imbros] Limni [Lemnos], Bozcaada [Tenedos], Bozbaba [Ag Efstratios], Midilli [Lesvos - Mitylène], İpsara [Psara], Sakız [Chios], Sisam [Samos] ve Ahikerya [Ikaria].⁴

Uşi Andlaşması

Trablusgarp Savaşı'nın sonunda 18 Ekim 1912 tarihinde Lozan'ın Uşi [Lausanne-Ouchy] beldesinde İtalya ile Osmanlı Devleti arasında imza edilen Antlaşma'nın 2. Maddesi'nde İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne ait olan Oniki Ada'nın işgaline son vermesi hükme bağlanmıştır.

Bununla beraber, İtalya Oniki Ada'dan askerlerini çekmemiştir. İtalya, Osmanlı Devleti'nin Uşi Antlaşması'na göre Trablusgarp'tan subaylarını ve birliklerini geri çekmesini garanti altına almak için bu yola başvurmuştur. Aslında Osmanlı Hükümeti de İtalya'nın Oniki Ada'dan kuvvetlerini çekmesi için aceleci ve ısrarlı davranmamıştır. Çünkü kısa bir süre önce I. Balkan Savaşı patlamıştı. Adalar Yunanistan'ın tehdidi altındaydı. Osmanlı Devleti'nin o dönemde Yunan donanmasına karşı koyabilecek deniz kuvveti yoktu. Bu sebeple, Oniki Ada'daki İtalyan askerî varlığının devamı tercih edilmiştir.

Londra Andlaşması

I. Balkan Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, Londra'da toplanan Konferans sonunda savaşın kazananları Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile 30 Mayıs 1913'de bir Andlaşma imzalamıştır.⁵ Andlaşma'nın IV. Maddesi'ne göre Girit adasının geleceğinin galip 4 Balkan Devleti tarafından belirlenmesine razı olmuştur.

Londra Andlaşması'nın V. Maddesi'nin hükmüne göre de Osmanlı İmparatorluğu ve 4 galip Balkan Devleti, Ege Denizi'nde, Girit adası hariç, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan adaların ve Aynaroz yarımadasının aidiyetine ilişkin kararın alınmasını Almanya, Avusturya ve Rusya İmparatorlarına, Macaristan, Büyük Britanya ve İtalya Krallarına ve Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bırakmışlardır.

Atina Andlaşması

14 Kasım 1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Andlaşması'nın 15. Maddesi'nde iki Devlet, Londra Andlaşması'nın hükümlerine, Ege Adalarının aidiyetinin belirlenmesine dair olan V. Maddesi de dahil olmak üzere, bağlı olduklarını teyit etmişlerdir.⁶

Londra Büyükelçiler Konferansı'nın Kararı ve Tebligat

Londra Anlaşması'nın yukarıda zikredilen V. Maddesi'ne göre Avrupa'nın 6 büyük devletinin hükümdarlarını temsil eden 1914'ün Şubat ayında Londra'da toplanan "Büyükelçiler Konferansı'nda" alınan karar, 13 Şubat 1914 günü Atina'ya ve ertesi gün de İstanbul'a Babıâli'ye tebliğ edilmiştir.

Kararın esasa ilişkin bölümü şöyledir:

..altı güç, Türkiye'ye iade edilmesi gereken Bozcaada, İmroz/Gökçeada ve Meis hariç olmak üzere, Yunanistan'ın halen işgal etmekte olduğu tüm Ege adalarını Yunanistan'a devretmeye karar vermişlerdir.

Güçler Yunanistan'a bırakılan adalarla ilgili olarak, bu adaların tahkim edilmeyeceğine veya herhangi bir deniz veya askeri amaçla kullanılmayacağına ve adalar ile Osmanlı anakarası arasında kaçakçılığı önlemek için etkili tedbirlerin alınacağına dair Yunan hükümeti tarafından kendilerine ve Türkiye'ye tatmin edici garantilerin verilmesi gerektiğine karar vermişlerdir.

Altı Devlet, bu şartların adil bir şekilde uygulanmasını ve sürdürülmesini sağlamak için Yunan hükümeti üzerinde nüfuzlarını kullanma sözü vermektedir.

Ayrıca, Yunanistan'dan, yukarıda bahsedilen altı gücün kararı uyarınca aldığı adalardaki Müslüman azınlıkların korunmasına ilişkin tatmin edici garantiler vermesini talep etmektedirler.⁷

Kararın Yunanistan'a ve Osmanlı Devleti'ne bildirildiği Notada da ana noktalarıyla şunlar ifade edilmiştir:

Altı Büyük Devlet Temsilcileri Hükümetlerinin talimatıyla aşağıdaki Bildirimi Osmanlı Hükümeti'ne sunarlar:

Babıâli, Londra ve Atina Anlaşmalarıyla Ege adaları konusunda karar verme yetkisini Büyük Devletlere bırakmıştır.

Büyük Devletler, Yunanistan'ın Gökçeada ve Bozcaada'yı Türkiye'ye geri vermesini ve Yunan işgalindeki öteki adaları kesin tasarrufu [la possession

définitive] altında muhafaza etmesini kararlaştırmışlardır.

Meis Adası da Türkiye'ye bırakılacaktır.

Yunanistan adaları tahkim etmemeyi, askerî amaçlarla kullanmamayı ve adalarla Osmanlı toprakları arasındaki kaçakçılığı önleyecek etkili tedbirler almayı taahhüt edecektir.

Altı Büyük Devlet, bu şartların yerine getirilmesi için Yunanistan üzerinde nüfuzlarını kullanacaklardır.

Ayrıca Adalardaki Müslüman azınlıkların korunması için Yunanistan'dan güvence isteyeceklerdir.

Altı Büyük Devlet yukarıdaki kararlara Osmanlı Hükûmeti'nin uyacağına güvenmektedirler.⁸

Nota'da, Meis adasının Osmanlı İmparatorluğu'na verilmesinin öngörülmüş olmasıyla, 1912'deki Osmanlı – İtalyan Uşi Andlaşmasına rağmen Oniki Adaları fiilen işgali altında tutmaya devam etmiş olan İtalya'nın, Osmanlı Devleti'ne verilen Meis dışındaki Oniki Adaları işgalini sürdüreceği zımnen belirtilmiş olmaktadır.

Ayrıca aralarında İtalya Kralı'nın da yer aldığı Altıların Büyükelçilerinin aldığı kararda Meis adasının Osmanlı Devleti'ne iadesinin öngörülmüş olması kayda değerdir. Bu husus, Meis adasının Anadolu yarımadasının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu gerçeğinin ifadesidir.

Osmanlı İmparatorluğu kendisine tebliğ edilen Altı “Büyük” Devlet kararını bütünüyle kabul etmiş değildi.

Babiâli karara ilişkin cevabını 16 Şubat 1914 tarihli bir Nota ile bildirmiş ve özetle şunları belirtmiştir:

Babiâli, Yunan işgalindeki Ege adalarının kaderini kararlaştırma yetkisini büyük devletlere verirken, Boğazlara ve Anadolu kıyısına yakın adaların Türkiye'de kalmasının elzem olduğunu belirtmişti ve ilgili tarafların çıkarlarına uygun bir karar verileceğini kuvvetle umuyordu. Şimdi Babiâli Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatî çıkarlarını dikkate almayan bir karar verildiğini büyük bir üzüntüyle görmektedir.

Bozcaada, Gökçeada ve Meis adasının geri verildiğini senet sayarken Babiâli, haklı ve meşru taleplerini kabul ettirmek için de çaba harcayacaktır.⁹

Yunanistan Altı “Büyük” Devlet kararını kabul ettiğini 21 Şubat 1914 tarihli Nota ile bildirmiş ve ana hatlarıyla şunları ifade etmiştir:

Yunanistan, adalar hakkındaki Büyük Devletler kararlarını takdirle karşılar. Yunanistan'a bırakılan adaları tahkim etmemeyi ve askerî amaçlarla kullanmamayı taahhüt eder.

Buna karşılık bu adaların saldırıya uğramayacakları yolunda Büyük Devletlerce bir karara varılacağına inanır. Adalarla Anadolu arasında kaçakçılığı önlemek için etkili tedbirler almayı ve Yunanistan'a katılan adalardaki Müslüman azınlıkları korumayı da kabul eden Yunanistan, buna karşılık Türkiye'de kalan Bozcaada, Gökçeada ve Meis adalarında yaşayan Rumlara da Babiâli tarafından güvence verileceğini ummakta kendisini haklı görür. Bu adalar halkı için genel af ister.¹⁰

Altı Devlet Kararının konumuz bakımından önem arzeden vechesi, Balkan Savaşlarında yenilmiş ve ağır kayıplara uğramış olan Osmanlı Devleti'ne hasımlarımız tarafından dayatılan bir Anlaşma'da dahi Yunanistan'a bırakılan adaların askersizleştirilmiş olması gerçeğinin düşünülmesi ve hükme bağlanmış olmasıdır.

Adaların aidiyeti hakkındaki bir diplomatik kararda aidiyet belirlenirken aynı zamanda adaların tâbi olacağı hukukî statünün tarif edilmiş ve Yunanistan'a belirlenen statüye uyma vecibesi getirilmiş olması bilhassa önemlidir. Aidiyet şarta bağlanmıştır. Yunanistan işgali altındaki adaları alırken belirlenen şartlara, statüye uymayı taahhüt etmiştir.

Anılan Karar, Doğu Ege Adalarının ve Anadolu'ya yakın diğer adaların her açıdan Anadolu yarımadasına bağlantılı ve bağımlı olduğu gerçeğinin uluslararası plânda kabulünün kanıtıdır. Bu adaların askersizleştirilmiş olmasının bölgede güçler arası dengenin sağlanması ve böylece barış ortamının korunup sürekli kılınması bakımından zaruri olduğu anlayışını da yansıtmaktadır.

Lozan Barış Konferansı'nda, Barış Andlaşması'nda ve Boğazlar Sözleşmesi'nde Adaların Askersizleştirilmesi Konusu:

Lozan'da Türk Heyeti Adaların Askersizleştirilmesini İstiyor

Gazi Mustafa Kemâl Atatürk önderliğinde İstiklâl Savaşımızın zaferle sonuçlanmasından sonra, TBMM Hükûmeti, Lozan Barış Konferansı'nda Ege'deki adaların ve Kıbrıs adasının, Türkiye'nin huzur ve güvenliği bakımından taşıdığı hayati önemin bilinci içinde hareket etmiştir.

İsmet İnönü başkanlığındaki heyetimiz Konferans'ta özellikle 1911 – 1914 döneminde Yunanistan'ın ve İtalya'nın işgaline uğramış, yapılan anlaşmalarla Balkan Savaşlarının galipleri ve Avrupa'nın “büyük devletleri” tarafından onlara verilmiş olan Ege denizindeki adaların statülerine, Türkiye'nin güvenliği açısından kısıtlamalar getirilmesi için çaba sarfetmiştir. Askersizleştirilmelerini sağlamak için teklifler yapmıştır.

İnönü, İngiltere'nin 1914'de ilhak ettiğini açıkladığı Kıbrıs ile ilgili olarak da Konferans'ta Ada'nın Rumların

ve Yunanistan'ın tarihî emelleri istikametinde kullanılmasına yol açacak bir karar alınmasını önlemek için çalışmıştır.¹¹

İsmet Paşa'nın Adalar Hakkındaki Konuşması

Lozan Konferansı'nda Ege'deki ve Akdeniz'deki adalar konusu Konferans'ın I. Komisyonunda müzakere edilmiştir.

İsmet Paşa, I. Komisyonun 25 Kasım 1922 Cumartesi günü öğleden sonraki oturumunda Ege ve Akdeniz'deki adalar konusunda söz almış ve ana noktaları itibarıyla başlıca şunları ifade etmiştir:¹²

...Coğrafya bakımından, Küçük Asya'ya bağlı parçalar olan Akdeniz ve Ege adaları, Anadolu'nun huzuru ve güvenliği için büyük bir önem taşımaktadırlar... Bu adalar kıyıdan az uzaklıkta ve karasuları içinde bulunan ufak adalarla, büyük adaları kapsamaktadır. Karasuları içindeki ufak adalar, Küçük Asya'nın barışını pek yakından tehdit edebilirler. Bu bölgenin tamamlayıcı birer parçası olduklarından, bu adaların Türkiye'nin egemenliği altına konulmaları kesin olarak zorunludur. Kaldı ki, bunlar Türk karasuları içinde bulduklarına göre, bunların Türk egemenliği altında olmaları gerekmektedir.

Büyük adalara gelince: kaderi 17/30 Mayıs 1913 tarihli Andlaşma uyarınca Büyük Devletlerce saptanması gerekli olan Bozcaada ve İmroz üzerinde Türkiye'nin hakları, aynı Devletlerin 14 Şubat 1914 tarihli ortak notalarıyla doğrulanmıştır. Bu yüzden bu iki ada Türk egemenliği altına konulmuş bulunmaktadır.

Öte yandan, Türk kıyısı ile Boğazların yakınında bulunan Semadirek [Samothrace] adasının da, Türkiye'de kalması gereklidir ve hak gözetirliğe uygundur.

Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya [Lemnos, Mitylène, Chio, Samos, Nikaria] adaları, Büyük Devletlerce Yunanistan'a bırakılmıştır. Türkiye'nin güvenliği bakımından bu adalar hayati önem taşımaktadırlar. Üstelik bu adaların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanabilmesi de Küçük Asya ile birleşmelerini zorunlu kılmaktadır. İşte bu yüzden [Büyük] Devletlerin bu adalara ilişkin olarak aldıkları kararı Türkiye kabul etmemiştir.

Yunanistan'ın, yakın zamanlarda bütün dünyaca öğrenilen, Anadolu üzerindeki emperyalist emelleri, Anadolu'da bir Yunan İmparatorluğu kurmak için kendi ülkesinde sun'ı tutkular yaratan bir Yunanistan elinde, adaları yukarıda belirtilen bu adaların nasıl tehlike arzedeceğini Türkiye'ye göstermiştir.

Böyle olunca, genel barış yararına, bu adaların tümünde askerlikten arındırma yükümünün benimsenmesi zorunludur. Bu adalarda bulunan istihkâmlar, bataryalar ve bunların silâhları yok edilmelidir. Gelecekte de oralarda hiçbir yeni tahkimat yapılamamalıdır. Bu adalardan hiçbiri deniz üssü olarak kullanılamamalıdır. Bu adalara uçaklar getirilememeli; uçaklar için burada sundurmalar (hangarlar) yapılamamalıdır. Söz konusu adalarda asayiş sağlamaya yetecek sayıda jandarmadan başka hiçbir silâhlı kuvvet bulundurulmamalıdır. Bundan başka bu adalar halkı, kışkırtıcılara yataklık edememeli; kaçakçılara sığınak olamamalıdır. Son olarak, bu konularda kabul edilecek yükümlerinin her zaman yürürlükte tutulacağı konusunda Türkiye'ye garanti verilmelidir.

Konferans zabıtlarının okunması, adalar konusunun tartışıldığı oturumlarda gerek heyet Başkanı İsmet Paşa'nın gerek heyet mensuplarının, Yunanistan'a bırakılan Anadolu'nun bitişiğindeki ve yakınındaki adaların Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturmasını önlemek amacıyla askerden, silâh, askerî yapı ve tesislerden arındırılması gerektiği fikrini işlediklerini; bu fikirler istikametinde öneriler yaptıklarını göstermektedir.

Ayrıca, Konferans'ta Türkiye'nin karşısında oturan Müttefik Devletlerin heyetlerinin de Türkiye'nin güvenlik mülahazalarına dayanan meşru endişelerinin Yunanistan'a bırakılması öngörülen adaların askersizleştirilmesi yoluyla giderilmesi hususunda genel olarak anlayışlı davrandıkları, bu yönde beyanda buldukları yine zabıtlardan anlaşılmaktadır.

Neticede Barış Antlaşması'nda ve Boğazlar Sözleşmesi'nde ilgili adaların aidiyetini ve hukukî statüsünü düzenleyen maddelerinde askersizleştirilme konusunda önemli ölçüde Türk heyetinin görüş ve tekliflerini yansıtan hükümler yer almıştır.

Barış Andlaşması'nın Askersizleştirme Hükümleri¹³

Lozan Barış Konferansı'nın zabıtlarının ve diğer ilgili kaynakların incelenmesi, Lozan barış Konferansı'nda "askersizleştirme" rejimi bakımından şöyle bir yaklaşım benimsendiğini ortaya koymaktadır:

Yunanistan'ın işgali altında bulunan ve onun egemenliğine bırakılan adaların tümünün Altı Büyük Devlet'in 13 Şubat 1914 tarihli kararı esas alınarak askersizleştirilmesi öngörülmüştür.

Doğu Ege Adaları iki gruba ayrılarak konumlarına göre farklı derecede spesifik askersizleştirme tedbirlerine tabi tutulmuşlardır.

Anadolu kıyıları bakımından merkezi konumdaki adalar hakkındaki askersizleştirme tedbirlerine Barış Antlaşması'nda yer verilmiştir.

Çanakkale Boğazı civarındaki Doğu Ege Adalarının askersizleştirilmesine ilişkin hükümler Barış Andlaşması ile aynı günde imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'nde yer almıştır.

Barış Andlaşması'nın 23'üncü Maddesi'nde "Sözleşme'nin Yüksek Âkit Taraflar bakımından sanki Andlaşma'nın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olduğu" vurgulanmıştır.

Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi:

Lozan Barış Andlaşması'nın 12'nci Maddesi'nde Ege'deki adaların aidiyeti ve aynı zamanda askersizleştirilmiş statüsü hükme bağlanmıştır.

Lozan Barış Andlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmış Türkçe metninde ve ayrıca Fransızca ve İngilizce metinlerde 12. Maddede "Doğu Ege adaları" değil "Doğu Akdeniz adaları" ibareleri yer almaktadır. Andlaşma'nın Türkçe metninde "şarkî (doğu) Bahrisefit adaları" deyimini kullanılıyor. Çünkü o devirde Ege Denizi "Akdeniz" olarak adlandırılmaktaydı. Türkçe resmî metinde geçen "Bahrisefit" sözcüğünün anlamı da "Akdeniz'dir".

(Günümüzün Türkçesi ile) 12'nci Madde şöyledir:

İmroz ve Bozcaada ile Tavşan adalarının dışında doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan egemenliğine dair 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşması'nın V. ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşması'nın 15'inci maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 tarihli Londra Konferansında kabul edilip 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine tebliğ edilen karar, işbu Andlaşma'nın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere, teyit edilmiştir. İşbu Andlaşma'da aykırı hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından üç milden az mesafede olan adalar Türkiye'nin egemenliği altında kalacaklardır.

Madde ilk bakışta ve yüzeysel hızlı bir okumayla sanki sadece adaların aidiyetini düzenlediği kanaatini uyandırabilir.

Oysa 12'inci madde, bütünüyle yukarıda zikrettiğim 1913 Londra Konferansı'nın V. maddesi, 1913 Atina Andlaşması'nın 15'inci maddesi ve 1914 Londra Büyükelçiler Konferansı'nda alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde önce Yunanistan Hükümeti'ne ve ertesi gün de Babil'i'ye bildirilen karar üzerine kurulmuştur.

Bu Belgelerin "doğrulandığı" ifade edilmiştir. Yani, Yunanistan'dan kendisine verilen "adalarda tahkimat yapmamasını ve bu adaları askerî amaçlarla kullanmamayı ta-

ahhüt etmesini" isteyen ve Yunanistan Hükümeti'nin de 21 Şubat 1914 tarihli Nota ile kabul etmiş olduğu karar doğrulanmıştır. Böylece, Yunanistan'ın anılan Nota ile verdiği "askersizleştirme" taahhüdü, hukukî bakımdan Lozan Barış Andlaşması'nın 12. Maddesinde sayılan adalar üzerinde egemenliğinin bir şartı haline gelmiştir.

Barış Andlaşması'nın 13'üncü Maddesi:

Lozan Barış Andlaşması'nın 13'üncü Maddesi'nde de 12. Maddede Yunanistan'ın egemenliği altına konulan bütün adalar için geçerli olan genel "askersizleştirme" tedbirlerine ilâve olarak, Ege'de Anadolu kıyılarına çok yakın olan ve tam merkezinde yer alan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında Yunanistan'ın uygulaması gereken askersizleştirme tedbirleri üç kalem halinde sıralanmıştır. Bu tedbirler şunlardır:

Birincisi, anılan dört adada hiçbir deniz üssünün kurulmaması, istihkâm yapılmaması;

İkincisi, Yunan askerî uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üzerinde uçmalarının yasaklanması; buna karşılık olarak, Türk askerî uçaklarının da bu adalar üzerinde uçmamaları;

Üçüncüsü, zikredilen adalarda, Yunan askerî kuvvetlerinin, askerlik hizmetine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından fazla olmaması; jandarma ve polis kuvvetlerinin de bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalması.

13'üncü Madde'nin ilk cümlesi "Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla, Yunan Hükümeti Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında, aşağıdaki yasaklara uymayı taahhüt eder" şeklindedir.¹⁴

Bu hüküm önemlidir. Bir kere, öngörülen askersizleştirme tedbirlerine uyulmasının "barışın devamlılığı" bakımından öneminin altı çizilmiş olmaktadır. İkincisi, Yunan Hükümeti'ne bir uyarı mahiyetindedir. Yunan hükümetinin üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmemesinden ve sonucunda barışın bozulmasından sorumlu tutulacağına işaret edilmektedir.

Boğazlar Sözleşmesi'nde Askersizleştirme

Sözleşme'nin 4'üncü Maddesi'nde, diğer hususlar meyanında, Ege Denizi'nde Semadirek, Limni, İmroz/Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın askersizleştirilmesi [demilitarisation] öngörülmüştür.

6'ncı Madde'de, askersizleştirilmiş mıntikalarda [zones] ve adalarda başlıca şu kısıtlamalar, yasaklar hükme bağlanmıştır:

İstihkâm, yerleşik topçu düzenlemeleri, savaş denizaltıları, askeri hava tertipleri ve deniz üsleri bulunmaması;

Askersizleştirilmiş mıntıka ve adalarda asayişle görevli polis ve jandarma kuvvetleri dışında silâhlı kuvvet konuşlandırılmaması; asayiş kuvvetlerine top verilmemesi, sadece tabanca, kılıç, tüfek ve her yüz kişiye 4 Lewis makinalı tüfek tahsis edilmesi.

9'uncu Madde'de, Türkiye'nin veya Yunanistan'ın bir savaş vukuunda savaşan taraf haklarını kullanarak, Sözleşmenin askersizleştirmeye ilişkin herhangi bir hükmünü tadil edebilecekleri; bununla beraber barışın tesis edilmesiyle birlikte Sözleşmede öngörülen askersizleştirme rejimini yeniden tesis etmekle yükümlü buldukları hükmeye bağlanmıştır.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde öngörülen askersizleştirme tedbirlerinde Türkiye'nin askerî güvenliğinin de göz önünde tutulduğunu gösteren bir hüküm vardır. 18'inci Madde'de "Boğazların ve bitişik bölgelerinin askersizleştirilmesi tedbirlerinin Türkiye'nin askerî güvenliğini gereksiz yere tehlikeye düşürmemesinin temin edilmesinin arzu edildiği" vurgulanmıştır.

1936 Montrö (Montreux) Sözleşmesi'nin Etkisi

Montrö Sözleşmesi, doğrudan doğruya, Türkiye'nin egemenlik haklarında Boğazlar ve Marmara Denizi bakımından mevcut olan bazı kısıtlamaların kaldırılmasını ve bu bölgelerde Türkiye'nin kendi millî savunması alanında ihtiyaç duyduğu güvenlik tedbirlerini, Boğazlardan özellikle ticarî gemilerin serbest geçiş hakkına zarar vermeden, hür biçimde alabilmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Sözleşme, Limni ve Semadirek adalarının tabi olduğu askersizleştirme rejiminin hukukî bakımdan zayıflamasına veya ortadan kalkmasına yol açan bir sonuç doğurmamıştır.

1947 Paris Barış Andlaşması'nda Askersizleştirme

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda galip devletlerle İtalya arasında 10 Şubat 1947'de Paris'te Barış Andlaşması

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde öngörülen askersizleştirme tedbirlerinde Türkiye'nin askerî güvenliğinin de göz önünde tutulduğunu gösteren bir hüküm vardır. 18'inci Madde'de "Boğazların ve bitişik bölgelerinin askersizleştirilmesi tedbirlerinin Türkiye'nin askerî güvenliğini gereksiz yere tehlikeye düşürmemesinin temin edilmesinin arzu edildiği" vurgulanmıştır.

imzalanmıştır. Andlaşması'nın 14. Maddesi Oniki Ada ile ilgilidir.

Oniki Ada, 1923 Lozan Barış Andlaşması'nın 15'inci Maddesi'nin hükmü uyarınca İtalya'nın egemenliği altına girmişti.

Paris Andlaşması (Madde: 14/1) ile İtalya Oniki Ada'yı Yunanistan'a devretmiştir .

Adaların isimleri: Astipalya [Astropalia], Rodos [Rhodes], Herke [Kharki] Kerpe [Scarpanto], Çoban [Casso], İlyaki [Tilos], İncirli [Nisyros], Kelemez [Kalymnos], İler-yoz [Leros], Batnoz [Patmos], İlipsi [Lipso], Sömbeki [Symi], İstanköy [Kos] ve Meis [Castellorizo] ve bunlara bitişik adacıklar.

Madde'nin 2'nci fıkrasında "Bu adalar askerden arındırılacak ve askerden arındırılmış olarak kalacaktır" [These islands shall be and shall remain demilitarized] hükmü yer almıştır.

Andlaşma'nın XIII. Ekinde (D) "Askersizleştirme" [Demilitarisation] şöyle tarif edilmiştir:

İşbu Antlaşmanın amacı bakımından, 'askersizleştirme' ve 'askersizleştirilmiş' terimleri ile kastedilen, ilgili topraklarda ve karasularında, tüm deniz, askerî ve askerî hava tesislerinin, tahkimatın ve bunların silâhlarının, yapay askerî, deniz ve hava engellerinin; askerî, deniz ve askerî hava birimlerinin üslenmesinin veya kalıcı veya geçici olarak yerleştirilmesinin; herhangi bir biçimde askerî eğitim ve savaş malzemesi üretiminin yasaklanmasıdır. Bu, dahili karakterdeki görevleri yerine getirmekle sınırlı ve tek kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silâhlarla donatılmış iç güvenlik personelini ve bu personelin gerekli askerî eğitimi yasaklamaz.

1947 Andlaşması'nın 14'üncü Maddesi toprak devri ve egemenliğin aidiyetiyle ilgilidir. Bu Madde içinde egemenliği devredilen adaların hukukî statüsünün de belirlenmiş olması, Yunanistan'ın Oniki Ada üzerindeki egemenliğini, adaların askersizleştirilmiş statüsüne riayet etmesi şartına bağlı hale getirmiştir. Andlaşma'da askersizleştirilmiş statü hakkında emredici bir dil kullanılmıştır. İngilizce "shall be" ve "shall remain" sözcükleri hükmü emredici kılmaktadır.

Yunanistan Andlaşmalara Uymuyor ve Askersizleştirmeyi İhlâl Ediyor¹⁵

Yunanistan, yaklaşık 1960'ların başından itibaren, egemenliği altındaki adaların Andlaşmalarla saptanmış olan askersizleştirilmiş statülerini açık şekilde ihlâl etmeye başlamıştır.

Türkiye 1964'ün ilk yarısında Yunanistan'ın Rodos ve İstanköy adalarına asker, top, cephaneye ve çeşitli harp mal-

zemesi yerleştirmeye başladığını tespit etmiştir. İlk protesto notamız Yunan Hükümeti'ne 1964 Haziran ayında verilmiştir.

Yunanistan protestomuza verdiği cevapta, Türkiye'nin tespitlerini inkâr etmiş ve Paris Barış Andlaşması'nın 14'üncü Maddesi'nin hükmünü ve askersizleştirilmiş statüyü ihlâl eden bir olay olmadığını bildirmiştir.

Türkiye Yunanistan'ın hukukî statüleri andlaşmalarla belirlenmiş olan Ege'deki adalarda ve Oniki Ada'daki faaliyetlerini yakın takibe almış ve Yunanistan'ın ihlâlleri üzerine gereken diplomatik girişimleri yapmıştır.

Yunanistan ihlâlleri 1974 Kıbrıs Barış Harekâtımızdan sonra artmıştır.

1976 yılının yaz aylarında Yunanistan Ege'nin tartışmalı alanlarında petrol arama faaliyetine girişince Türkiye de karşılık olarak Hora (Sismik I) araştırma gemisi ile araştırma çalışmalarına başlamıştı. Yunanistan Hükümeti bu gelişme üzerine Türkiye'nin Yunanistan'ın kıta sahanlığını ihlâl ettiğini ileri sürmüş ve "bu durumun devamının uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğunu" öne sürerek Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını talep etmiştir. Ağustos ayı ortasında toplanan Güvenlik Konseyi'nin 13 Ağustos 1976 günü oturumunda konuşan Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, diğer hususlar meyanında, Yunanistan'ın adaların askersizleştirilmiş statülerini ihlâl etmekte olduğunu kuvvetli ifadelerle Konsey'in dikkatine sunmuş ve şunları ifade etmiştir:

Yunanistan, Kıbrıs adasını ilhak etme çabasıyla eşzamanlı olarak Ege'de Türkiye'nin kıyılarının yakınındaki Yunanistan'a ait adaların statüsünü düzenleyen uluslararası antlaşmalara tamamen meydan okuyarak, bu adaları silâhlendirmiş ve askerleştirmiştir. Böylece Türkiye'nin güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Konsey'in bütün üyelerinin Doğu Ege'deki Yunan adalarının Türkiye'nin kıyılarının çok yakınında yer aldığı olgusunu bildiklerini düşünüyorum. Adaların bazıları Türkiye kıyı şeridinin sadece birkaç kilometre uzağındadır. Bir kısmı da daha da yakındadır. Sadece bir buçuk kilometre uzaktadır. Ege'nin kuzey adalarından Midilli, Sakız, Sisam ve Nikaria 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi uyarınca askerden arındırılmıştır. 1947'lerde Paris'te İtalya ile imzalanan Barış Antlaşmasıyla, On İki Ada, askerden arındırılmaları o şekilde muhafaza edilmeleri şartıyla Yunanistan'a devredilmiştir. Limni ve Semadirek adalarına da gayriaskerî statü verilmiştir. Yunanistan, tüm bu adaların statüsüne saygı gösterme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Şu anda bu adaların neredeyse tamamı ağır bir şekilde askerleştirilmiş durumdadır. Adalar silâhlar, füzeler, tanklar ve askeri tesisler ve on binlerce askerle tahkim edilmiş haldedir.

Ege'deki adaların ve Oniki Ada'nın askersizleştirilmiş statülerinin temel gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olduğuna göre, anılan statünün ihlâlîne ilişkin her hareket, doğrudan Türkiye'nin millî güvenliğini tehlikeye düşüren bir tehdit hareketi demektir. Bu tehdit, Türkiye'ye gereken hallerde "meşru müdafaa" hakkı da vermektedir.

1964'ten bu yana Türkiye, Yunan Hükümeti'nin dikkatini defalarca bu aleni ihlallere ve bunun ardından gelebilecek korkunç sonuçlara çekmiştir. Yunan Hükümeti uzun bir süre herhangi bir anlaşma ihlâlinden suçlu olduğunu reddetmiş ve adalarda alınan önlemlerin sadece turistik ve ekonomik amaçlarla olduğunu öne sürmüştür. Yunanistan Başbakanı nihayet gerçeği kabul etmiştir.

Türk Hükümeti, adaların hukuka aykırı olarak askerleştirilmesinin bölgede barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, durumu düzeltmek için hangi adımların uygun olduğunu saptamak artık uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinden sorumlu Güvenlik Konseyi'nin görevidir.¹⁶

Yunanistan 1990'lı yıllardan itibaren bu konuda Türkiye'den gelen şikâyetler, protestolar karşısında tavrını değiştirmiş ve uluslararası gelişmeler çerçevesinde şartların artık değişmiş olduğunu belirterek *clausula rebus sic stantibus* (koşullar değişmediği sürece) ilkesini ileri sürmeye başlamıştır. İki Devletin NATO üyesi olarak aynı ortak savunma sisteminde bulunmasının, Ege'deki adaların ve Oniki Ada'nın askersizleştirilmiş statü altında olmasının Türkiye'nin güvenliğiyle ilgi gerekçelerini çürüttüğü iddiasında bulunmuştur.

Diğer taraftan, Yunanistan, 1993'te Uluslararası Adalet Divanının zorunlu yargı yetkisini kabul ederken, 'ulusal güvenlik çıkarları' ile ilgili askeri önlemlerden kaynaklı hususlara ilişkin olarak Divanın zorunlu yargı yetkisine çekince koymuştur. Yunanistan bu şekilde adaların askersizleştirilmiş statüsüne ilişkin bir tartışmanın Uluslararası Adalet Divanı'na gitmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bu durum, aslında Yunanistan'ın anlaşma yükümlülüklerini ihlâl ettiğinin zımnen kabul edilmesidir.

Yunanistan'ın uluslararası şartların değiştiğini öne sürerek adaların hukukî statüleri bakımından vecibelerinden, sorumluluklarından kurtulması mümkün değildir.

Ege'deki adaların askersizleştirilmiş statü altına konulmalarının temel gerekçesi değişmiş değildir. Çünkü sta-

tüyü belirleyen ilk anlaşma 1913-1914'te yapılmıştır. O tarihlerden günümüze kadar geçen bir asırdan fazla zaman içinde Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olan tutum ve davranışları, beslediği sakim emeller değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin kendisiyle sürdürmek istediği dostluk ilişkilerinin yaşandığı dönemleri dahi, Türkiye'nin aleyhinde gizli kararnamelerle attığı adımlarla istismar etmekten kaçınmamıştır. Örneğin, 1931 yılında Yunanistan millî hava sahasını, karasuları 3 mil olmasına rağmen 10 mile genişletmiştir. Bu genişleme sonucunda Ege'de uluslararası hava sahası yüzde 50 oranında azalmıştır; Yunanistan 1936 yılında da karasularını 3 milden 6 mile genişletmiştir. Bunları hep gizli Kararnamelerle ve dostluk dönemlerinde yapmıştır.

1913 Londra Andlaşması'ndan sonra aradan 10 yıl geçmiş, 1923 Lozan Barış Andlaşması adaların statüsünü yine Londra Andlaşmasına dayalı olarak belirlemiştir. Aradan 24 sene geçmiş, uluslararası şartlarda ve dengelerde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bununla beraber Türk – Yunan ilişkilerinin mahiyeti Yunanistan'dan kaynaklanan sebeplerle kötü bir durumda kalmıştır. Bu gerçek karşısında da 1947 Paris Barış Konferansı'nda İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri Yunanistan'a verdikleri Oniki Ada üzerindeki Yunan egemenliğini adaların "askersizleştirilmiş statüde olması ve öyle kalması" şartına bağlamışlardır.

Yunanistan'ın adalara askersizleştirilmiş statü verilmesinin NATO Andlaşması ile çeliştiği iddiası da mesnetten yoksundur. Zira ortada NATO Andlaşması'nın 8. Maddesi vardır. Madde şöyledir:

Her bir Taraf, kendisi ile diğer Taraflar ya da

üçüncü bir devlet arasında şu an yürürlükte olan uluslararası sözleşmelerin, bu Antlaşma'nın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve Antlaşma ile çelişen uluslararası sözleşmelere girmemeyi taahhüt eder.

Yunanistan NATO'ya üye olurken bu Madde'ye dayanarak 1923 ve 1947 Andlaşmalarıyla adalar için belirlenmiş "askersizleştirme" hukukî statüsü bakımından bir "çelişki" beyanında bulunmuş değildir.

Kaldı ki, Yunanistan 1913'den itibaren kendi egemenliği altındaki adalar hakkında kararlaştırılan "askersizleştirme" statüsüne hiçbir şekil ve çerçevede itiraz dermeyan etmiş değildir.

Türkiye ile Yunanistan'ın beraberce NATO'ya üye oldukları 1952'den bu yana geçen 69 yıl içinde hemen hemen her on yılda bir savaşın eşliğinden dönülen gerginlikler yaşanmış olduğu da bir gerçektir.

Sonuç

Yunanistan'ın egemenliği altındaki adaların askersizleştirilmiş statüsünü ihlâl etmeyi sürdürdüğü bir gerçektir.

Bu gerçeğe Millî Güvenlik Kurulumuz tarafından da işaret edilmiş bulunmaktadır.

MGK'nın 24 Eylül 2020 tarihli toplantısına ilişkin Basın Açıklamasında "Gayriaskerî statüdeki adaların silâhlendirilmesi başta olmak üzere uluslararası hukuka ve andlaşmalara aykırı hareket eden ülkeler akliselime davet edilmiştir" şeklindeki ifadeyle ismi zikredilmemekle birlikte Yunanistan'a ciddi bir uyarıda bulunulmuştur.

Millî Savunma Bakanı Hulusî Akar'ın konu hakkında açıklamaları ve ikazları vardır.

Yunanistan'ın egemenliği altındaki adaların askersizleştirilmiş statüsünü ihlâl etmekte olduğuna dair Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamaları da mevcuttur.

Ege'deki adaların ve Oniki Ada'nın askersizleştirilmiş statülerinin temel gerekçesi Türkiye'nin güvenliği olduğuna göre, anılan statünün ihlâline ilişkin her hareket, doğrudan Türkiye'nin millî güvenliğini tehlikeye düşüren bir tehdit hareketi demektir. Bu tehdit, Türkiye'ye gereken hallerde “meşru müdafaa” hakkı da vermektedir.

Bu konunun Yunanistan ile oluşturulması istenen pozitif gündem çerçevesinde başlayan eski adıyla “istikşafı”, yeni adıyla “istişari” görüşmelerin gündem maddelerinden biri olması uygun ve doğru değildir. Çünkü konu, birçok sorun arasında, eski deyimle “komisyona havale edilip” uyumaya ve sürüncemede bırakılmaya gelebilecek mahiyette değildir.

Adaların askersizleştirilmiş statüsüne vaki ihlâller, günümüzün gelişmiş teknik ve teknolojik imkânlarından da yararlanılarak Türkiye tarafından günü gününe takip edilmeli; somut ihlâller belgelenmeli ve zamanında BM Genel Sekreter'ine, BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na

bildirilmelidir. Bu bildirimlerin BM Belgesi olarak BM Sekretaryasınınca BM üyesi Devletlerin bilgisine getirilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin vaki ihlâlleri somut delilli ve belgeli olarak NATO, Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği'nin bilgi ve dikkatine getirmesi uygun olacaktır.

Türkiye'nin başta BM ve NATO olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşlar ve BM üyesi devletler nezdinde dosya oluşturmasının gerektiği görüşümdedir.

GKRY'nin ve Yunanistan'ın Türkiye'nin Kıbrıs konusunda, Doğu Akdeniz'de attığı her adımı belgelendirerek uluslararası çevrelere şikâyette bulunduğu bir gerçektir.

TBMM, Yunanistan'ın karasularını 6 milin ötesine genişletmesi ihtimali karşısında bu yönde atılacak bir adımı “savaş sebebi” [casus belli] olacağını ilân etmişti.

Aynı şekilde TBMM'nin Ege'de ve Doğu Akdeniz'de (Oniki Ada) uluslararası anlaşmalarla askersizleştirilmiş statüdeki adaların bu statülerinin ihlâlini de “savaş sebebi” olarak ilân etmesinde fayda mülâhaza ediyorum.

Ortada Anlaşmalar var olduğuna göre, Yunanistan'ın da bu anlaşmalara uymak vacibesi vardır. Uymuyorsa sonucuna katlanmayı göze almıştır demektir.

Sonnotlar

- * Bu makale M5 Dergisi'nin Yıl: 47, Sayı: 355, Şubat 2021 sayısında yayınlanmıştır.
- 1 <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/cumhurbaşkanı-erdoganin-yunanistanına-yapacağı-ziyaretin-dusundurdukleri>
<http://soyledik.com/tr/makale/6733/cumhurbaşkanı-erdoganin-yunanistanına-yapacağı-ziyaret—em-buyukelci-tugay-ulucevik.html>
 - 2 <https://avim.org.tr/Blog/KOMSU-DEVLETLERLE-SIFIR-SORUN-POLİTİKASI-VE-YUNANISTAN>
 - 3 <http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>
 - 4 “...ces iles ne seront ni fortifiées ni utilisées pour aucun but naval ou militaire et que des mesures effectives seront prises en vue de prévenir la contrebande entre les iles et le continent Ottoman...”
 - 5 Gökhan AK, TARİH, DENİZ VE EGEMENLİK: EGE'NİN İSPORADLARI “MENTEŞE ADALARI”NIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies XIV/29 (2014-Güz/Autumn), ss.283-313, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/235765>
 - 6 Andlaşma'nın İngilizce metni için bknz: https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_London_-_Peace_Treaty_between_Greece,_Bulgaria,_Serbia,_Montenegro_and_the_Ottoman_Empire#cite_note-1
 - 6 ARTICLE 15. “The two high contracting parties agree to uphold, so far as the same concern them, the provisions of the Treaty of London, May 20, 1913, including the provisions of Article 5 of the said Treaty.” “Madde 15: Yüksek âkit taraflar, 20 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşması'nın hükümlerine, 5.

- 7 madde hükümleri de dahil olmak üzere, kendilerini ilgilendirdiği ölçüde uyma hususunda mutabıktırlar”.
- 7 Altı Devlet Kararı'nın Fransızca metninin yer aldığı link: <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1913londres.htm>
- 8 Bilâl N. ŞİMŞİR, Ege Sorunu, Belgeler, Cilt – II (1913-1914), 2. Baskı, 1989, TTK Basımevi, Ankara, s. CLX, 392-394.
- 9 Ibid., s.CLXIII ve 402.
- 10 Ibid., s. CLXIX ve 419.
- 11 Bu konuda bknz. Tugay ULUÇEVİK, Lozan Dengesi, <http://soyledik.com/tr/makale/6360/lozan-dengesi—em-buyukelci-tugay-ulucevik.html>
<https://avim.org.tr/Blog/LOZAN-DENGESI>
- 12 Prof. Dr. Seha L. MERAY, LOZAN BARIŞ KONFERANSI, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 348, Tutanaklar Belgeler, Önsöz İSMET İNÖNÜ, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, s. 97.
- 13 Prof. Dr. Seha L. MERAY, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım II, Cilt 2, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 348.
- 14 “With a view to ensuring the maintenance of peace, the Greek Government undertakes to observe the following restrictions in the islands of Mytilene, Chios, Samos and Nikaria”
- 15 Askersizleştirilmiş statü ve ihlâlleri hakkında bknz. Deniz BÖLÜKBAŞI, Turkey and Greece, The Aegean Disputes, 2004 Cavendish Publishing Limited, London.
- 16 BM Güvenlik Konseyi'nin 13 Ağustos 1976 tarihli ve S/PV.1950 sayılı zabtı.

TURKISH-UKRAINIAN STRATEGIC PARTNERSHIP IN THE FIELD OF MILITARY INDUSTRIAL COMPLEX AT THE MODERN STAGE

Cooperation between Ukraine and Turkey in the field of military industrial complex is not only mutually beneficial in terms of economic and technological development, but also extremely necessary for political and military reasons.

Denys Moskalyk

PhD Student, Department of Foreign Policy, Center for Foreign Policy Studies, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

There is a number of historical factors common for Turkey and Ukraine that give grounds for fruitful cooperation in the field of military industrial complex (MIC):

- Historical periphery status with regard to the main economic and technological hubs.
- Although peripheral but important regional political and economic hubs' position. This provided for grounds, including economic ones, to develop certain industries, while preserving a significant dependence on external suppliers due to the lack of closed production cycles and own technologies.
- Modernization of special aspects in both countries implemented within a relatively short period with intensive public policy involvement. This resulted in a significant lopsided development in various areas of social life, economy and, accordingly, the military industrial complex.
- Different periods of intensive MIC development. The Soviet period, the 30s and 80s in Ukraine, and the last three decades – from the 90s of the XX century and the first two decades of the XXI

century in Turkey. Accordingly, the most intensive development in Ukraine occurred during the first wave, and in Turkey – the second wave of the scientific and technical revolution. As a result, Ukraine has engineering technologies better developed in a number of industries, whereas Turkey in the STR second-wave technologies, digital, information technologies, and electronics. Given the above historical facts, these military industrial complexes complement each other very well.¹

In addition, Ukraine and Turkey have a common issue of separatism and longstanding military conflicts in their own territories.

All these make cooperation in the field of MIC for both countries not only mutually beneficial in terms of economic and technological development, but also extremely necessary for political and military reasons.

- The key areas of cooperation are the following:
- Digital communication systems;
- Unmanned fighting vehicles;
- High-precision weaponry;

- Radar systems;
- Armoured vehicles active protection systems;
- Transport aviation;
- Engine construction;
- Shipbuilding;

The Ukrainian government, given the economic situation and MIC significance to ensure national and international security, pays considerable attention to ensuring military and technical cooperation development and security. As part of this problem, a sensitive issue is national systems' and components' full-fledged development and utilization to establish exports and imports for both own needs and for the foreign collaborates, as well. At the same time, experts of the field note that under today's hybrid war conditions one of the key conditions for successful strategic communications system is active planning, rather than responding to events. Where the strategic communications come down to mere responding to an event, the prospects for its effectiveness diminish to a great extent.² Therefore, this experience should be used in establishing strategic communications between Ukraine and Turkey, in particular in the field of MIC.

The Experience of the Military Campaign in Karabakh

The hostilities over Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia have shown the extraordinary

importance of UAV (Unmanned Aerial Vehicles) capabilities in modern warfare. Due to their use, the Armed Forces of Azerbaijan managed to make a significant progress in their organized military advance and destroyed a significant portion of the Armenian forces. Turkish Bayraktar TB2 UAVs and Israeli IAI Harop guided loitering munitions made a special mark in military operations. A significant advantage of the Bayraktar TB2 UAVs in its class is that it has the longest inflight endurance, which is about twenty-four hours. This is very convenient for the scout-attack vehicles. Accordingly, even if UAV does not attack, it still targets artillery, multiple-launch rocket (MLR) and missile systems that constitute the basis of the adversary's fire efficiency.

Precisely because of active and skilful use of UAVs, the Azerbaijani forces managed in the first 24 days of hostilities, September–October 2020, to shoot down and destroy the following equipment of the Armenian forces: 114 tanks, 43 infantry fighting vehicles and wheeled light armoured vehicles, 141 units of artillery and MLRS, 42 surface-to-air missile platforms and radar installations,

The hostilities over Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia have shown the extraordinary importance of UAV (Unmanned Aerial Vehicles) capabilities in modern warfare.

242 units of automotive equipment. In addition, 44 warehouses and command centres were destroyed in the same period. Thus, UAVs became the main attrition element of the Azerbaijani forces. In addition, UAVs require a relatively short training period for the prospective users.

Despite the fact that UAV fire efficiency was way below than adversary's nonnuclear means, it was compensated by an extraordinary surgical attack accuracy. This was facilitated by the use of high-precision UAV weaponry. In addition to UAV equipment, the enemy fighters experienced heavy losses. For example, a successful attack was performed on a separate staff car of the Nagorno-Karabakh Minister of Defense. Thus, the extraordinary UAV effectiveness in this campaign shows the possibility of using this equipment both in combined arms operation and in special operations against individual members of the enemy command and enemy facilities.

The experience of the Karabakh War in 2020 is extremely valuable for Ukraine, as it, firstly demonstrates successful measures to liberate the temporarily occupied territories defended by significant enemy forces. Secondly, we have seen that even a medium-sized army can use such means effectively. Accordingly, Azerbaijani military campaign should be carefully studied, and the Ukrainian Armed Forces should use the relevant equipment, medium-sized UAVs and loitering munition to liberate the occupied territories.³

The Current State of Ukrainian -Turkish Cooperation in the Military Sphere

The purchase of Eye Lr S thermal imagery cameras from the Turkish company ASELSAN for installation on Ukrainian Stugna-P Antiarmor System, as well as Bayraktar TB2 combat UAVs from Baykar Makina completed with MAM-L mini-bombs (also known as Smart Micro Munition) from Roketsan are significant examples of successful Ukrainian-Turkish cooperation in the field of military industrial complex.⁴ Thus, mutually beneficial cooperation between Ukraine and Turkey not only contributes to strengthening Ukraine's defense capabilities obtaining the latest pieces of armament for the Ukrainian Armed Forces, but also increases the export potential of existing MIC capacities.

The Ministry of Defense of Ukraine also focuses on deepening the Ukrainian-Turkish cooperation in the field of MIC. On 14 December 2020, the Minister of Defense of Ukraine Andrii Taran signed several agreements with Turkish companies for technology transfer and production of corvettes and strike UAVs for the Armed Forces of Ukraine. This was done during the visit of the

Turkish delegation headed by Mr. İsmail Demir, the President of the Directorate for Defense Industry of the Republic of Turkey to Ukraine.⁵

Mr. Taran stated that the implementation of these projects would “radically strengthen the combat capabilities of the Navy of the Armed Forces of Ukraine.” A particular aspect was that “these are the first foreign economic agreements in the history of military goods concluded by the Ministry of Defense of Ukraine.” These agreements provide for ADA-type corvettes construction.⁶ According to the agreement, the first corvette will be built in Turkey and the rest in Ukraine. The cost of each is about UAH 8 billion (about EUR 265 mln).

As recently reported, the arrangements have been made on similar terms with the United Kingdom. It is not known yet whether it is going to be a supplement or replacement. To date, the Turkish Navy utilizes four such corvettes – F511 Heybeliada, F512 Büyükada, F513 Burgazada, and F514 Kinaliada. The shiplength is 100 meters, width – 14.40, draft – 3.90, tonnage 2,400 tons. The maximum speed is about 30 kt, endurance is 3500 miles, and crew is 100 people. Weaponry consists of 76-mm OTTO Melara main gun, several large-calibre machine guns, up to eight Harpoon anti-ship missiles, an air defense rocket system, two three-barrelled torpedo launchers for Mk.46 torpedoes and S-70 Seahawk anti-submarine helicopters. As for UAVs, Turkey is ready to invest its own financial resources to build a UAV assembly plant in Ukraine. This refers to Bayraktar TB2 CUAVs and other systems.⁷

The partnership between Ukraine and Turkey is gradually evolving to something more than mere negotiations on a free trade area and towards military-industrial complex. It is too early to call this relationship an alliance, but it is beyond the common interaction between the countries already. ‘Strategic cooperation’ is the most appropriate term to describe the level of cooperation between these two countries. Since the agreement signed in 2016, when Ukraine allocated \$ 15 million for the purchase of Turkish military goods, there has been a significant progress in the cooperation between the two countries afterwards.⁸

Ankara has upgraded 169 T-60 TM tanks, equipping these with AKKOR PULAT active protection system, which is a Turkey-based Ukrainian Defensive Zaslon-L. 5 tank squadrons based on Ukrainian technology are capable of shooting down enemy missiles on approach. In addition, Konus guided missiles manufactured by DB Luch are being shipped to Turkey – these smash through almost any tank in the region, possibly with the exception of active protection system-equipped IDF (Israel Defense Forces) armor.

The partnership between Ukraine and Turkey is gradually evolving to something more than mere negotiations on a free trade area and towards military-industrial complex. It is too early to call this relationship an alliance, but it is beyond the common interaction between the countries already.

Combat Bayraktar Akinci TIHA UAV has dozens of hours logged in Turkey, which uses Ukrainian engines manufactured by Ivchenko-Progress. 12 of these have been delivered to Ankara since 2018. High-altitude CUAV with a ton of disposable load – following successful operation of Turkish UAVs in Libya and Nagorno-Karabakh sounds like the name of a delicious dessert. This is no longer a light-weighted platform, but

rather a weapon for a full-fledged attack machine and an ability to shoot down air targets or carry cruise missiles. Given that Turkey is interested not only in the engines that have been already purchased, but also Motor Sich engines, the interaction is planned not only for the above project. There is a development in progress of a drone fighter, an electronic combat “bird”, and Turkish cruise missiles, which may require Ukrainian engines. Export prospects – \$ 600 million over a decade, would constitute a significant success for Ukrainian armament manufacturers.⁹

Ukraine’s vision for the air force development sets up an objective for 12 Bayraktar TB2 complexes to be put into service – 4 UAVs completed with control stations, a total of 48 vehicles. Work is in progress to localize SKD assembly in Ukraine, which will reduce operating costs by a third. Fifty CUAVs and a couple of thousands of glide-bombs are a good response to threats along the extended coast line and the eastern border north of the Joint Forces Operation Zone. Bayraktar MAM-L fighting

elements with 120-mm mines can easily disable both the ship's cabin and hit the dug-out or hard target. Such a means of delivery of a wide format is what the Armed Forces of Ukraine require for its tasks.

In turn, Turkey received Skif Assault Antitank Weapon (Stuhna, only in the export version). Probably, it wants to complete a full cycle for their Serdar ATMLS antitank weapons systems by ASELSAN, but it is likely that they will face Wagner air defence system soon in Libya or the Russian Federation SOF in northern Syria. Sending the Russians home in zinc coffins is simply a dream job for DB Luch on both sides of the Mediterranean.

S-125 surface-to-air missile systems and several radars were shipped to Turkey, including an inspection of a two-way P-180 U sensing system. Arranging similar stationary systems beyond the borders of Turkey with ambush operations involving Assad's and Putin's falcons in Idlib, as well as the transfers to Libya so that the regular army could shoot down Chinese UAVs of the Haftar rebels would be completely logical moves.

The contract with Qatar, where the Turks sell 342 Ejder Yalçın armoured vehicles with SARP-D modules, armed with Ukrainian missiles manufactured by DB Luch, is only an emerging result of the promising Ukrainian-Turkish cooperation. ASELSAN currently develops a purely antiarmour module option, and the Turkish security forces (army, police and gendarmerie) require all of the modifications – about 2000 pieces. This is a huge market for our high-precision weapons – both Qatar and Turkey are actively involved in the wars in Libya and Syria, so they will have to replenish supplies regularly.¹⁰

Turkey received an assembly line for Skif antiarmour system. In addition, Ukraine receives direct orders for supply of systems and missiles thereto. These can be supplied to Turkish and anti-Turkish forces in Syria and Libya, or to Qatar, with which Turkey actively develops cooperation and is, in fact, a security donor.¹¹

Cooperation at the Armed Forces level has been developing for a long time, which emanates from objective interests of both countries. Given the significance of geopolitical situation in the Black Sea basin, the development of military cooperation with Turkey as a strategic partner of Ukraine will continue. Recently, cooperation between Ankara and Kyiv has gained even more importance.¹²

On 16 May 2016, the Armed Forces of Ukraine and the Republic of Turkey signed an Implementation Plan for military cooperation which covers practical steps aimed at increasing the operational capabilities of the Armed Forces of Ukraine. This document was drafted to ensure the practical implementation of the arrangements reached during the meeting of the Chiefs of General Staff – Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine and the Chief of General Staff of the Armed Forces of the Republic of Turkey in February 2016.¹³ The Implementation Plan defines clear directions and areas of military cooperation between the armed forces of both countries until 2020, in particular: defence planning, military education and training of troops, advisory assistance and cooperation between service commands of armed forces.¹⁴

1st Separate Siverska Tank Brigade of “Pivnich” Operational Command of the Armed Forces of Ukraine was fitted first with Turkish ASELSAN frequency modulated radio sets. The equipment itself is supplied in accordance with the State Program for the Development of Weapons and Military Equipment. One of the tasks addressed by the engineers of the Turkish company as part of cooperation is to support their DMR (Digital Mobile Radio) means of radio communication. This ensures the operational interaction of Ukrainian units equipped with stations manufactured by ASELSAN and Motorola. The communication system installed on combat vehicles

meets all the requirements to ergonomics and control function capabilities. The staff of brigade's communication units undergo appropriate training on the operation of radio sets. The aim is to set the combat control radio network at ASELSAN radio sets by the end of August, including performing tasks in Allied Forces Operation.¹⁵

ASELSAN frequency modulated radio sets ranked first in comparative tests the armed forces of Ukraine completed in the summer of 2017. In the autumn of the same year, the company launched a training centre in Kyiv. During this time, Ukraine and the ASELSAN leadership signed a number of cooperation agreements including, both the plans of joint production and technology transfer.¹⁶

Turkey has to invest heavily in import replacements of armaments and modernization. So it may be said that countries complement each other perfectly – so far, very few countries, except the United States, agree to sell lethal weapons to Ukraine, and Ukraine has the technology, but no money for production. Turkey has more resources and ambitions in the region. A helicopter carrier construction is in progress, but there is a lack of experience in a number of military industrial areas, for instance, tank or engine building. There are plans to launch eight Ada corvettes and four air defense frigates worth of almost \$ 2 billion by 2030. Thus, establishing cooperation with Turkish partners and signing an agreement to launch a joint venture with the Ukrainian company Zorya-Mashproekt, producer of power plants for ships, create additional opportunities for cooperation.

It is also important to note the increase in export potential of the military industrial products of Ukraine and Turkey as a result of the cooperation between the two countries. In the first two months of 2019 alone, Progress sold 140 Skif and Korsar assault antitank weapons and 840 ATGMs to Saudi Arabia for \$ 58 million, including Turkish components, namely, the portable Skif assault antitank weapons, which includes a launcher, guidance device, remote control module and Turkish EYE-LR-S

ASELSAN thermal imager. In 2019, a total of more than two thousand assault antitank weapons and missiles were delivered from Ukraine to the Kingdom of Saudi Arabia. 2019 deliveries are only a continuation of large-scale 2018 deliveries. In general, this makes DB Luch one of the most successful facilities of the Ukrainian military industrial complex.

Procurement intensity and ammunition range are driven by the current war of Saudi Arabia – a long-standing campaign in Yemen. There, the Saudis and their allies are opposed mainly by Hussite rebels who are short of heavy armoured vehicles and thus are vulnerable to the Saudi air domination. Accordingly, this is why Saudi Arabia has focused on the purchase of high-explosive ammunitions, which is best suited for destruction of enemy manpower and vehicles. It is also noteworthy that here we see again an example of successful cooperation in the field of military industrial complex between Ukrainian and Turkish weapons manufacturers – EYE-LR-S thermal imager from ASELSAN equipped with the Ukrainian Skif antiarmor system. Endless conflicts in the South continue creating new opportunities for the export of high-tech products by Ukrainian and Turkish gunmakers.

Conclusion

The main task of the Ukraine-Turkey strategic partnership in the field of military industrial complex is to combine capacities of defense complexes of both countries for serial production of new and modern weapon models for their armies. This allows moving away from the traditional weapon sale and purchase contracts towards a fundamentally new level of cooperation – the synergy of defense technologies and a combination of advanced developments in Turkey and Ukraine.

Turkey is a strategic partner of Ukraine since Turkey benefits from a policy of deterring Russian aggression. Erdogan will not benefit from strengthening Russia while they confront each other in the Middle East. That is why Turkey should further contribute to the strengthening of the Ukrainian army. Moreover, Ukraine and Turkey do not have significant political and historical claims against each other, and therefore there are no significant barriers for further rapprochement between the two countries.

A number of historical factors are jointly valid for Ukraine and Turkey and at the same time. These constitute the basis for fruitful cooperation in the field of military industrial complex. Both countries have achieved intensive development of the military industrial complex in different periods. The Soviet period, the 1930s and 1980s for Ukraine, and the last three decades for Turkey. Turkey experiences the development of digital defense

Cooperation at the Armed Forces level has been developing for a long time, which emanates from objective interests of both countries. Given the significance of geopolitical situation in the Black Sea basin, the development of military cooperation with Turkey as a strategic partner of Ukraine will continue. Recently, cooperation between Ankara and Kyiv has gained even more importance.

technologies, Ukraine – the production of engineering capability. Ukraine and Turkey have great prospects for cooperation in many areas, including digital communication systems, combat UAVs, high-precision weapons, radar systems, active protection systems for armored vehicles, transport aircraft, engines and shipbuilding.

Nagorno-Karabakh hostilities between Azerbaijani and Armenian forces have demonstrated the amazing UAVs capabilities in modern warfare. The experience of this campaign is extremely valuable for Ukraine, because, firstly, it demonstrates successful measures for the liberation of territories, and secondly, confirms that

similar technologies can be used by the armed forces of any country. Karabakh combat actions have shown that Turkish weapons mean victories, and thus cooperation with Turkey is extremely beneficial for any country willing to recover its territorial integrity like Ukraine.

Turkey is extremely important for Ukraine, especially in the military sphere. As a partner, Turkey provides a huge number of opportunities for Ukraine, the results of which will inevitably have a significant impact on the future cooperation between them. Therefore, it is worth working for achieving the best possible results in the field of military industrial complex.

Endnotes

- 1 Денис Москалик “Співпраця України та Туреччини у сфері військово-промислового комплексу в контексті стратегічного партнерства між двома країнами”. Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 жовтня 2020 р). Київ: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. с. 77-79.
- 2 Віталій Бегма, Костянтин Рубель, Дмитро Філіп “Сучасні виклики для спеціальних експортерів України у ході реалізації військово-технічного співробітництва на світовому ринку озброєння” *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 83.
- 3 Денис Москалик “ Використання досвіду бойових дій в Нагірному Карабасі восени 2020 в контексті співпраці України та Туреччини у сфері військово-промислового комплексу”. Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції “Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє” Том 1/ за загальною редакцією генерал-майора Ігоря Толока. – Київ: Військовий інститут Київського національного університету, 2020. – с.
- 4 Антон Міхненко “Військово-технічна співпраця України та Туреччини: між США та Росією” (Lb.ua, 27 May 2019) <https://lb.ua/world/2019/05/27/427902_vijskovotehnichna_sprivratsya.html> accessed 27 October 2020
- 5 “Корвети та ударні безпілотники — Міноборони уклало прямі угоди з турецькими компаніями, — Андрій Таран” (Офіційний веб сайт Міністерства оборони України, 14 December 2020) <<https://www.mil.gov.ua/news/2020/12/14/korveti-ta-udarni-bezpilotniki-minoboroni-uklalo-priamo-ugodi-z-tureczkimi-kompaniyami-andrij-taran/>> accessed 14 December 2020
- 6 “Минобороны Украины заключило прямой договор с турецкими компаниями о производстве корветов и беспилотников” (Думская, 14 December 2020) <<https://dumskaya.net/news/minoborony-zaklyuchilo-priamoy-dogovor-s-tureck-132905/>> accessed 14 December 2020
- 7 “Украина и Турция подписали соглашения на поставку корветов и ударных БПЛА” (Петр и Мазепа, 14 December 2020) <https://petrimazepa.com/ukraina_i_turciya_podpisali_soglasneniya_na_postavku_korvetov_i_udarnykh_bp_la> accessed 14 December 2020
- 8 Кирилл Данильченко “«Щит Черного моря»: наша оборона” (Петр и Мазепа, 21 October 2020) <https://petrimazepa.com/schit_chernogo_morya_nasha_oborona> accessed 14 December 2020
- 9 *ibid.*
- 10 Кирилл Данильченко “Военно-промышленный комплекс: как казаки с турками сотрудничали” (Петр и Мазепа, 22 August 2019) <<https://petrimazepa.com/news/ukraine-and-turkey-have-agree>> accessed 14 December 2020
- 11 Кирилл Данильченко “Что там с нашим ВПК: октябрь и начало ноября” (Петр и Мазепа, 6 November 2019) <https://petrimazepa.com/cto_tam_s_nashim_vpk_oktyabr_i_nachalo_noyabrya> accessed 14 December 2020
- 12 “Вооруженные силы Украины и Турции договорились о сотрудничестве до 2020 года” (Петр и Мазепа, 17 May 2016) <<https://petrimazepa.com/news/ukraine-and-turkey-have-agree>> accessed 14 December 2020
- 13 “Збройні Сили України й Турецької Республіки підписали Імплементативний план військового співробітництва до 2020 року” (Офіційний веб сайт Міністерства оборони України, 17 May 2016) <<https://www.mil.gov.ua/news/2016/05/17/zbrojni-sili-ukraini-j-tureczkoi-respubliki-pidpisali-implementacijnij-plan-vijskovogo-spivrobotnicstva-do-2020-roku>> accessed 14 December 2020
- 14 *ibid.*
- 15 “Танкісти оснащуються іноземною технікою” (Північ, 25 July 2016) <<http://pivnich.org.ua/894-tanksti-osnaschuyutsya-inozemnoy-tehnkoju.html>> accessed 14 December 2020
- 16 *ibid.*

UKRAINE'S APPROACH TO THE “NEW EASTERN EUROPE” REGION

Historically Eastern Europe was recognized as a place outside the developed West with a different civilizational identity. The whole theory of the exceptional and dominant role of Western European states in the processes of civilizational development has been built on the concept of confrontation between the West and the East.

Hanna Semenova

PhD Student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia & Donetsk, Ukraine

Mykola Zamikula

Senior Research Fellow, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

The regional environment is the most important element of the positioning of a state in the international arena. States' relations with neighbors and their positions in a specific region determine their potentials to a great extent. In the case of Ukraine, this aspect of foreign policy is particularly relevant in the context of the contemporary historical moment. Relations with other post-Soviet countries and the formation of Ukraine's regional policy is directly related to realization of Kyiv's strategic goal of becoming an equal member of the European community. Based on these ideas, the article considers the Ukrainian approach to the regional environment, which is traditionally characterized by the concept of 'Eastern Europe.'

The Nature of Eastern Europe as a Geopolitical Concept and Ukraine's Approach to its Modern Definition

Determining the borders of Eastern Europe is a controversial issue. Many different answers could be given

based on what factor is taken as the basis classification, i.e., geographical, geopolitical, cultural etc. All these approaches are Western-centric. Historically Eastern Europe was recognized as a place outside the developed West with a different civilizational identity. The whole theory of the exceptional and dominant role of Western European states in the processes of civilizational development has been built on the concept of confrontation between the West and the East.

From a geopolitical point of view, this dualist approach perfectly reflected the nature of the understanding of bipolar balance of power, that is, the democratic, capitalist West opposed by the Eastern European bloc. However, the situation has changed since the end of the Cold War. Democratic transformations in former Soviet satellites and their accession to the European and Euro-Atlantic structures led to a significant shrinking of region's borders and their retreat towards the East. According to this approach, the fragmentation of traditional Eastern Europe in economic, political and geographical dimensions is recognized. The result of the

clear structuring of the region was its division into 'New Central Europe' and 'New Eastern Europe.' In the first case, we are talking about new NATO and EU members. The 'New Eastern Europe,' on the other side, signifies the states that are still outside of the integration projects of the United Europe, while at the same time remain geographically part of the European space, the border of which runs through the Ural Mountains. Today, only four states – Belarus, Moldova, the Russian Federation and Ukraine – undoubtedly bare these characteristics.¹

It is obvious that this state of affairs is temporary. It captures Eastern Europe at a given time. However, in such form this region has no future. Most of the authors today consider the concept of Eastern Europe not as an ideological construct, but as a geopolitical reality that requires reforms. Its institutionalization in the form of union of equals is impossible – regional integration projects are proposed only in the format of the neo-imperial ambitions of the Russian Federation, which seeks to return the neighboring states to de-facto colonial dependence. The apparent reluctance of a large part of their populations to put up with this state of affairs contributes to the spread of the desire to escape from this 'club of losers,' which stuck outside the eastern borders of NATO and the EU. Different Russian opinion on this issue, which, on the contrary, seeks to keep the region outside the European and Euro-Atlantic structures,

actualizes the question of the logic of Moscow's belonging to Eastern Europe in a geopolitical context. It is suggested that in the current conditions only the border states, which are looking for their rightful place in the United Europe, should be considered as Eastern European. On this basis, the core of Eastern Europe today remains the territories of Belarus, Moldova and Ukraine, sandwiched between the poles of continental powers.

Under these conditions, Ukraine is most active in changing the geopolitical status of the region. It seeks to spread European values and principles in this post-Soviet space. At the same time, in its integration policy Kyiv is focused on cooperation with the former states of the socialist camp, which have already achieved memberships in NATO and the EU. Expecting to take its natural place in the European space, Ukraine emphasizes that its current position outside of the Western structures is temporary. Objectively, Ukrainian geopolitical position is not different from Poland or the Baltic states. The only difference is that the latter have already achieved success on the integration path. On this basis, Ukraine rather supports the concept of a wide Baltic-Black Sea space (as the eastern border of European civilization), or Central and Eastern Europe (as a union of real and promising new members of NATO and the EU). Ukrainian researchers often use the term 'Eastern Europe' in such a broad context.² Ukrainian regional policy is implemented in this

Ukraine rather supports the concept of a wide Baltic-Black Sea space (as the eastern border of European civilization), or Central and Eastern Europe (as a union of real and promising new members of NATO and the EU). Ukrainian researchers often use the term 'Eastern Europe' in such a broad context.

direction. Its priority is evidenced by the establishment of new formats of interaction, such as the Lublin Triangle, which formalizes the partnership between Lithuania, Poland and Ukraine.

With regard to the post-Soviet part of Eastern Europe, Ukraine adheres to the need to develop good-neighborly relations with neighboring states. However, this idealistic vision is impossible under current conditions, when some regional actors respect completely different values and pose a threat to the security of Ukraine. Kyiv is forced to think not about the prospects of mutually beneficial economic cooperation within this region, but about preserving sovereignty and territorial integrity, countering current threats. The cornerstone of its regional policy is the protection of national interests and the civilizational reformation of the Eastern Europe, the goal of which remains the further advance of the borders of the United Europe to the East.

Ukraine-Russia Relations in Captivity of Moscow's Neo-Imperial Ambitions

The Russian Federation is Ukraine's largest neighbor. The historical heritage contributed to the deep integration of the economies of both states, as well as the formation of special ties between Russian and Ukrainian societies. However, all possible positive consequences from such interaction are leveled off by one factor – the imperial model of development, which is promoted by the regime of Vladimir Putin. Aimed at turning Eastern Europe into its zone of influence, Russian Federation excludes the very possibility of independent development for Ukraine. This approach naturally causes resentment on the part of Ukrainian society and most Ukrainian politicians.

After the collapse of the Soviet Union, Ukraine's policy was aimed at strengthening good neighborliness, partnership and mutual respect with Russia, which was considered as a key partner. At the same time Ukraine implemented the policy of European integration. Kyiv

did not believe that the course of EU accession would hinder the development of relations with Moscow. However, the Russian government proceeded from its own vision, considering the states of Eastern Europe as a zone of privileged interests and sought to establish relations with them on the basis of undoubted Russian superiority in the format of a patron-client relationship.

Throughout the whole period of Ukraine's independence, Russia developed relations with Kyiv on the basis of its own great-power ambitions. Formally recognizing the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the Kremlin interfered in its internal affairs through active support of pro-Russian political forces. As a stick in its policy, Russia has consistently exerted economic pressure on Kyiv, imposing blockade on Ukrainian export of goods to Russian market and using the energy trade as a tool of influence. On the other hand, it proposed a carrot, arguing about the benefits of close relations with Russia and trying to involve Ukraine in its integration projects, such as Eurasian Customs Union.³ When all efforts to block Ukraine's European intentions failed, Russia resorted to direct use of force. After the events of the Revolution of Dignity, Russia launched its aggression against Ukraine, occupying Crimea and part of the territories of Donetsk and Luhansk regions.

In such circumstances, it is not surprising that Ukraine's National security strategy considers the Russian Federation as a long-term systemic threat.⁴ Formally, Russia continues to declare its intention to develop good-neighborly relations with Ukraine on the basis of mutual respect and partnerships – as stated in the Russian Foreign Policy Concept, which was adopted in 2016.⁵ However, in practice, Moscow seeks to stop the processes of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, aiming at sole domination over it.

According to the director of National Institute for Strategic Studies O. Litvinenko, today Russia pursues at least four goals vis-a-vis Ukraine. It seeks to block Ukraine's accession to NATO and the EU. Russia wants to consolidate Ukraine as a buffer zone between the West and itself. It tries to restore and strengthen Russian influence on the political, economic, military and other domains in Ukraine. Russia, at least, seeks to force Ukraine to recognize the new regional balance of power and state borders, that is, acceptance of the illegal occupation of Crimea, which were changed by forceful methods. In order to achieve these goals, Russia uses the entire set of tools including political, economic, informational, psychological, cybernetic and military means.⁶

As part of this, the Putin's regime continues attempts to initiate and exacerbate internal crisis in Ukraine. In the political sphere it tries to delegitimize Ukrainian

authorities and pro-European political forces. In the information field Russia uses a wide range of propaganda activities aimed to consolidate the image of a "failed state" for Ukraine in the international arena. Support for pro-Russian political forces and different agents of influence in Ukraine, as well as religious (Moscow Patriarchate) and linguistic (spread of Russian language) factors are used as tools to advance Kremlin's interests. These actions are accompanied by an active information campaign, in which Russia tries to justify its policy by talking about its 'sacred rights' to 'protect compatriots' – the Russian-speaking citizens of Ukraine – from the alleged repressions. In the economic sphere, the Russian Federation exerts pressures. It blocks the export of Ukrainian goods to foreign markets. This includes restricting freedom of navigation in the Black Sea and the Azov Sea. At the same time, the military pressure on Ukraine continues to get tougher, both by increasing Russia's presence in the temporarily occupied territories, and by accumulating forces near the Russian-Ukrainian border.⁷ The peace process in Minsk is de facto blocked because of Moscow's uncompromising position, which does not recognize itself as a party to the conflict. Russia seeks to legitimize its proxy-factions operating in the Donbas; refuses to discuss the issue of Crimea.

Russian discriminatory policy towards the population of the temporarily occupied regions (a clear example is

the repression against the Crimean Tatars), consistent violations of basic rights of people, illegal exploitation of natural resources, spread of anti-Ukrainian propaganda, displacement of Ukrainian culture and language cause natural outrage in Ukraine. Systemic integration of these territories into Russia (which is carried out openly in the case of Crimea and in hidden format in Donbas) demonstrates Moscow's hostility towards Ukraine and total disrespect for Ukraine's territorial integrity⁸.

Because of these, Ukrainian-Russian relations is shaped by Kyiv's attempts to resist Russian aggression and to ensure the restoration of the territorial integrity of Ukraine.⁹ Today, countering the Russian threat remains a key task for Ukraine's security. Kyiv's main goals are ending the hostilities in the Donbas, liberation of all temporarily occupied territories, the prosecution of Russia for the aggression against Ukraine through the use of international legal instruments.¹⁰

However, it is worth noting that it would be a mistake to build a national foreign policy solely on anti-Russian rhetoric. Some Ukrainian experts envision the collapse of the united Russian state. They think of it as an only opportunity for stable development for Ukraine. But in reality, such deep geopolitical changes will lead only to further destabilization of the region and creation of new threats for Kyiv. Ukraine must fight for its interests, but

should not sacrifice them by turning into a tool that external forces will use in their geopolitical struggle against Moscow. It is necessary to build a rational line of behavior, which on the one hand will be aimed at neutralizing the Russian threat, but on the other hand will contribute to changing the position of the Russian authorities in relation to Ukraine, proving useless continuation of confrontation for Moscow.¹¹

Of course, a return to full-fledged pre-war relations is impossible – the very fact of aggression, as well as the Ukrainian losses, clearly undermined the image of Russia among a significant part of Ukrainian society. However, in the future, if certain conditions are met, improvement is possible. The problem of Ukrainian-Russian relations comes from the Russian expansionism. Thus, Russian

In the context of the Russian-Ukrainian conflict, Minsk tried to maintain a dual position. On the one hand, Lukashenko made some pro-Ukrainian statements in the critical months of 2014. However, at the official level, Belarus acted in accordance with its traditional status of being an ally of the Russian Federation.

authorities, who would abandon neo-imperialist approach and concentrate on solving Russia's internal problems, may in the future become a contractual partner for the dialogue.¹² In this context, Navalny protests may be illustrating some opportunities. Having said that, it should be underlined that for Kyiv good relations with Russia until the full restoration of Ukraine's territorial integrity is impossible. The fact that even among the Russian opposition the question of the status of the peninsula causes different assessments, makes the prospects for de-escalation elusive.

Belarus: A Friendly State with Hostile Authorities

Ukraine's relations with Belarus are formed by the nature of the ruling regime in this country and its geopolitical orientation. Belarussian leader Alexander Lukashenko has total control over the state. Criticism from the West leaves 'Europe's last dictator' with no choice but to develop close relations with Moscow. The specific needs of the Belarussian economy, which depends on partnership with Russia, also contributes to this.

In the context of the Russian-Ukrainian conflict, Minsk tried to maintain a dual position. On the one hand, Lukashenko made some pro-Ukrainian statements in the critical months of 2014. However, at the official level, Belarus acted in accordance with its traditional status of being an ally of the Russian Federation. It was one of only eleven states that voted against the UN

Resolution in support of Ukraine's territorial integrity No. 68/262.¹³ Lukashenko has provided a platform for negotiations in order to settle the Donbas conflict. However, the fact that Russia has agreed to the Minsk format shows the geopolitical orientation of Belarus. Kremlin would never accept talks on a really independent territory. In general, in the face of the escalation between the West and Russia, Lukashenko is tied to Moscow. Regardless of the actions of Belarusian diplomacy, Belarus is structurally limited by the asymmetry of its relations with the regional states and the economic dependence on Russia.¹⁴

The actions of the Belarusian authorities in recent years have repeatedly caused concern in Kyiv. Despite Lukashenko's assurances about his friendly intentions towards Ukraine, fears remain that the Belarusian territory could be used as another springboard for Russian military aggression. They are reinforced by a clear Russian-Belarusian understanding at the level of special services and law enforcement agencies. Citizens of Ukraine had already become victims of such partnership. For example, in August 2017 P. Hrib, a Ukrainian student, was kidnapped in Belarus. Later he was found in Russia as political prisoner, unreasonably accused of plotting terrorist activities on the Russian territory. It is obvious that his imprisonment and transfer to Russia could not be carried out without the close coordination between Minsk and Moscow.

However, Lukashenko himself also considered the strengthening of Russian influence in Belarus as a threat to his regime. Russian aggression against Ukraine made him think about the possibility of implementing such a scenario on Belarusian territory. His personal ambitions led to some aggravation of relations between Minsk and Moscow. Belarusian President did not want to make concessions to the Kremlin in matters of further formalization of the Union State of Russia and Belarus, seeing it as a threat to his power. He tried to play a double game. While continuing pro-Russian course, Lukashenko, at the same time, tested ground for relations with the West. He hoped that actualization of the Russian threat to the eastern borders of the EU and NATO would provide him with additional opportunities. Giving signals to Brussels about the intention to implement an independent policy, he believed that Europe would be interested in weakening Russia's regional ambitions. In order to achieve this goal, it would turn a blind eye to the undemocratic nature of his regime as a kind of "payment in advance" for betrayal of Russia; as an act of support in his diplomatic dialogue with Putin.

But he made mistakes in his predictions about the European position. Events around the 2020 presidential election in Belarus have exacerbated the situation. In view of the apparent falsification of the election results,

legitimacy of Lukashenko as a state leader has begun to be questioned both by a large part of the Belarusian population and the Western states. Yet, despite the mass protests, the regime resisted. However, Belarusian authorities miscalculated the reaction of the West. Europe did not sacrifice its principles for the sake of ephemeral prospects of 'new, not pro-Russian' Lukashenko. In the conditions of the crisis and increasing pressure from the West, Belarusian leader had no other options but a compromise with Putin. This, once again, confirms the hostility of his regime to the interests of Ukraine.

Ukraine joins Western partners in assessing the actions of the Belarusian authorities. The Ukrainian Foreign Ministry stated that the results of the last presidential elections in the Republic of Belarus are not credible. Ukraine shares the EU's position on the events in Belarus, and is extremely concerned about cases of unjustified cruelty of law enforcement officers against protesters and media representatives. A call was made for the Belarusian authorities to prevent further persecution for political reasons of their opponents, as well as to thoroughly investigate all the facts of the illegal use of force against peaceful protesters.¹⁵

At the same time, Ukraine advocates a balanced approach to sanctions policy. Ukrainian Foreign Minister D. Kuleba spoke out against actions that could undermine the economic and productive potential of Belarus, and thus affect the well-being of its people. Instead, he stated that imposed sanctions should target specific officials who are responsible for violations of law.¹⁶ By this Kyiv hopes to put pressure on Minsk in order to facilitate the democratization of the Republic of Belarus. This is of the utmost importance for Ukraine, as a way to re-form the geopolitical balance of power in Eastern Europe. While Lukashenko's Belarus remains a source of threat and agent of Russian influence, democratic Belarus will be able to take its natural strategic place in the system of regional relations of the Baltic-Black Sea space, ensuring the stable development of the region and countering threats from the East.

Moldova: Natural Partner on the Way to the EU Membership

Unlike Belarus, Moldova declares a pro-Western foreign policy course. However, the struggle between supporters of the European and Russian orientations affects the positioning of the state and the definition of its prospects.

Recent events vividly illustrate the intensity of the competition between these centers of national politics. The rise to power of Igor Dodon (candidate from the Party of Socialists) in 2016 showed the strengthening of

Ukraine is interested in attracting external actors to an active posture in the region. In this context, the potential of Turkey is undoubted. It is not only about strengthening Ankara's economic activity in Eastern Europe (which is quite beneficial for all parties involved), but also about political interest in the region.

the pro-Russian vector. His presidency actualized the threat of Moscow's return in Moldova and created conditions for reorienting Chisinau's policy to the East. In the first phase of his presidency, the pro-Western majority in the parliament levelled his influence. Dodon's temporary removal from office in 2017 and 2018 were clear examples of such actions. However, socialists' successes at the parliamentary elections of 2019 strengthened the position of the pro-Russian flank. Eventually Dodon's defeat in the 2020 presidential election and victory of Maia Sandu demonstrated that the majority of citizens support pro-Western course. But, at the moment the issue is not finally resolved. Sandu is forced to coexist with a hostile parliament. Snap elections are needed to secure victory of pro-Western forces.

Corruption and the influence of the oligarchy in the political life in the country remain an important problem for Chisinau. For many years Moldova was under control of Vladimir Plahotniuc – the leader of the Democratic Party, one of the richest people in the country. This created certain difficulties in terms of defining the direction of the country. On the one hand the Democratic Party declared pro-European views and acted as a counterweight to the pro-Russian forces, and on the other hand it actually built the political system, which was far away from Western principles. In the end, the situation was resolved within the framework of the political crisis of 2019, when principled opponents (pro-Western anti-corruption activists and pro-Russian socialists) united against Plahotniuc. In the long-term perspective such situational alliance gave more profit to the national democratic forces. The elimination of Plahotniuc from the political scene contributed to a kind of "healthy recovery" of the pro-European flank of Moldovan politics.

Ukraine views Moldova as a regional partner with similar security problems (the Transnistrian conflict) and civilizational aspirations (although in this case the confrontation between Moldovan pro-Russian and pro-European forces undermines the potential of Chisinau as a reliable partner for Kyiv). The key issue in bilateral

relations remains the commitment of Ukraine to the settlement of the Transnistrian conflict on the basis of the principles of the territorial integrity of Moldova, demilitarization of this region and the elimination of the Russian military presence in it.¹⁷ The latter is considered as one of the factors that Moscow can use to destabilize our country in the Military Doctrine of Ukraine of 2015.¹⁸ Therefore, it is natural that Kyiv seeks to react to this threat. Also, Ukraine is interested in attracting Moldova to potential regional projects that could unite the pro-European Black Sea countries which remain outside NATO and the EU. The choice of European integration as a strategic goal of both states creates the basis for the development of the Ukrainian-Moldovan partnership within the framework of the new European space¹⁹.

Conclusion

For Ukraine, Eastern Europe, in a narrow sense, represents only a temporary asylum – geopolitical borderland, which Ukraine is trying to leave by acquiring full membership in the EU and NATO. At the same time, the regional environment is not friendly to Ukraine. On the contrary, Russia's aggressive actions remain a key threat to its national security. The strengthening of the Russian military presence in Eastern Europe is considered one of the urgent challenges in the Ukrainian National Security Strategy. Moscow's neo-imperial policy and continuous aggression against Ukraine makes it impossible to normalize Ukrainian-Russian relations in the near future. At the same time, in order to protect its national interests, Ukraine seeks to develop pragmatic relations with the Republic of Belarus and the Republic of Moldova.²⁰ However, the depth of these relationships is influenced by the nature of regimes in these states. It is in Kyiv's interest to ensure their development on the basis of democratic values and pro-Western geopolitical orientation. At the moment, this prospect is relevant for Moldova, while Belarus is increasingly losing its independence, turning into a Russian satellite.

Ukraine is interested in attracting external actors to an active posture in the region. In this context, the potential of Turkey is undoubted. It is not only about strengthening Ankara's economic activity in Eastern Europe (which is quite beneficial for all parties involved), but also about political interest in the region. The development of a strategic partnership with Turkey is seen in Ukraine as an important task in the context of protecting national interests and strengthening regional security. Turkey remains a key member of the Euro-Atlantic community. It can provide assistance to Eastern European countries in achieving appropriate standards and implementing reforms. Regarding the strengthening

of the Eastern flank of the Alliance, Kyiv and Ankara have different opinions. Ukraine is interested in strengthening NATO's military capabilities in the region by increasing the presence of non-regional actors in it. In turn, Turkey takes a principled position on the issues of Black Sea security, speaking out against the involvement of external players. The solution to the dilemma may be the leadership of the Republic of Turkey itself in consolidating the friendship and cooperation among NATO's regional member states and partners – a natural role for Ankara, taking into account its strategic position and military capabilities.

Undoubtedly, Ukraine is concerned about the dual nature of Turkish-Russian relations. In fact, we are talking about a complex geopolitical game in which Turkish authorities are trying to improve their regional positions. While in no way trying to question Ankara's right to its independent policy, Ukraine warns of the dangers of such a game. Taking into account the nature of modern politics and geopolitical goals of the Putin's regime, only a working system of deterrence can be an adequate response to Russian actions. Only active opposition to Russia's expansion in Eastern Europe can ensure a promising future for the region.

Endnotes

- Leshkovych, N. (2019). Konstruiuvannya kontseptu «Tsentralno-Skhidna Yevropa» v istoriohrafichnykh dyskursakh XX – pochatku XXI st. (Construction of the Concept of "Central and Eastern Europe" in the historiographical discourses of the XX - early XXI century). *Drynovskiyi zbirnyk*, 9. P. 281.
- Kondratenko, O. (2019). Skhidnoevropeyskyi kontekst zovnishnoi polityky Ukrainy: kryza chy shans? (Eastern European Context of Ukraine's Foreign Policy: Crisis or Chance?). *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy (Scientific notes of I.F. Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine)*. 2. 224-268.
- Position Paper on Ukraine's policy towards the Russian Federation. Kyiv, NISS, 2020. P. 6.
- Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka Urainy» (National Security Strategy of Ukraine "Human Security – the State's Security", adopted on September 14, 2020). *President of Ukraine official web-site*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- Konceptsiya vneshnej politiki Rossijskoj Federacii (Foreign Policy Concept of the Russian Federation, adopted on November 30, 2016). *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248
- Rozbrat i vnutrishni chvry – naibilsha zahroza dlia ukrainskoho suspilstva. Interviu z O. Lytvynenko, dyrektorom Natsionalnogo instytutu stratehichnykh doslidzhen. (Discord and internal strife – the biggest threat to Ukrainian society. Interview with O. Litvinenko, Director of the National Institute for Strategic Studies). *Ukrinform*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3067261-oleksandr-litvinenko-direktor-nacionalnogo-instytutu-strategicnih-doslidzen.html?fbclid=IwAR2aey5ctmu6fleaveZ_heiq0IxNrIkfOKDsajpD7vDdygXO-e-wGVpuxnI
- Position Paper on Ukraine's policy towards the Russian Federation. Kyiv, NISS, 2020. P. 8-9.
- Position Paper on Ukraine's policy towards the Russian Federation. Kyiv, NISS, 2020. P. 10.
- Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka Urainy» (National Security Strategy of Ukraine "Human Security – the State's Security", adopted on September 14, 2020). *President of Ukraine official web-site*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- Kontseptsiia zovnishnoi polityky Ukrainy (robochi materialy za pidsumkamy 2019 roku). za red. S. Korsunskoho, Ye. Haber, A. Veselovskoho, H. Shelest. (The Concept of Ukraine's Foreign Policy (working materials on the results of 2019). Ed. by S. Korsunsky, E. Haber, A. Veselovsky, H. Shelest). Kyiv, 2019. P. 6.
- Position Paper on Ukraine's policy towards the Russian Federation. Kyiv, NISS, 2020. P. 3-4.
- Position Paper on Ukraine's policy towards the Russian Federation. Kyiv, NISS, 2020. P. 4.
- United Nations General Assembly Resolution No 68/262 "Territorial integrity of Ukraine". (March 27, 2014). *United Nations*. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262
- Betlii, O., Preiherman, Ye. (2016). Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Bilorus. (Foreign Policy Audit: Ukraine – Belarus). P. 10.
- Zaiava MZS shchodo prezidentskykh vyboriv v Bilorusi, 15 serpnia 2020 roku (Ukraine's Foreign Ministry statement on the Presidential Election in Belarus, August 15, 2020). *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayavamzs-shchodo-prezidentskih-vivoriv-v-bilorusi>
- Ukraini zaraz nedotsilno vvodty ekonomichni sanktsii proty Bilorusi – Kuleba (It is now impractical for Ukraine to impose economic sanctions on Belarus – Ukrainian Foreign Minister D, Kuleba). *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3160675-ukraini-zaraz-nedocilno-vvoditi-ekonomichni-sankcii-proti-bilorusi-kuleba.html>
- Kontseptsiia zovnishnoi polityky Ukrainy (robochi materialy za pidsumkamy 2019 roku). za red. S. Korsunskoho, Ye. Haber, A. Veselovskoho, H. Shelest. (The Concept of Ukraine's Foreign Policy (working materials on the results of 2019). Ed. by S. Korsunsky, E. Haber, A. Veselovsky, H. Shelest). Kyiv, 2019. P. 39.
- Voienno doktryna Ukrainy (Military Doctrine of Ukraine, adopted on September 24, 2015). *President of Ukraine official web-site*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
- Betlii, O. (2016) Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Moldova. (Foreign Policy Audit: Ukraine – Moldova). P. 4.
- Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka Urainy» (National Security Strategy of Ukraine "Human Security – the State's Security", adopted on September 14, 2020). *President of Ukraine official web-site*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

NEW START ANLAŞMASININ ABD VE RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ İLİŞKİLER AÇISINDAN ÖNEMİ

1960'ların sonunda ABD, 2.000'den fazla stratejik silaha sahipti. Bunlar arasında 1.054 kıtalararası balistik füze, denizaltılarda 656 balistik füze ve kıtalar arası menzilli 540 bombardıman uçağı bulunuyordu. Aynı şekilde, 1960'ların sonunda, SSCB eşit sayıda nükleer silah taşıyıcısı yaratmayı başarmıştı. İki büyük güç arasında askeri alanda göreceli bir eşitlik durumu ortaya çıkmıştı.

Ksenia Gökmen

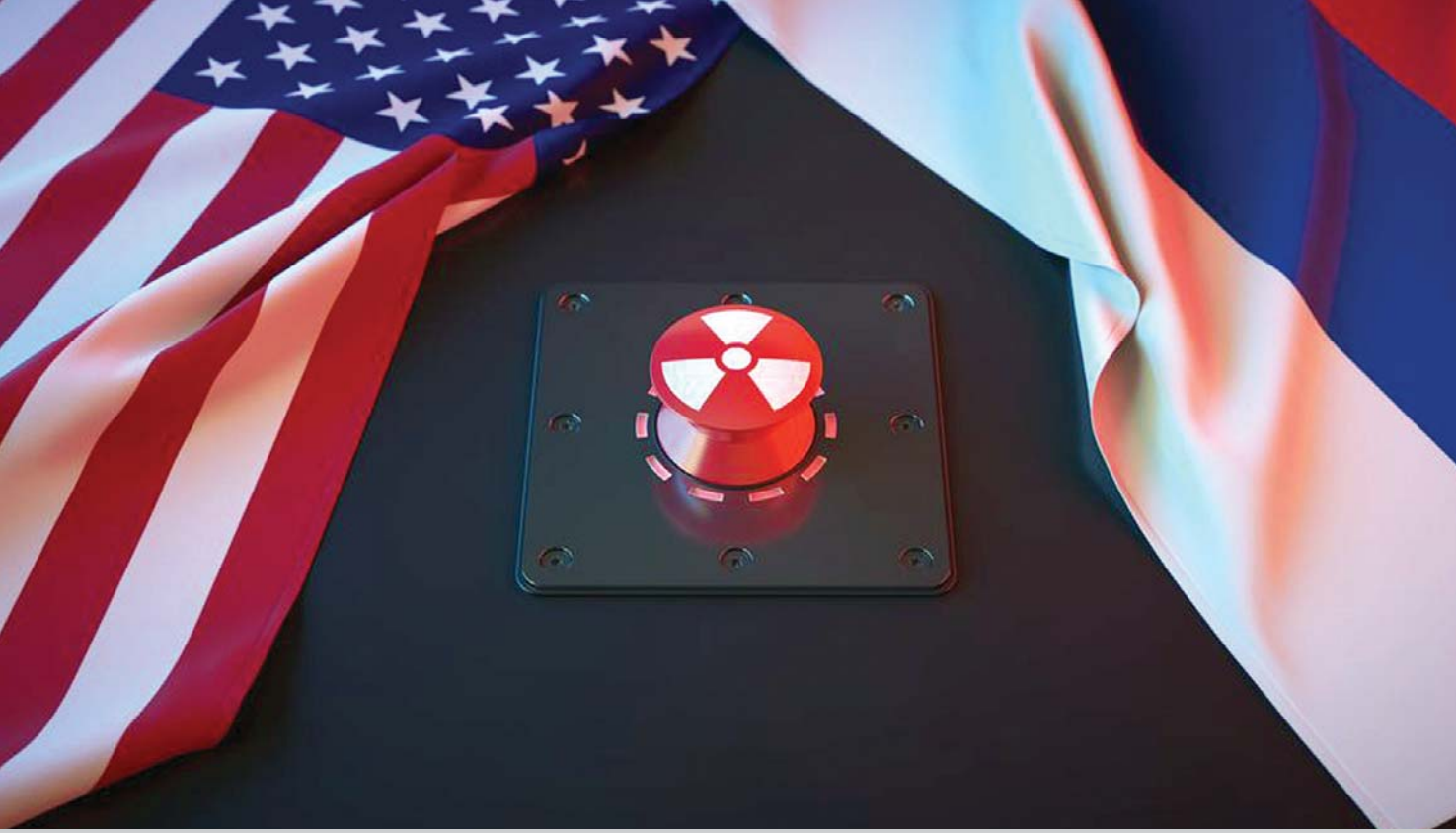
Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

2021 yılı Ocak ayının sonunda tüm dünya endişeli bir beklenti içindeydi. Zira 5 Şubat'ta iki nükleer süper güç olan ABD ve Rusya arasındaki silahlanma yarışını engelleyen son anlaşma olan New Start sona erecekti. On sene boyunca Stratejik Silahların Azaltılmasını sağlayan bu anlaşma, 8 Nisan 2010'da Amerikan Başkanı Barack Obama ile Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev tarafından Prag'da imzalanıp 5 Şubat 2011'de yürürlüğe girmişti. 26 Ocak 2021'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile ABD Başkanı Joseph Biden arasında ilk telefon görüşmesinde iki lider, Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması'nın uzatılmasına ilişkin görüş alışverişinden duydukları memnuniyeti dile getirdiler ve bunun ardından anlaşmanın uzatılması için süreci başlatıldı. 3 Şubat'ta üzerinde değişiklik yapılmadan, mevcut New Start Anlaşması beş yıl için daha uzatılmıştı. Bu makalede iki ülke arasındaki stratejik silahlarla ilgili geçmiş ve anlaşmaların içerikleri analiz edilecek ve New Start'ın neden uzatıldığı, iki ülkenin bu anlaşmadan beklentileri ve gelecekte ABD-Rusya ilişkilerinde bu konuda neler yaşanabileceği üzerinde durulacaktır.

ABD-SSCB/Rusya Stratejik Silahlar Anlaşmaları

SSCB'nin dış politikasının gelişiminde önemli bir noktanın uluslararası gerilimin giderilmesi olmasına ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışının başlangıcında belirtilen ve 1921 yılında hükümet tarafından açıklanan genel ve tam silahsızlanma arzusuna rağmen, İkinci Dünya Savaşı ve onun ardından başlayan Soğuk Savaş, SSCB'ni bu prensipten vazgeçirmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, dünya iki bloğa bölünmüş ve aslında çok farklı sosyo-politik sistemlere sahip olan SSCB ile ABD arasında 40 yıldan fazla süren bir Soğuk Savaş başlamıştı. Askeri-politik nitelikteki NATO bloğu ve Varşova Paktı örgütleri ortaya çıkmış ve SSCB ile ABD arasındaki rekabet her iki bloğun silahlanma yarışına yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle büyük bir yıkım yaşayan SSCB, savaştan çok büyük zarar görmeyen ve nükleer tekele sahip ABD'ye yetişmek için, muazzam mali ve maddi kaynaklar harcamıştı.

1950-1960'larda iki süper güç çeşitli amaçlarla kıtalararası balistik füzelerin geliştirilmesi çabası içine

girdiler. Bu dönemde, insanlık tarihindeki en yıkıcı silahlar olan nükleer ve termonükleer de dâhil olmak üzere çok sayıda ve çeşitte silahın üretilmesi için projeler yapıldı. Silahlanma yarışının katı mantığı, bu sürecin niceliksel ve niteliksel bileşenlerini oluşturma ihtiyacını dikte etmişti. 1960'ların sonunda ABD, 2.000'den fazla stratejik silaha sahipti. Bunlar arasında 1.054 kıtalararası balistik füze, denizaltılarda 656 balistik füze ve kıtalar arası menzilli 540 bombardıman uçağı bulunuyordu. Aynı şekilde, 1960'ların sonunda, SSCB eşit sayıda nükleer silah taşıyıcısı yaratmayı başarmıştı. İki büyük güç arasında askeri alanda göreceli bir eşitlik durumu ortaya çıkmıştı.¹ Bundan sonra, iki ülke de bu tip silahların kontrolü için bir anlaşmaya ihtiyaç duydular.

Diğer taraftan 1960'lardaki silahlanma yarışı sonucunda dünya yeni bir dünya savaşının eşliğindeydi ve bu durum bir anlaşmanın imzalanması sürecini hızlandırmıştı. Ekim 1962'da Küba'da Sovyet balistik füzelerinin konuşlandırılmasından sonra ortaya çıkan Küba füze krizi, İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet-Amerikan ilişkileri tarihindeki en dramatik dönemdir. Küba'ya balistik füzelerin konuşlandırılması Sovyet liderliği tarafından, ABD füzelerinin Türkiye ve İtalya'ya konuşlandırılmasına ve ayrıca ABD birliklerinin Küba'ya işgal etme tehdidinde bir yanıt olarak görülmüştü. Dünyayı

nükleer savaşın eşğine getiren kriz, SSCB'nin Küba'dan füzeleri çekmesi karşılığında ABD'nin Türkiye'deki füzeleri çekmesi ve Küba'yı işgal girişimlerinden vazgeçmeye söz vermesiyle sona erdi. Küba füze krizi sayesinde, 1960'ların sonlarında, SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri liderleri, siyasi diyalogu normalleştirme gereğini anladılar. O zaman SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri ilk defa silahlanma yarışını sınırlandırmaktan bahsetmeye başladılar.

1969 yılı sonbaharında Helsinki'de Stratejik Silahların Sınırlanması Görüşmeleri (SALT) başladı. Görüşmelerin sonucu olarak 1972'de iki anlaşma imzalandı. Bunlardan ilki, süresiz olmasına rağmen sadece 1972-2002 yılları arasında geçerli olan olan Anti-Balistik Füze Anlaşmasıdır (ABM Anlaşması). Bu anlaşma, deniz, hava, uzay ve karada, anti balistik füze sistemleri ve bileşenlerini geliştirmeyi, test etmeyi ve konuşlandırmayı yasaklıyordu. Ayrıca ülkelerin kuracağı anti-balistik füze savunma sistemlerine de ciddi kısıtlamaları getiriyordu; her iki ülkede sadece iki anti balistik füze atış alanı kurulmasına izin verilmişti.²

1972'de imzalanan anlaşma otuz yıl boyunca yürürlükte kaldı. Ancak, ABD'nin anlaşmadan çekilmesiyle Haziran 2002'de feshedildi. ABD'nin resmi açıklamasına göre anlaşma günün gerçeklerini

SSCB ile Amerika Birleşik Devletleri arasında stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması ve azaltılması konusundaki müzakereler 1980'lerin ikinci yarısında yeniden başladı.

karşılıyordu. Yeni gerçeklerden kasıt uluslararası arenada yeni tehditlere karşı yeni bir savunma sistemine olan ihtiyaçtı. Yani, ABD'nin ulusal füze savunma sistemi oluşturması gerekmektedir. Amerikan yönetimine göre bu tehditler, Kuzey Kore, İran ve Suriye gibi 'haydut devletlerden' kaynaklıydı. Anlaşmadan çekilmeyi destekleyenler 'İran faktörünü' de kullandı. Bu kapsamda, ABD'de, uzun menzilli füzeler üretmek için gizli çalışma yürüttüğü iddia edilen İran'a karşı geniş çaplı bir propaganda kampanyası başlatıldı. Dahası, Amerikalılar sadece İran'ı değil, İran'a füze geliştirilmesi konusunda yardım sağladığı iddia edilen Rusya'yı da suçladı. 2004 yılında, İran'da 2,000 km mesafedeki hedefleri vurabilen orta menzilli füzelerin ortaya çıkmasına ilişkin endişelerini duyuran ABD, bir füze savunma sisteminin oluşturulmasını hızlandırmaya karar vermişti. Bu kapsamda, Avrupalı müttefiklerle önleme füzelerinin Doğu Avrupa'da konuşlandırılması konusunda istişarelerde bulunuldu ve Avrupa da ABD füze savunma bölgesine dâhil edildi.

ABM Anlaşmasının ABD-Rusya ilişkilerinde çok önemli olduğunu savunan Rusya, ABD'nin anlaşmadan tek taraflı olarak ayrılmasına karşı çıktı. Bunun bir nedeni de, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın ekonomi, siyasi ve askeri durumu göz önüne alındığında, anlaşmanın büyük ölçüde zayıflamış olan Rusya'ya ABD ile eşit şartlarda etkileşimde bulunmasına izin veriyor olmasıydı. Çoğu Rus siyasetçi ve bilim adamı ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin ve Doğu Avrupa'ya füze sistemleri konuşlandırılmasının İran ya da Kuzey Kore'nin olası tehditlerine karşı olmadığını düşünmüşlerdi. Bu kişilere göre, ABD, Avrupa'da konuşlandığı unsurlar ile yeni bir ulusal füze savunma sistemi oluşturarak, mutlak askeri üstünlüğe ulaşma yolunda öne

geçmek niyetindeydi. ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin nedeni buydu.

SALT görüşmelerinde, Anti-Balistik Füze Anlaşmasının yanı sıra SSCB ile ABD arasında Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılması Alanında Bazı Önlemlere Dair iki anlaşma daha vardı. SALT-1 1972'de ve SALT-2 1979'da iki devlet tarafından imzalanmıştı. SALT-1, SSCB ve ABD için anlaşmanın imzalandığı tarihteki stratejik güdümlü füzelerin sayısını dondurmuş ve denizaltılardan atılan füzeler için sınır getirmiştir. İki devlet arasındaki görüşmelerin olumlu geçmesinin sağladığı müsait atmosfer içinde SSCB ve ABD çok geçmeden SALT-2 görüşmelerine başlamışlardı. Birincisi kadar kolay yürütülemeyen SALT-2 görüşmelerinde çok sayıda tikanıklık ve zorluk yaşanmıştı. Yine de 7 yıl gibi uzun bir zaman diliminin ardından Haziran 1979'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev ve ABD Başkanı Jimmy Carter arasında SALT-2 anlaşması imzalandı. Yapılan antlaşma ile her iki ülke 1 Kasım 1978 tarihi itibarıyla sahip oldukları tüm stratejik füzelerin miktarını açıklamışlardır. Ayrıca, yine bu anlaşmalarla, hem kıtalararası füzelerin (ICBM), hem denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve hem de çok başlıklı olup her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği füzelerin (MIRV) tarifleri yapılmış ve her çeşit füze için de miktar sınırlandırılması ortaya konmuştur. Ancak, çok zaman geçmeden SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine, ABD SALT-2'yi onaylamaktan vazgeçmiştir.

SSCB ile Amerika Birleşik Devletleri arasında stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması ve azaltılması konusundaki müzakereler 1980'lerin ikinci yarısında yeniden başladı. Nükleer füzelerin sınırlandırılması ve silahsızlanmasında önemli bir adım, 8 Aralık 1987'de Washington'da imzalanan ve 1 Haziran 1988'de yürürlüğe giren Orta Menzilli ve Daha Kısa Menzilli Füzelerin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sovyet-Amerikan Anlaşmasıydı (INF Antlaşması). Bu tarihi anlaşma ilk kez silahların ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Anlaşmaya göre taraflar, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl içinde tüm orta

ve kısa menzilli füzeleri imha etmek zorundaydı. Anlaşma aynı zamanda “yerinde” karşılıklı doğrulama prosedürleri de öngörmekteydi. Haziran 1991’e kadar SSCB 1.846 füze ve 825 fırlatıcı, ABD ise 846 füze ve 289 fırlatıcıyı imha etmiştir.³ Sözleşmenin ihlaline ilişkin birkaç suçlamadan sonra 20 Ekim 2018’de Başkan Donald Trump, ABD’nin INF Antlaşması’ndan çekileceğini açıklamıştır. Onun ardından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Amerikan tarafının Moskova’ya atfedilen INF Antlaşması’nın ihlal edildiğine dair herhangi bir kanıt sunmadığını ve Rusya’nın Anlaşma’nın iptal edilmesine karşı çıktığını belirtti. 21 Aralık 2018’de Rusya, Anlaşmanın korunmasını destekleyen bir karar taslağını BM’ye sundu, ancak Genel Kurul bunu desteklemedi. Böylece 2 Ağustos 2019’da Anlaşma feshedildi. Daha önce söylediğim gibi Amerika Birleşik Devletleri, Rusya’yı anlaşma ile belirlenen uçuş menziline aşan bir füze geliştirmekle suçladı, ancak kendisi de 2019 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Tomahawk seyir füzesinin en son modifikasyonunu “yasak” bir menzil ile test etti. Uzmanlar, Donald Trump’ın INF Antlaşması’nı reddetmek için tamamen iç siyasi argümanları olduğunu belirtiyor. Her şeyden önce, Amerikan endüstrisi için askeri siparişler, yani yeni işlerin yaratılması, Trump’ın Kongre ara seçimlerinin arifesindeki ana kozlarından biriydi. Ek olarak, görünüşe göre Washington artık daha çok Avrupa ile değil, Asya ile özellikle Çin’in güçlenmesi ile ilgileniyor. Çin füzeleri şimdiden Tayvan’ı ve Güney Çin Denizi’ndeki tartışmalı Spratly Adalarını hedef alıyor. Amerikan yüksek rütbeli askeri yetkilileri, hem Asya-Pasifik bölgesinde Çin’e karşı hem de Avrupa’da Rusya’ya karşı kara-tabanlı (land-based) INF füzelerinin erken konuşlandırılmasının avantajlarını ve bunlara duyulan ihtiyacı açıkça ilan ediyorlar. Şimdiye kadar, Amerikan orta ve kısa menzilli füzeleri deniz ve hava taşıyıcılarına konuşlandırılmıştı, (yani anlaşmanın kapsamına girmediler), ancak şimdi füze sistemleri karada konuşlandırılabilir. Diğer yandan Rusya için de anlaşmanın bitmesinin yararları vardı. INF Antlaşması kara-tabanlı orta ve daha kısa menzilli füzeleri yasaklıyor, ancak deniz ve havadan fırlatılan füzeleri hiçbir şekilde sınırlamıyordu. Rus stratejistler kara-tabanlı füzeleri her zaman cephaneliklerinin temel unsuru olarak görürler, buna mukabil NATO ve ABD ise deniz ve havadan fırlatılan füzelerde her zaman açık bir avantaja sahiptirler.

1987 yılında imzalanan Orta Menzilli ve Daha Kısa Menzilli Füzelerin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Anlaşmadan sonra 1991’de George H. W. Bush and Mikhail Gorbachev, 5 yıl uzatma olasılığı ile 15 yıllık Stratejik Nükleer Silahların Azaltılması Antlaşmasını (START-1) imzaladı ve Anlaşma 5 Aralık 1994’te yürürlüğe girdi. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte dünya iki kutuplu olmaktan çıktı ama her alanda zayıflamış olan Rusya bu sözleşme sayesinde yine de uluslararası arenada çok önemli bir yer bulabildi. Ayrıca bu anlaşma ikili değil

çok taraflı olmuştu. Belarus, Kazakistan ve Ukrayna topraklarında bulunan eski SSCB nükleer silahlarının ortadan kaldırılması gerekiyordu. 2001 sonlarında nihai uygulaması, o zaman var olan tüm stratejik nükleer silahların yaklaşık yüzde 80’inin kaldırılması şeklinde gerçekleşti.

Ayrıca stratejik silahların sayısının azaltılmasına ek olarak, bu anlaşma sayesinde, iki nükleer güç arasında ilk kez, hem ulusal teknik sistemler hem de yerinde denetimler yoluyla anlaşmanın uygulanmasını izlemek için kapsamlı bir sistem oluşturuldu. Füze silah testleri ve telemetri verilerinin alışverişi hakkında bilgi alışverişi sistemi ve daha sonra başka anlaşmalara aktarılan diğer birçok güven artırıcı önlem ortaya konuldu. START-1 Antlaşması 5 Aralık 2009’da sona erdi. 6 Aralık’ta ise Rusya ve ABD, START-1 Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirdiklerini açıklayıp anlaşmayı uzatmadılar.

START-1 Antlaşması’nın uygulanmasıyla eş zamanlı olarak, 1993 yılında Yeltsin ve B. Clinton, Stratejik Saldırı Silahlarının Daha Fazla Azaltılması ve Sınırlandırılması Antlaşmasını imzaladılar (START-2 Antlaşması). Bu anlaşma MIRVed (bağımsız olarak hedeflenebilir çoklu araç) balistik füzelerin kullanımını yasakladı. Anlaşma, her iki devletin parlamentoları tarafından onaylanmasına rağmen hiçbir zaman yürürlüğe girmede. Rusya, 14 Haziran 2002’de ABD’nin 1972 ABM Antlaşması’ndan çekilmesine yanıt olarak START-2’den çekildi. START-2’nin yerine Mayıs 2002’de daha yumuşak bir Stratejik Saldırı Azaltma Antlaşması (SORT) ya da Moskova Antlaşması olarak daha çok bilinen anlaşma imzalandı. SORT Antlaşması’na göre taraflar, stratejik nükleer savaş başlıklarını 31 Aralık 2012’ye kadar her bir taraf için toplam sayıları 1700-2200 birimi geçmeyecek şekilde azaltma ve sınırlandırma sözü verdiler⁴ (New START Antlaşmasınının 5 Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe girmesi nedeniyle, SORT Antlaşması geçersiz hale gelip 31 Aralık 2012’de tamamen sona ermiştir).

New START Antlaşmasına gelince, START-1 döneminin 2009’da sona ermesiyle bağlantılı olarak, nükleer silah miktarlarının karşılıklı olarak daha da azaltılması konusunda yeni bir anlaşma geliştirmek gerekli hale gelmişti. Sözleşmenin geliştirilmesine Nisan 2009’da başlandı. Rusya Federasyonu ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Stratejik Saldırı Silahlarını Daha Fazla Azaltma ve

ABD'nin sadece ABM ve INF anlaşmalarından değil, aynı zamanda 2019'da Açık Semalar Anlaşması'ndan (ASA) da çekildiğini unutmamak gereklidir.

Sonuç olarak bugün New START, Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri arasında yürürlükte olan tek etkili silah sınırlama anlaşmasıdır. Bu yüzden de uzatılması, büyük nükleer güçlerin cephaneliklerinin sınırlandırılması ve dolayısıyla dünya güvenliği için çok önemliydi.

Sınırlandırma Tedbirleri Anlaşması (New START) 8 Nisan 2010 tarihinde Prag'da imzalanmadan önce toplam 6 tur görüşme yapıldı. 5 Şubat 2011'de yürürlüğe giren Anlaşma, nükleer silahların sayısını kısıtlıyor ve stratejik nükleer savaş başlıklarının 1 550 adede düşürülmesini şart koşuyor. Fırlatmaya hazır kıtalar arası balistik füze sayısını ise 700 ile sınırlandırıyor.⁵ Sözleşme, tarafların karşılıklı mutabakatı ile 5 yıl olası bir uzatma ile 10 yıl için tasarlanmıştı ve bu sene 5 Şubat'ta bu anlaşma sona eriyordu.

ABD'nin sadece ABM ve INF anlaşmalarından değil, aynı zamanda 2019'da Açık Semalar Anlaşması'ndan (ASA) da çekildiğini unutmamak gereklidir. Mart 1992'de imzalanan ve tam olarak Ocak 2002'de yürürlüğe giren ASA'ya halihazırda 34 devlet taraftır. Anlaşma taraflara birbirlerinin toprakları üzerinde gözlem amaçlı silahlı uçur hakkı tanımaktadır. Taraf devletler uçur yaptıkları ülkelerin topraklarının tamamındaki kuvvet tertiplenmelerini ve askeri aktivitelerini gözlemleyebilmekte ve önceden anlaşma kapsamında belirlenmiş çözümlürlükte olması kaydıyla fotoğraflar çekebilmektedir. Anlaşma kapsamında devletler tek başına, diğer devletlerle veya üzerinde uçur yapılan devletle müşterek uçurlar gerçekleştirebilir. 21 Mayıs 2019'da Donald Trump, ABD'nin ASA'dan da çekildiğini duyurdu. Amerikan yönetiminin ana argümanı, ASA'nın Moskova'ya ABD hakkında istihbarat toplamak için çok fazla imkan tanımasıydı. ABD, her zamanki gibi Rusya'yı anlaşmayı bozmakla suçladı. İddiaya göre Moskova, gözlem uçurlarında yasaklanmış fotoğraf ekipmanı kullandı. Ancak Amerikalılar herhangi bir kanıt sunmadan anlaşmadan çekilme yoluna gittiler.

Sonuç olarak bugün New START, Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri arasında yürürlükte olan tek etkili silah sınırlama anlaşmasıdır. Bu yüzden de uzatılması, büyük nükleer güçlerin cephaneliklerinin sınırlandırılması ve dolayısıyla dünya güvenliği için çok önemliydi. Donald Trump, New START'ı tıpkı Obama'nın mirasının geri kalanı gibi "ABD'yi dezavantajlı konuma düşürdüğünü" savunarak sert bir şekilde eleştirmişti. Trump anlaşmaya Çin'in dahil edilmesi konusundaki ısrar etmiş, ancak Pekin, kendi nükleer silah sayısının Amerika ve Rusya'ninkinden iki

kat daha az olması argümanı ile bu fikri hemen reddetmişti. Obama'nın siyasi varisi olan Biden ise, iktidara geldikten sonra bu Anlaşmayı uzatacağını defalarca söyledi ve gerçekten de iktidara geldikten sonra 3 Şubat 2021'de bu anlaşmayı herhangi bir değişiklik yapmadan 5 sene daha uzattı.

New START'tan Amerika ve Rusya'nın Beklentileri

Kremlin resmi açıklamasında, anlaşmanın uzatılmasının ABD ile ilişkilerin şeffaflığını ve öngörülebilirliğini sağlaması, dünyadaki istikrarı koruması ve nükleer silahsızlanmanın devamına yönelik olması nedeniyle Rusya

Federasyonu'nun çıkarına olduğunu belirtti. Putin, Dünya Ekonomik Forumunda (WEF) yaptığı konuşmada, ABD ile New START anlaşmasının uzatılması konusuna yönelik, "Şüphesiz bu doğru yönde atılmış bir adım" dedi. Diğer yandan ABD Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Psaki de New START'ın uzatılmasının, Rusya ile ilişkilerin normalleşmesi için önemli olduğunu söyledi.

Bu anlaşmanın iki taraf için neden önemli olduğu sorusuna cevap vermek için New START'ın şartlarına bakmak lazım. Anlaşmanın şartlarına göre iki taraf, birbirlerini yeni stratejik teslimat araçlarının yaratılması konusunda bilgilendirmeli, bunların savaş görevine başlamadan önce tanınmasına fırsat vermelidir. Ayrıca

gözlem uçuşları, Stratejik Füze Kuvvetlerinin fırlatma pozisyonlarının konuşlanma yerlerinin ziyaret edilmesi, stratejik denizaltı kruvazörlerinin üslerinin yerleri vb. konularda mutabık kalınmıştır. Dahası stratejik füzelerin her test fırlatışından önce yetkililere hangi füzenin uçacağı, nereye gitmesi gerektiği gibi konularda bilgi verilmesi gereklidir. Böylece iki ülke karşılıklı olarak birbirinin stratejik nükleer caydırıcı gücünün gelişimini ve modernizasyonunu kontrol edebileceklerdir. Mesela, ABD New START Antlaşmasını uzatmayı kabul etmemiş olsaydı, şu anda test edilmekte olan ve dünyanın en büyük stratejik füzesi Voevoda'nın yerini alması beklenen yeni ağır stratejik füze Sarmat'tan haberdar olamayacaktı.

Ayrıca New START'ın, stratejik caydırıcı güçlerin gelişimini ve modernizasyonunu hiçbir şekilde sınırlamaması Rusya için büyük bir avantajdır. Böylece Rus Avangard hipersonik kompleksini ve Sarmat ağır sıvı yakıtlı füzesini geliştirebiliyor. Dahası ve bence Rusya için çok kritik bir nokta, anlaşmanın uzatılması Rusya'yı maliyetli ve yıkıcı bir silahlanma yarışından kurtarıyor. Ülkeler bazında savunma harcamaları listesine göre 2019'da 732,0 milyar dolar harcayan Amerika birinci sırada yer alıyor. Rusya bu listede Çin ve Hindistan'dan sonra 65,1 milyar dolar harcamasıyla dördüncü sırada geliyor.⁶ Mevcut harcama farkıyla silahlanmanın sınırlandırılması alanında herhangi bir sözleşme olmaması durumunda Amerika ile olası silahlanma yarışı Rus ekonomisi ve finansmanı açısından büyük problem olurdu. Bilindiği gibi, 2010'da New START Antlaşması'nın imzalandığı tarihte bile, Rusya'nın 865 nükleer taşıyıcısı ve 700'den daha az konuşlandırılmış taşıyıcısı vardı, Amerika'nın ise 1.124 nükleer taşıyıcısı ve 900 konuşlandırılmış taşıyıcısı mevcuttu. Sonuç olarak, Antlaşma Amerikalıları konuşlandırılmış fırlatıcıları aktif olarak azaltmaya zorlarken, Rusya ise tam tersine, yeni füzelerin üretimini artırarak eskiyen füzelerini yenileriyle değiştirmeye devam ediyor. Rusya ABD'nin stratejik nükleer silahlar konusunda ne ve nasıl yaptığını açıkça bildiği sürece herhangi bir ek harcamaya da ihtiyaç duymayacaktır.

New START'ın Uzatılmasından Sonra Rus-Amerikan İlişkilerinde Bir Değişiklik Olur mu?

Stratejik silahlar alanındaki tek antlaşmanın uzatılması bile, Rus-Amerikan ilişkilerinde radikal bir değişiklik için umut vermiyor. Moskova ile Washington arasındaki jeopolitik rekabet devam edecektir. Rusya, Amerika'nın NATO müttefiklerini uzun süredir egemenliklerini ve bağımsızlığını yitirmiş devletler olarak gördüğü için büyük güçlerden biri olarak, ABD üstünlüğünü asla kabul etmeyecektir. 18 Ocak 2021'de gerçekleşen basın toplantısında Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Amerika'nın yeni yöneti-

Neticede ne yeni Amerikan yönetimi ne de stratejik silahlarla ilgili kalan tek Anlaşma olan New START'ın uzatılması dünya güvenliğinde ve iki super güç arasındaki ilişkilerde muazzam değişiklikler getirmeyecektir.

minin sadece Amerika için yararlı olan konularda Rusya ve Çin'le anlaşmalara gideceğini kaydetmiş, yani Amerikan politikasının özünün çok değişmeyeceğini ifade etmiştir. ABD Başkanı Joe Biden, 4 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı'nda Amerikan dış politikası üzerine yaptığı konuşmada, Amerika'nın ana rakibinin Çin olduğunu söylemesine rağmen, Amerika'nın Rusya'ya da yaptıklarının karşılığını ödedeğini vurgulamıştır. Bu da, Biden'in söylediği gibi, son dört yılda fena halde bozulan demokratik ittifakları yeniden inşa ederek yapılacak. Demokratik ittifaklar hakkında konuşan Biden, ABD'nin yurtdışındaki askeri varlığının "ulusal güvenlik önceliklerine" bağlı olması gerektiğine de dikkat çekti. Bu nedenle Pentagon bu konuyu ciddi şekilde yeniden değerlendirecektir. Bu değerlendirme yapılırken de, Biden'in Amerikan birliklerinin bir kısmının Almanya'dan geri çekilmesini askıya aldığı unutmamak lazım. Basitçe söylemek gerekirse, Amerika eski küresel paradigmaya geri dönüyor ve bunun Rus-Amerikan ilişkileri üzerinde olumlu bir etkisi olmayaacağı kesin gibi.

Ancak New START'ın beş yıl daha uzatılması, her iki tarafın da stratejik istikrar müzakereleri için hem stratejik hem de taktik nükleer ve nükleer olmayan silahların kontrolü tartışmalarına ve muhtemelen üçüncü tarafları da dahil ederek yeni bir silah kontrolü modeli görüşmelerine devam etmesini sağlayacaktır. Bence bu tartışmalarda Trump yönetiminin ısrar ettiği gibi sadece Çin değil, aynı zamanda ABD'nin NATO müttefiklerinin de yer alması gerekiyor. Şimdilik New START, Rus-Amerikan silah kontrolüne belirli bir altyapı sağlıyor ve böylece dünya güvenliğini en azından nükleer silahlanma yarışından korumaya devam ediyor. Tabii ki savaş başlığı sayısında rekabet etmektense ülkelerin uzay, siber, yapay zeka ve bunun gibi alanlardaki rekabetlerinin arttığını unutmamak lazım. Böylece silahlanma yarışının yeni biçim alarak nicelden nitel hale geldiğini de söyleyebiliriz.

Neticede ne yeni bir Amerikan yönetiminin işbaşına gelmesi ne de stratejik silahlarla ilgili tek anlaşma olan New START'ın uzatılması dünya güvenliğinde ve iki süper güç arasındaki ilişkilerde muazzam değişiklikler getirmeyecektir. Her iki ülkenin birbirleri üzerindeki istihbarat ve psikolojik baskılarının (içişlerine müdahale iddiaları gibi) yanı sıra, Rusya'ya yönelik ekonomi ve siyasi yaptırımlar artacak ve Amerika-Rusya jeopolitik rekabeti devam edebilecektir. Ancak Amerika ile Çin arasında giderek artan ekonomik rekabeti de unutmamak gerekmektedir. Bu rekabette Rusya'nın rolü ve uluslararası alanda yer alabilecek değişiklikler ise ayrıca irdelenmeye değer konular olarak öne çıkmaktadır.

Sonnotlar

- 1 M.F. Polynov, "Гонка вооружений как метод изматывания СССР США. 1945-1990гг." (Silahlanma yarışı ABD'nin SSCB'ni tüketmenin bir yöntemi olarak 1945-1990), *Vestnik SpbGU* 2/3 (2005): 97.
- 2 R.V. Urov, "Договора по стратегическим наступательным вооружениям между Россией (СССР) и США: исторический обзор" (Rusya(SSCB) ve ABD arasındaki Stratejik Saldırı Silahları Anlaşmaları: tarihsel bir bakış), *Nauka. Obshchestvo. Oborona* 1/2 (2014):1-2.
- 3 R.V. Urov, "Договора по стратегическим наступательным вооружениям между Россией (СССР) и США: исторический обзор," 2-3.
- 4 R.V. Urov, "Договора по стратегическим наступательным вооружениям между Россией (СССР) и США: исторический обзор," 3-4.
- 5 V.I.Esin, "Договор СНВ-3: что он значит для России?" (New START Antlaşması Rusya için Ne Anlama Geliyor?), *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 3/2 (2010): 119-120.
- 6 Wikipedia, Список стран по военным расходам (Askeri harcamalara göre ülkelerin listesi) https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%BC_%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC

IGNATIEV, PANSLAVISM AND ROAD TO THE TREATY OF SAN STEFANO

The rise of the ideas of Pan Slavism in Russian foreign policy, backed by the internal Slavophile circles in intellectual society during the 19th century, found its strong materialization or figuration within the body of Ignatiev thanks to his diplomatic skills mostly used during the 13 years he spent in Istanbul.

Melih Demirtaş

PhD Candidate, Area Studies PhD Program, Middle East Technical University, Ankara

I wish you would go into the provinces and see for yourself about my agents. Paid agent I have not; not one ruble do I need to pay for help. But you will find that every one who fights for his country, who fights for his faith, who fights for freedom in all these lands, is my friend, is my agent, is my helper.¹

General Count Nicholas Pavlovich Ignatiev is a key person in order to understand the critical second half of the 19th century in the Russian imperial history. Throughout the so-called "Eastern Question," the name of this public official with his military and diplomatic skills was illustrative to understand the general beliefs possessed by the high proportion of Russian romantic and intellectual society who believed in the unity of all Slavic peoples in a greater Eurasia. Ignatiev, lived between the years 1832-1908, was born in St. Petersburg and became an officer of the Russian army when he was seventeen. The first important step for his

diplomatic career was in 1856 after the Crimean War during the Congress of Paris, where he served as a military attaché. After having experiences in Central Asia and China, and at the Asiatic Department of the Russian Foreign Ministry, he appeared as an influential diplomat of the Russian Empire to the Ottoman Empire between the years 1864-1867 and as one of the mostly known Russian ambassadors in Istanbul between 1867 and 1877. When he returned to Russia, during the reign of Alexander III, he served also as the Minister of Interior between 1881 and 1882.

The rise of the ideas of Pan Slavism² in Russian foreign policy, backed by the internal Slavophile circles in intellectual society during the 19th century, found its strong materialization or figuration within the body of Ignatiev thanks to his diplomatic skills mostly used during the 13 years he spent in Istanbul. The aim of this article is to focus on the role of the diplomatic personality of this statesman through the problematic years of the second half of the 19th century and specifically during the Russo-Turkish War in 1877-78 that led to the Treaty of

A Photo of Ignatiev from his early years.

Source: Encyclopedia of Britannica

(<https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Pavlovich-Graf-Ignatyev>).

San Stefano in 1878 (modified by the terms of the Treaty of Berlin four months later). It can be argued that these critical periods under Ignatiev and the logic behind the Treaty of San Stefano/Berlin has had greater effects on Eurasia during the following years, and from the Balkans to Caucasia historical decision-makers like him are still on the research agendas of the academics to explore root-causes of the current conflicts and instabilities.

Ignatiev and Russian Foreign Policy

The role played by a statesman like Ignatiev in Russia in between the idealism of Panslavic circles and the realities of classical diplomacy and international balances will direct us to elaborate more on the dilemmas in Russian foreign policy even today. In other words, we can talk about some current affairs in Eurasia, where choices made by influential but crusader diplomats/statesmen might contradict the policies determined by realistically-

In order to see the contradictions and divergences between the policy-makers and correspondingly to notice sudden changes for example in the Russian foreign policy through the historical periods, an important character like Ignatiev will be more than appropriate to examine.

calculated official ideologies of the Ministries. As a result, in order to see the contradictions and divergences between the policy-makers and correspondingly to notice sudden changes for example in the Russian foreign policy through the historical periods, an important character like Ignatiev will be more than appropriate to examine.

Ignatiev as a competent ambassador seen as “Father of Lies” for some³ and plenipotentiary of his country in several negotiations during the Eastern Question had a unique position in diplomatic history. Although he must be under the commands from his capital, St.Petersburg and must be a follower of the official line of his Empire’s foreign policy, he tried to bring his own ideals into existence to create the most suitable way for the future of his country and for his so-called ‘Slavic brethren’ under Ottoman and Austro-Hungarian Empires. From his memoirs as a summary in English by Alexander Onou,⁴ we can feel that starting from his duty in Istanbul, he had a mistrust against official administration, mainly against his own Chancellor and at the same time Minister of Foreign Affairs, Alexander Mikhailovich Gorchakov. During the course of his ambassadorship in Istanbul we know that he had also a personal animosity against Russian Ambassadors Shuvalov in London and Novikov in Vienna regarding the internal and foreign affairs. This animosity continued with some other key figures like Andrassy, Elliot, Disraeli and Layard in the international area.⁵

A. Onou evaluates this independent position of Ignatiev as “he regarded himself as in the service of Russia and Russian Imperialism, and not of the Russian bureaucracy.”⁶ On the Eastern Question, we are to see that Ignatiev and Gorchakov who represented two separate lines of imperial Russian foreign policy had an intensified war of attrition between them. The well-known example was the hostility of Ignatiev against the Austro-Hungarian Empire and the impossibility of making a confidential agreement with Austrian Catholic entity, which for him was continuing to be the cause of burdens over the Slavic population of its Empire. His main saying about the Austro-Hungarians could be summarized in one sentence that “we shall have to reckon on the unfriendliness of Austria-Hungary”⁷ whereas in the meantime Gorchakov was a follower of the good terms in bilateral relations with this Empire. In fact as Gulseven summarizes, Foreign Minister Gorchakov, who was also the former Russian ambassador to Vienna was a symbol of non-aggressiveness in Russian diplomacy in the inter-war years starting from the defeat in Crimean War and Paris Peace Treaty in 1856 until the war in 1877. Thus, in an effort to save the prestige of Russia, statesmen like Gorchakov chose the way for “policy adjustment: moving away from Tsar Nicholas I’s interventionist principles and towards a more peaceful and quiescent strategy.”⁸

On the other hand, when Ignatiev came to Istanbul as the Ambassador of Russia in 1864, he had certain aims to follow for the future of Russian policies throughout the region of Balkans. During the course of his time, especially following the years 1875-76, in which the noteworthy uprisings took place in Serbia and Bulgaria, goals in the mind of Ignatiev became more expressive to strengthen the Russian position within the Eastern Question. Indeed, these ideas were known as the declared principles of Ignatiev in 1861 even before he came to Istanbul. David Harris explains these aims with categorizing them as Onou cited in his article:⁹ At the top stood the necessity for the destruction of Paris Treaty of 1856, and at least the necessity of overthrowing the Black Sea limitations of it. This is because “Russia feels herself squeezed and stifled in the Black Sea. She must have a way out through the Straits with a direct or indirect guarantee of security for the commerce with the South and also for political and economic considerations.”¹⁰

At this point, Harris argues for the dissimilarities of Ignatiev from the other officials, firstly from Gorchakov, who is known to be more Europe-oriented. Ignatiev differs from him with his antagonism towards Europe and his belief that radical changes could be done in bilateral relations with Ottoman Empire without seeking consensus among European countries.¹¹ The critics of Ignatiev in later years increased because of this fundamental understanding. However, on the other side of his understanding there is a known reality that he wants to create a well-established course of relations with the Ottoman government and with the Sultan in order to increase the Russian stamp over the Straits without a full-scale war. This shows us that Ignatiev could be a person with a skillful diplomatic mind too, at least outside the balances of the European diplomacy. Nevertheless, he had a balance, though it was not fully compatible with European or Western standards. His statement below is significant to hear his own aims over the Ottoman Empire:

Living in good friendship with the Sultan and imposing our will on his Ministers, we could

An historical picture of the Russian Embassy in the Ottoman Empire. The building in Beyoğlu district of Istanbul which is Russian Consulate General today, is also known as the Russian Palace in Pera. For Ignatiev, as his residence and office, the building had an important meaning.
Source: *SkyLife* magazine (<https://www.skylife.com/en/1993-09/pera-da-rus-sarayi>).

prepare the autonomy of our co-religionists, who are grateful towards us, could make Turk no longer dangerous to us, and having secured the mastery of the Straits, could allow the Sultans to finish their lives in Constantinople until the day when it is possible to do without them.¹²

As another characteristic, the Pan Slavic ideal, which was defined as the help or support to other Slavic nations inside the Austro-Hungarian and Ottoman Empires, was the inseparable part in Ignatiev's understanding. Like the Slavophil circles inside Russian domestic policies, for Ignatiev, there were certain difficulties on the way of Pan Slavic ideals like the lack of unity between particular Slav groups or the divergent elements like Poles or other 'Western Slavs' inside the Slavic assemblage. The Catholic propaganda is one of the serious problems in Ignatiev's philosophy. This is a chief reason in seeing Austro-Hungary rather than Britain as the main enemy of Russia. According to Ignatiev, the real threat was the possibility of a Slavo-Catholic federation under the domination of Austrian Slavs over Ottoman Slavs, who could be turned together into the enemies of Russia.¹³ Hence, he argued:

The significance of Russia in Europe will come to an end, serious dangers will arise on our Western frontiers, Poland will be restored and included in the Austro-Slavonic federation, and there will be raised the question of autonomy for Lithuania, and the Baltic provinces, and perhaps also for Little Russia.¹⁴

Warfronts of 1877-78 War. Source: University of Oregon (<https://pages.uoregon.edu/kimball/images/frn.MPR.1877.78.RTwrx.Ctq29.jpg>).

Ignatiev and His Role Between a Diplomat and a Warmonger

Under the light of the main characteristics of Ignatiev’s way of thinking with respect to the Eastern Question, we should mention his attitude towards the war started in 1877 between Russian and Ottoman empires. We can see that Ignatiev had some clear opinions. Firstly, as Onou explains, he stood neither for war nor for peace at any price.¹⁵ In view of that, without making an unnecessary war, he wanted to force Ottoman

officials in different ways and preferred a gradual rather than a sudden decline of the Turks. Even when Nelidov, another influential Russian diplomat in Istanbul during 1870s, reported from Istanbul in 1877 that the Turks were preparing for a war, Ignatiev accused him of making a propaganda of war.¹⁶ Stead claims too, “Ignatiev did his best to avert the war.”¹⁷ We can realize in this way that Ignatiev hesitated to support an uprising of the Slavic population of the Ottoman Empire as he had already stated on his Pan Slavist programme of 1866 with the following words:

An historical picture taken during the Constantinople Conference (*Tersane Konferansı*) in 1876. Ignatiev (in the middle /fourth from the right) represented Russia as Ambassador/Statesman.

Source: National Portrait Gallery of the United Kingdom (<https://www.npg.org.uk/>).

The destruction of Ottoman Empire will be gradual. The old building will not crush at once, but piece by piece; it will split in fissures, cracking in different directions. It is in keeping with Russian interests to energize the destructive action of Christian populations, to create a common connection in order to avoid the movement degenerating into an impotent attempt ending in failure.¹⁸

On the eve of the march of the Russian forces in 1877, Ignatiev had talks with key English figures such as with Lord Beaconsfield, Lord Salisbury and Gladstone in order to get support for further pressuring the Ottoman officials to make reforms for the good of their Slavic elements. In some comments like in Arthur May Hyde’s, the “stubborn attitude” of Ottoman officials was regarded as one of the turning points regarding the change in the approach of political circles who had not been be-

lievers previously in the necessity of the war. Accordingly, on 5th February 1877, the replacement of Mithat Pasha by Ethem Pasha, who was defined as having no sympathy for reformers inside the Ottoman governing elite was another deteriorating factor towards the war, although Mithat was also not a sympathetic figure to Russians.¹⁹ Naturally, there was a high probability that the reluctance of Ottoman officials to fulfil the Russian desires repeated through the Constantinople Conference (*Tersane Konferansı*) on 22 December 1876 could have been used as a pretext for a hot conflict by of some warmonger Russian elites. In such an atmosphere not only Russian but also very well-known Western/European elites like Charles Darwin, Oscar Wilde or Victor Hugo began to provide one-sided accounts on Ottoman Empire and on its oppressive techniques against Empire's subjects, particularly Bulgarians.²⁰

In this situation, it is quite hard to determine the real position of Ignatiev. He appeared as the follower of other methods rather than the option of war in order to realize a gradual disintegration of Ottoman Empire. However, in the course of events, while he was visiting the European capitals and trying to force the European representatives to persuade the Ottoman officials for making the necessary reforms in accordance with the negotiations in Constantinople Conference, we could feel that Ignatiev approached the idea of war step by step as seen in his following statement cited in Hyde:

Provided that Europe accepted the document and put its signature to it, Russia would be assured that Europe assumed the guardianship of those interests in behalf of which it had assembled, in conference at Constantinople. If, however, the anticipation should not be verified, Russia would be constrained to regulate her action solely on the basis of her interests, a result which she had the liveliest wish to avoid.²¹

The war started on 24 April 1877. Against the Turkish armies, the first weeks witnessed the easy cross of Danube by the Russians. The famous and heroic defense of Plevna by the Ottoman forces under Osman Pasha would be the only stop for Russian armies. At the beginning of January of 1878, Russian army reached Adrianople. In Prince von Bülow's words, "the moment seemed to have arrived when Emperor Alexander II would realize the century-old dream of the Russian people, and plant the crucifix of the Orthodox church of Hagia Sophia."²² However, from the

The painting of "Battle of Plevna" by the Russian painter Nikolay Dmitriev-Orenburgsky in 1883 from the website of Portraits of Russian Statesmen (<http://deduhova.ru/statesman/fyodor-fyodorovich-radetskij/>).

beginning until the end of the war, the key Russian figures including Tsar Alexander II, Gorchakov and the Grand Duke Nicholas at the head of the armies feared the result of a full-scale international conflict which could bring European forces against Russia like they did in Crimea in 1856.

The Treaty of San Stefano and a Momentary Victory for Ignatiev

At the end of January 1878, an armistice was signed in Adrianople and in March in San Stefano a peace treaty came into the existence between Russians and Ottomans. According to the treaty, radical changes were made especially within the region of Balkans. There were new independent states such as Romania, Serbia and Montenegro. A big Bulgarian principality, which expanded its territory across the Aegean, was established as a tributary but under the protection of nearly fifty thousand Russian soldiers. The importance of Bulgaria is, as Florinsky underlines, its new status as a combined huge principality that was in accordance with the proposal of Ignatiev to the European powers and Ottoman representatives at the end of 1876 during the Constantinople Conference.²³ However, we know that thanks to the insistence of Lord Salisbury of England and Andrassy of Austria-Hungary, this principality was divided as Western and Eastern Bulgaria in order to hinder a possible Slav and Russian domination of the Straits.

If we go deeper into the negotiations of the Treaty of San Stefano, Ignatiev and Alexander Nelidov appeared as the two chief Russian representatives. Among them, Ignatiev had a substantial popularity because of his well-known aims as a Pan Slav idealist in the Russian bureaucracy. His extreme beliefs in the creation of a Slavic unity under the auspices of Russian Empire and his

eagerness in supporting this belief against the international balances makes him the first man who will be blamed as the scapegoat during the course of the events that followed this Treaty. The words below of Peter Shuvalov, who served as the Russian Ambassador in London during the critical years of Eastern Question and then represented Russia in the Berlin Congress, to Andrassy just before the beginning of Berlin Congress in June 1878, can explain the lack of conformity and unanimity in the Russian foreign policy at the time:

San Stefano was a misfortune for us, not for you. It was the greatest stupidity that we could have made. The end of the story is that we are compelled to tear it up under the eyes of all Europe. The Bulgaria which Ignatiev wished to create is an absurdity. Europe is not, as Gorchakov thinks, inflamed with anger, it is merely amused.²⁴

Nonetheless, from another dimension, Onou has an explanation of the argument that Ignatiev is the sole responsible behind the Treaty of San Stefano. During the course of the events, the Russian administrative elite had already accepted the revisions that were mentioned in San Stefano during the Constantinople Conference in 1876. In addition, just before the signing of the Treaty, Alexander II wanted Ignatiev to propose his draft of his future peace treaty with Ottomans on 11-12th January 1878. From the explanations of Onou we can understand that Tsar, Gorchakov and War Minister Miliutin had already made their discussion about the draft of Ignatiev and they unanimously approved the document.²⁵ Additionally, from the words of Ignatiev in his memoirs, we can notice also “Gorchakov found the document so moderate that he did not foresee any difficulties in the acceptance of the treaty by the European Powers in that form.”²⁶ Stojanovic expresses on the signing of San Stefano Treaty that even “the Tsar confessed to German

ambassador that the peace with Ottomans is better than expected.”²⁷

Despite the relatively positive environment created by the Treaty of San Stefano, the victory was short-lived for Russia and naturally for Ignatiev. Following the approval of the Treaty by the Ottoman representatives, Austrian and British response was immediate and most importantly, many Russian officials denied the Treaty as unknown to them.²⁸ This issue is still open to debate and we can observe by examining different opinions from scholars that there are several claims whether Ignatiev was the sole victor and responsible behind the Treaty of San Stefano. For example, contrary to the examples of Onou, Florinsky says; “The Treaty of San Stefano is a great personal triumph for Ignatiev not only over the Porte but also over Gorchakov and the foreign office.”²⁹ Such an argument could easily understood together with the official attitude of Gorchakov or Shuvalov that when under immediate foreign pressure, they were denying the San Stefano as their own responsibility. However, Onou’s following words regarding the common opinion created among the Russian governing elites before the Treaty of San Stefano helps us to see the issue in a clearer fashion:

If we are to condemn the Treaty of San Stefano, then all its authors are equally responsible for the creation of a Greater Bulgaria and for leaving Serbia to her fate from fear of Austria. Ignatiev was undoubtedly the soul of what was done for Bulgaria; but he was not to blame for the failure to provide for Serbia; and at San Stefano he simply carried out the decisions already taken by the whole Russian Government.³⁰

Conclusion

To conclude, we must emphasize that Ignatiev was an important figure during his ambassadorship in Istanbul until he left the Ottoman capital in February 1877 when the war broke out. For him, in fact, after 1841 when the famous Straits Convention in London was signed disregarding Russian interests, Ottoman Empire had already voluntarily chose to surrender to the Western dominance.³¹ With this understanding, during his term of duty, he struggled first to eradicate the strong links between Ottoman officials and the leading European powers. In this regard, as he planned, he was able to make strong links with the Turkish governing elites and developed personal friendships with high Ottoman officials like Grand Vizier Nedim Pasha. Meanwhile, he had always contacts with all Christian missionaries in the Ot-

A painting from the signing ceremony of the Treaty of San Stefano.
Source: Russian Presidential Library (<https://www.prlib.ru/en/history/619071>).

toman soil and used all other diplomatic techniques openly or secretly during his duty. However, under the effect of the rising Russian military supremacy, throughout the negotiations of the Treaty of San Stefano we realize that Ignatiev came closer to the understanding of the disintegration of Ottoman Empire in line with the Pan Slavic ideals. Nevertheless, as shortly examined above, the realities of the 19th century's international system weighted over the ideals and romanticism of this statesman and of the other similar Pan Slavist intellectuals inside Russia.

Related to that clash between realities and ideals, another outcome is that Ignatiev was a key figure in creating divergences among the foreign policy makers of Russian Empire during the sensitive years of the Eastern Question. Thus, on the one side, we could see the representatives of the diplomatic traditions, which see no

inherent antagonisms between the states and were closer to the idea of alliances. Gorchakov's and Shuvalov's skill regarding to this diplomacy is a well-known example. On the other hand, parallel to the increasing Slavophile attitude within the Russian domestic politics, the Pan Slavism became the undeniable reality of the foreign policy of Russia before and during the war of 1877/1878. Consequently, Ignatiev should be cited as the main representative of this tendency in foreign relations. Although he had a considerable support from the governing elites until the Treaty of San Stefano, after the signing of this Treaty, calculations and pressures among the international players and balance of politics brought an end to Ignatiev's optimism and demands in San Stefano. We can say that Ignatiev's ideological legacy and the traditional Pan Slavic steps of Russia would continue to shadow the social and political developments in the greater Eurasian area even in the years to come.

Endnotes

- 1 Ignatiev's reply to the following comment of English plenipotentiary Lord Salisbury during the Constantinople Conference (*Tersane Konferansı*) at the end of 1876: "I am told that you are a terrible man, and that you have so many spies and agents all over the East." Cited in W.T.Stead, *The M.P. for Russia, Reminiscences & Correspondence of Madame Olga Novikoff*, Vol.1 (London: Andrew Melrose, 1909), pp. 306-307.
- 2 For a seminal work on Pan Slavism see, Hans Kohn, *Pan Slavism: Its History and Ideology* (New York: Vintage Books, 1960).
- 3 For some recent and interesting accounts on Ignatiev in Turkish, see, Ali Rıza Bütün, *Yalanın Babası Rus Elçisi İgnatiev ve '93 Harbi'ndeki Rolü*, İstanbul: Crea Yayıncılık, 2012 and also David MacKenzie, *Count N.P. Ignatiev: The Father of Lies?*. New York: Boulder, East European Monographs, 2002.
- 4 The full work of Alexander Onou was published by *Slavonic and East European Review* in 1931/32 under the titles of "The Memoirs of Count N. Ignatyev I – II – III". As Onou explains, the memoirs of Ignatiev when he was the ambassador in Istanbul were published by different copies of *Istorichesky Vestnik* (The Historical Review / St. Petersburg) within the year 1914. the memoirs relating to the treaty of San Stefano was published as a separate book, named as *San Stefano*, in 1915 in Petrograd/USSR.
- 5 B.H. Sumner, "Ignatyev at Constantinople, 1864-1874", *Slavonic and East European Review*, 11 (1932/33), p.342.
- 6 Alexander Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", *Slavonic and East European Review*, 10 (1931/32), p. 387.
- 7 Alexander Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - II", *Slavonic and East European Review*, 10 (1931/32), p.628.
- 8 Aslı Yiğit Gülseven, "Rethinking Russian pan-Slavism in the Ottoman Balkans: N.P. Ignatiev and the Slavic Benevolent Committee (1856–77)", *Middle Eastern Studies*, 53:3 (2017), p.333.
- 9 For a detailed information, see, David Harris, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878-The First Year* (California: Archon Books, 1969), pp.43-46 and Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", pp. 387-390.
- 10 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", p. 391.
- 11 Harris, p.44.
- 12 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", p. 389.
- 13 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", p. 391.
- 14 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev - I", p. 391.
- 15 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p. 631.
- 16 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p. 632
- 17 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – I", p. 339
- 18 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – I", p. 397.
- 19 Arthur May Hyde, *A Diplomatic History of Bulgaria 1870-1886* (Connecticut:Greenwood Press, 1974), p. 65
- 20 See, C. E. Black, *The Influence of Western Political Thought in Bulgaria, 1850-1885, The American Historical Review*, 48/3 (Apr., 1943), pp. 507-520.
- 21 When these words was published in *the Spectator* on April 28th 1877, the war had already started 4 days ago. See, Hyde, pp. 65-66
- 22 Prince Von Bülow, *Memoirs* (London: Chiswick Press, 1932), p. 433
- 23 Michael Florinsky, *Russia: a history and an interpretation*, vol. II (New York: Macmillan, 1953), pp.1010-1011
- 24 Cited in Richard G. Weeks, "Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: A Reinterpretation", *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No.1 (March 1979), p. 1061.
- 25 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p. 638.
- 26 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p. 638.
- 27 Mihailo Stojanovic, *The great powers and the Balkans, 1875-1878* (Cambridge: Cambridge Univ. Pr., 1939), p. 231.
- 28 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p.638.
- 29 Florinsky, pp. 1011-1012
- 30 Onou, "The Memoirs of Count N. Ignatyev – II", p. 633.
- 31 Özhan Kapıcı, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde NP İgnatyev Dönemi ve Rusya'nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)", an unpublished PhD thesis, Ankara, 2013, in <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/1415/bef690abc-fcab-45fd-842d-bc4f1ba63ec6.pdf?sequence=1> (accessed on 19 January 2021).

UKRAINE AND TURKEY ECONOMIC COOPERATION: PROSPECTIVE CHALLENGES OR CHALLENGING PROSPECTS?

Partnership with Turkey is considered to be one of the most dynamic and fast-growing in Ukraine. For the last five years, there has been an unprecedented splash of both the interstate contacts and economic ties between the two countries.

Assoc. Prof. Dr. Tetiana Zosymenko

Department of Theoretical and Applied Economy, Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine

Partnership with Turkey is considered to be one of the most dynamic and fast-growing in Ukraine. For the last five years, there has been an unprecedented splash of both the interstate contacts and economic ties between the two countries. Figures speak for themselves: during 2015-2020 commodity turnover raised from \$3,6 billion to \$4,9 billion and direct Turkish investment in Ukraine from \$69,2 million to \$514 million. That makes Turkey the 5th trade partner of Ukraine and the 13th investor in Ukrainian economy. The intergovernmental dialogue was in step with the business one enhancing mutual economic interest. Since 2011, the High-Level Strategic Council has been meeting annually. Meetings of the Ukrainian-Turkish Intergovernmental Commission on Trade and Economic Cooperation are held quite regularly. Over recent years summits between the Presidents have intensified. The high common entrepreneurship concern broadened into the numerous business forums, often under the auspices of the top officials. As a result, the intensity of dialogue with Turkey is way ahead of the other geographical ambitions of Ukraine.

However, despite the declared strategic partnership and institutional achievements, the foreign economic

policies of Turkey and Ukraine cannot be considered complementary. It is no secret that it is, inter alia, due to the contrasting geopolitical interests of the two countries. The last is reflected, for example, in the cooperation of Turkey with Russia within energy security sector and defense industry. Ukrainian-Turkish economic case is even more ambiguous. There is indeed a correlation between interstate contacts and bilateral trends of trade and investment. But, to move forward, a strong legislative impetus is necessary, namely the signing of the Free Trade Area agreement. The last is surrounded by serious apprehensions about the future deepening of trade. Therefore, Ukraine's and Turkey's economic cooperation could always be analyzed both in the context of prospects and challenges for Ukraine's national interests.

Turkish Vector within Ukrainian Policy

In geopolitical terms, Ukraine considered Turkey as a counterbalance to Russian Federation's power in the region. But Turkey's refusal to accede to anti-Russian sanctions and calls to resume a constructive dialogue with Russia indicated somewhat excessive expectations on the

part of Ukraine. Thus, de jure strategic economic partnership is undermined by geopolitical challenges and contrasting national interests, namely competition in the trade and energy sector. At the same time, Russian-Turkey relations have become less stable and predictable lately. That could work in favor of Ukraine-Turkey partnership in terms of common security considerations and trade shifts. Some arguments to support this option are presented in Kadir Has University's survey of "Turkey Trends 2020."¹ Its results revealed that following a series of regional conflicts where Ankara and Moscow were on opposing sides, Russia's ranking dropped down from 7th to 14th place among Turkey's allies. Moreover, the share of respondents who consider Russia to be a source of threat to Turkey increased from 38% to 47%. Meanwhile, in 2020, almost 22% (compared to 17%) of survey participants mentioned Ukraine as a country friendly to Turkey.

The priority of Turkish direction is well established in Ukraine's economic policy but several crucial issues for economic cooperation remain unresolved. In the Export Strategy of Ukraine, Turkey is among the markets with significant potential for increasing Ukrainian exports. Four of the top-ten export items from Ukraine to Turkey are agrarian products with a low degree of processing. There are expectations that Turkish market will be opened for Ukrainian agricultural products by 2026, although this particular point is still a restricting factor for the completion of the negotiations on the Free Trade Area (FTA). FTA is a pending case in bilateral relations. A complex mixture of the pros and cons turned the FTA signing into a long-standing epic that is not conducive to the win-win model of trade and its growth. The declared strategic program for Ukrainian exporters of agrarian

The priority of Turkish direction is well established in Ukraine's economic policy but several crucial issues for economic cooperation remain unresolved.

products to enter the Turkish market has not been made public and it is unclear what instruments Ukraine plans to use to achieve this goal.

The Case of Ukraine-Turkey FTA

There are serious debates about the possibility to reconcile the economic interests of Ukraine and Turkey. The main dismay arises from the lower competitiveness of Ukrainian industrial enterprises (namely machinery and textiles) compared to the Turkish ones and all related negative effects for them after the opening of the industrial goods market. Technological cross-section of the bilateral trade (Fig.1) shows that currently there are no significant disparities: close to half – primary and resource-based products, one-third – low technology products, the rest – medium technology products. The share of high technology manufactures is negligibly small but within Turkey's export to Ukraine its share is 8 times bigger than Ukrainian one to Turkey. Moreover, in the case of agreeing to Turkish terms there is a high probability of the growth of trends like taking the scrap metal out of Ukraine to provide Turkish electrometallurgical plants with raw materials.

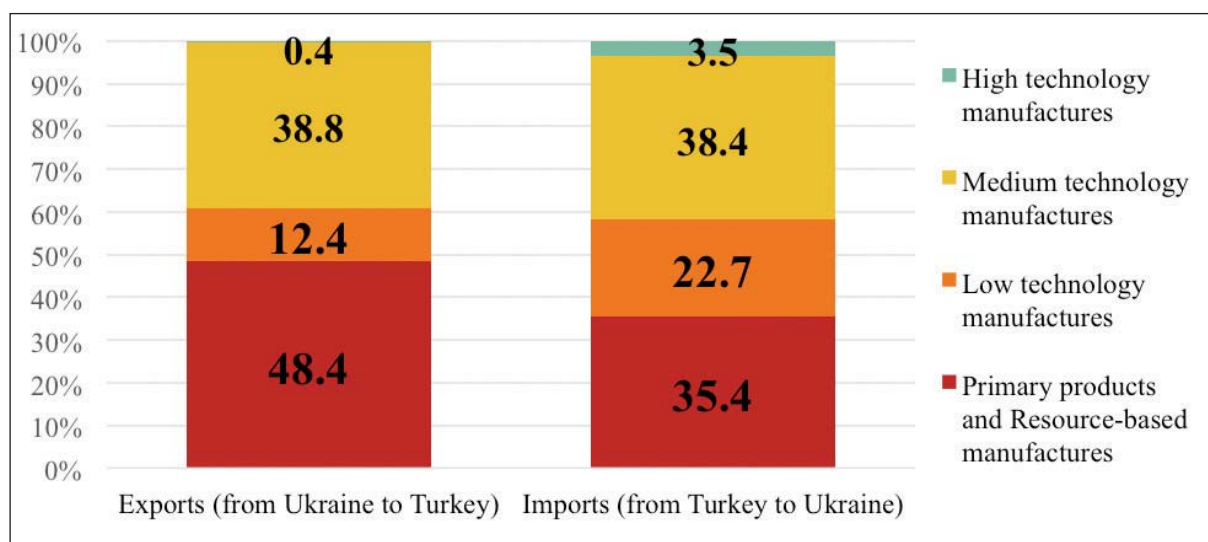

Figure 1. Technological cross-section of merchandise trade between, Ukraine and Turkey 2019²

Because of a higher value of industrial commodities in comparison with agrarian ones and due to weaker positions of Ukrainian industrialists it would be difficult to expect bilateral trade surplus to grow for the benefit of Ukraine. Amid the sustaining growth of trade turnover between Ukraine and Turkey and the importance of the last among Ukraine's trade partners, Ukraine loses in terms of key quality indicators of trade. Ukrainian exports remain more concentrated compared to Turkish imports. The first five commodity groups account for 85% of Ukrainian exports to Turkey and they are formed most notably by primary items (metals, ores, agrarian raw materials), whereas Turkish export product concentration index is 37% (three from five sections are formed by high value-added commodity groups). Such a high dependence of Ukraine's economy on a narrow range of exports gives rise to risks associated with the lack of diversification, thereby exacerbating a country's vulnerability to economic shocks.³

Turkish side, indeed, is upbeat about the outcome of the FTA for Ukrainian economy.⁴ Namely, it is claimed that after signing all the agreements related to the Free Trade Area, Turkish investments in Ukraine would grow at least twice over the next five years. There's a body of Turkish evidence to support that. Thus, at the time trade

liberalization with a stronger player – the EU, led to higher prices on domestic goods on the international market, extended external sales due to healthy competition, foreign capital, and know-how inflows. There are also counterarguments from Ukrainian side that agrarian goods are produced with the use of advanced technologies. Thus, grain and seeds' markets require high technology seeds materials, fertilizers, pesticides, agricultural machinery, storage, and transportation facilities. Anyway, grain creates the market for railway, river and sea freight and therefore – demand of industrial goods Ukraine strives to produce – locomotives, carriages, barges, etc.⁵ Another idea is that the FTA would have not only direct economic effect but a much broader welfare impact. Thus, according to the results of research conducted by Institute of Economic Research and Policy Consulting successful implementation of deep integration in the Ukraine-Trade FTA (along with tariff elimination) would yield significant annual increases in real household incomes of Ukraine equal to 2.72 percent per annum.⁶ Besides that, one has to listen attentively to the suggestions and judgments of experts who consider quick signing of the FTA owing to political will or instructions to be more disappointing than the current prolonged but quite reasonable negotiating process. It is also supposed

that demands for more favorable trade conditions would push the FTA discussions forward.⁷ To sum up, assuming the current model of trade with Turkey, Ukraine will continue to lose in technological terms. In order not to be unwittingly turned into a primary-products supplier for Turkey, Ukraine should give some thought to boosting cooperation in value chains and creating mutually beneficial production cycles. One more crucial issue in this regard is to identify value-added generating economic activities with high export capacity, namely within the service sector.

However, service disparities are the nagging issue within bilateral trade. For years hundreds of US million dollars of the deficit in trade of services have resulted by Ukrainian demand on Turkish tourism services. Competitive positions of Ukrainian and Turkish tourism businesses are disparate. Nevertheless, such an imbalance might be taken as an argument within the FTA negotiations. There is also room for improvement of the current situation considering the advanced IT sector of Ukraine. There is a large pool of highly skilled software developers, the boom of startups, growth of investment and number of clients worldwide. Coupled with reasonable prices they ensure advantages for Ukrainian coding services compared to Turkish ones (Ukrainian developers round out the top ten of world rankings, whereas Turkish – only the third dozen). Turkey has a large domestic market, alongside connections with the Middle East and North Africa (MENA) market, therefore it is worth the effort to combine Ukrainian engineers' competencies with the needs of Turkish manufacturing and social infrastructure companies (tourism, medicine, etc.).

Military-Industrial Cooperation as an Engine for Ukrainian Industry Modernization

In recent years, Ukrainian-Turkish cooperation in the field of the military-industrial complex has come to the fore. It compares favorably with other areas by the level and prospects for industrial cooperation due to mutual interest, funding opportunities, exchange of experience and high technology on mutually beneficial terms. Both states have to reckon with the current security situation in the region and globally, keeping the balance of interests. The fact of the matter is that Turkey strives for strengthening its defense capacities through 'domestication' of foreign technologies at the nexus of confrontation between the West and the Russian Federation. Ukraine, in its turn, works to maintain the existing capacity of the military-industrial complex, to develop and enhance it, namely by the partnership with Turkey. Risk considerations should also be taken into account by Ukrainian side in case of tension escalating between the USA (Ukraine's strategic partner) and Turkey.

In recent years, Ukrainian-Turkish cooperation in the field of the military-industrial complex has come to the fore. It compares favorably with other areas by the level and prospects for industrial cooperation due to mutual interest, funding opportunities, exchange of experience and high technology on mutually beneficial terms.

So far Ukrainian enterprises cooperate with Turkish ones in the areas of supply of a wide range of spare parts and committee parts for armaments and military equipment; major maintenance of helicopters; training and skills development; equipping of combat modules of Turkish products with guided missiles; manufacturing and supply of turboprop engines; production of active protection complexes. Ukrainian industry actively collaborates with Turkish companies such as Aselsan, Roketsan, Havelsan, MKEK, Delta Defense, Baykar Makina, and many others. In 2019 and the first quarter of 2020 total export of Ukrainian military goods to Turkey accounted for \$40 million. Ukraine, for its part, during the last two years spent vast sums to purchase Turkish drones (about \$70 million) and military radio stations under the credit agreement with Turkish side (a few hundred million euro). If it goes ahead with these trends of the last 4-5 years, the military-technical sphere has the potential to be an engine for the modernization of Ukrainian industry through the implementation of joint projects. There are indeed important diplomacy catalysts for it. There is financial assistance to Ukraine for the acquisition of military products and services within the Agreement on Military and Financial Cooperation between our countries and 'quadriga' format of intergovernmental meetings.

Military-industrial cooperation with Turkey creates for the time being beneficial externalities for Ukraine through the effectiveness of defense economy at a substantially lower cost. This is not only the use of Ukrainian components in Turkish products but vice versa – Turkish components in Ukrainian ones. However, there are concerns about 'durability and longevity' of Turkey's interest to cooperate with Ukraine. Some experts suppose that it will last by the moment of applying new Ukraine unique technological experience technologies to Turkish production. Herewith, the most desirable for Ukraine is to increase investment in national defense production, particularly in its specific research and development.

Ukraine's economic policy regarding the Black Sea region is dominated by a bilateral format of relations and leaves the BSEC aside. Although the current National Security Strategy of Ukraine identifies the efficient use of Black Sea resources as one of the main directions of the country's foreign policy, the BSEC format is not mentioned separately.

Opportunities for Ukraine-Turkey Economic Relations within BSEC

Regarding the prospects of Ukrainian-Turkey cooperation, the options within the Organization of Black Sea Economic Cooperation (BSEC) could not be a missing dimension. Until recently different economic and political models, strained relations between some member states, as well as stronger positions of some of them reduced Ukraine's interest in the BSEC as a union to pursue economic interests in the region. Owing to Russian meddling, Ukraine's participation in the BSEC was mainly confined to the formal one. As a result, Ukraine's economic policy regarding the Black Sea region is dominated by a bilateral format of relations and leaves the BSEC aside. Although the current National Security Strategy of Ukraine identifies the efficient use of Black Sea resources as one of the main directions of the country's foreign policy, the BSEC format is not mentioned separately. The documents outlining the strategic guidelines for development in the sectors of the Ukrainian economy that are among the priority areas of the BSEC (energy, transport, ecology, tourism) are mostly about the Black Sea region without being tied to regional associations.

Nevertheless, there is a clear vision from Ukraine's top officials of the importance of more active and sound membership in this regional organization. It stems from national needs to have free and safe access to the Black Sea, the desire to create an economic and logistical hub between Europe, Asia, and Africa, to increase outward trade and inward investment with the BSEC partners, capitalize on tourism and transit potential. Clear evidence of this is the first-ever nomination of Ukrainian candidate Vasyl Bodnar, who is Ukraine's Deputy Foreign Minister, for the post of BSEC Secretary-General. It is expected to be one of the tools to look at the tense situation from a different angle and divert relations between the Black Sea countries into a constructive track. Ukraine expects that such a non-confrontational approach and focusing on

joint projects (namely, transport, energy, tourism, and environmental protection) will defuse political tensions, especially since there are common problems with far-reaching economic impact: losses to trade from the coronavirus crisis, the environmental problems of the Black Sea, and the impact of climate change on the agricultural sector of the members.

In addition to the traditional BSEC directions, there is one more promising option to be activated – the business dimension. So far it is underdeveloped, i.e., the BSEC's Business Council doesn't function properly.

Engaging businesses more and creating more opportunities should be considered as a crucial unifying factor. The first steps could be the reestablishment of the Business Council, the holding of the annual business summits in particular with sectoral dimensions. Ukrainian businesses, as well as businesses of some partner BSEC countries, are interested in such collaboration. To make it a more attractive, flexible and transparent specific e-platforms for business-interaction, including banking services etc. are planned to be created. The basis for it is the needs of the business by its

involvement in the Business Council and interactive communication. The digital components for such transformation could be in many respects provided by Ukrainian IT professionals and their best practices⁸. Moreover, considering the leading role of Turkey within the BSEC and essential headway in the bilateral relations, there are conducive preconditions to change the current state of play in favour of Ukraine. There are indeed prospects for cooperation on blue and circular economies, sustainable development of agrarian business, renewable energy, and digitalization.

Conclusion

Economic cooperation between Ukraine and Turkey is a sample of pragmatic relations well supported by diplomacy instruments. But owing to differences in geopolitical vision and complexity of challenges influencing the economic policy of both countries, all emerging trends within the bilateral dimension need to be carefully and thoroughly balanced to develop the win-win model. Channels for Ukraine-Turkey intergovernmental and business communication are flexible enough and provide ample room for on-time adjustment of trade, investment, and sectoral cooperation. Among the priority initiatives that can be elaborated soon might be the following:

1. To maintain the positive trend of military-industrial cooperation and to strengthen favorable spill-over effects for Ukraine's industry modernization through: considering and handling Covid-19-connected failures for earlier launched initiatives of armaments manufacture; providing a high-level debate of bilateral issues, notably the simplification of governmental decision-making mechanisms; promoting contractual relations based on the unacceptability of using them for geopolitical ends; institutional empowerment of mutually beneficial offset projects between the countries.

2. To intensify marketing activities promoting Ukrainian agrarian products, capable of winning a niche among Turkish consumers due to its special qualitative, innovative features under modern nutrition trends

(natural, healthy and sports nutrition with a reduced quantity of fats, salt and sugar, bio- and organic products, gluten-free, vegan and vegetarian options).

3. To support Ukrainian-Turkish entrepreneurs in ecosystems integration based on ICT-clusters through joint networking actions (hackathons, start-ups incubators) involving Turkish business representatives interested in partnership at the stage of commercialization of new ICT-products "made in Ukraine".

4. To promote and deepen economic cooperation at the subnational level (between regions, cities, and relevant institutions – chambers of commerce, development agencies, etc.). To identify the most promising partnerships it is advisable to analyze economic structures for the common interests and opportunities with a view to complementing production systems. It is also important to elaborate and approve joint action plans that will serve as guidelines for planning further B2B activities, training programs, exchanges, and programs supporting business development.

5. To implement the updated Ukrainian model of concession to attract Turkish business entities to large-scale infrastructure projects, including jointly with the EU (GO highway, TEN-T), and to assess the prospects for joint investment in ferry lines, intermodal passenger transportation, seaports modernization, logistical infrastructure development, transport corridor Ukraine-Turkey-Egypt, as well as one from the Baltic to the Red Sea.

Endnotes

- 1 Aydin, Mustafa & Celikpala, Mitat & Zaim, Osman & yeldan, erinç & Hawks, Banu & Sokullu, Ebru & Şenyuva, Özgehan & Yılmaz, Onurcan & Tıgılı, Deniz. (2021). Turkey Trends 2020. 10.13140/RG.2.2.15993.08803.
- 2 based on <https://unctadstat.unctad.org>
- 3 Samen, S. (2010) A Primer on Export Diversification: Key Concepts, Theoretical Underpinnings and Empirical Evidence, Growth and Crisis Unit, World Bank, Washington, DC.
- 4 Interview with the chairman of the International Turkish Ukrainian Business Association Burak Pehlivan (July 2020)
- 5 Post of Deputy Minister for Economic Development, Trade, and Agriculture of Ukraine – Trade Representative of Ukraine Taras Kachka. URL: <https://www.facebook.com/taras.kachka/posts/2863054677353920>
- 6 Impact Assessment of a Potential Free Trade Agreement between Ukraine and Turkey. Non-technical Summary (September 2020). URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2020/CEP_CGE/Research/Non-Technical-Summary-Sept13.pdf
- 7 From the Speech of Deputy Director of Hennadii Udoenko Diplomatic Academy of Ukraine Evgeniya Gaber on the on-line discussion "The Black Sea: Sea of Economic Opportunities for Ukraine?" (January 2020). URL: <https://www.facebook.com/1500886830220861/videos/405971147334217>
- 8 Interview with Ukraine's Deputy Foreign Minister Vasyl (January 2021). URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=413724360078225> (accessed 24.01.2021)

THE POLITICAL SPHERE IN ARMENIA IN THE AFTERMATH OF THE 2020 KARABAKH WAR

If there is one thing comforting with respect to the post-war situation in Armenia, it is the fact that the turbulence did not elevate into social chaos or rampage.

Dr. Turgut Kerem Tuncel

Senior Analyst, Center for Eurasian Studies (AVİM)

Armenia has been in a chaotic state for the last seven months. Between 27 September 2020 and 9 November 2020, it went through 44 day-long war with Azerbaijan over Nagorno-Karabakh and the surrounding regions that it had been occupying for about three decades.¹ The result of the war for Armenia is a devastating defeat. In six weeks, around 3,000 (some argue this number to be as high as 5,000) Armenian combatants were killed² and military equipment worth of billions of US Dollars were destroyed.³ The Russia-brokered ceasefire agreement signed on the night of 9-10 November obliged Armenia to withdraw from most of the occupied Azerbaijani territories, that is, one third of the Nagorno-Karabakh and all the surrounding regions. The termination of the active hostilities by the ceasefire was followed by domestic political turbulence. Actually,

this is by no means an unprecedented aftermath of the defeat in the war. Yet, the myths that the Armenian political, military and cultural elite had created for years, such as the invincibility of the Armenian army and the solidarity of its allies, might have intensified frustration, confusion, and helplessness felt by the Armenians.

If there is one thing comforting with respect to the post-war situation in Armenia, it is the fact that the turbulence did not elevate into social chaos or rampage. Put differently, despite street protests and several occasions of violence such as the raid of angry Armenians to the government building, which resulted in the beating and hospitalization of the Speaker of the Armenian Parliament Ararat Mirzoyan right after the 9 November ceasefire deal, no big clashes between the supporters of different political forces or between civilians and security forces were recorded. In the political sphere, however, a bitter power struggle began between the

The power struggle in the Armenian political sphere consists of multiple actors. These actors are Prime Minister Nikol Pashinyan, the opposition most of which formed an anti-Pashinyan front with the name “Homeland Salvation Movement,” President Armen Sarkissian, and the General Staff.

Prime Minister Nikol Pashinyan and the rest of the political forces, as well as the General Staff, instead of a search for common sense to put the country on a right track. One important development has been that on 18 March, snap elections were announced for 20 June. From this point of view, in this article, the post-2020 Karabakh War political sphere in Armenia will be put under scope and the contestation between political and military actors will be discussed.

The Multi-Actor Political Scene in Armenia

To begin, it should be noted that the power struggle in the Armenian political sphere consists of multiple actors. These actors are Prime Minister Nikol Pashinyan, the opposition most of which formed an anti-Pashinyan

front with the name “Homeland Salvation Movement,” President Armen Sarkissian, and the General Staff.

The Opposition

In Armenia, Anti-Pashinyan protests began right after the signing of the ceasefire deal. In a month, in December, an opposition movement was formed with the name “Homeland Salvation Movement” (HSM). The HSM is a coalition of seventeen oppositional parties and groups.

The opposition is mostly composed of the ‘old elite,’ including the former presidents Robert Kocharyan and Serzh Sargsyan, the Armenian Revolutionary Federation (ARF), businessman and the leader of the Prosperous Armenia Party Gagik Tsarukyan and others. One noteworthy figure that deserves mentioning is Artur Vanetsyan, the former Head of the National Security Service and the leader of the newly formed Homeland Party.

An important development with respect to the anti-Pashinyan coalition had been Levon Ter-Petrosyan’s (the first President of Armenia) siding with the opposition on 16 March. As to this, it was striking that Ter-Petrosyan declared his support to Vazgen Manukyan, the front man of the HSM, who was once his arch-rival in the second half of the 1990s. This has been another example of Ter-Petrosyan’s pivot to his former rivals against one of his disciples in 1990s, i.e., Pashinyan.

The General Staff

In addition to Pashinyan and the anti-Pashinyan opposition, the General Staff appeared to be an unexpected third actor in post-2020 Karabakh War Armenia, when on 25 February, more than forty high ranking military officers, including the Chief of General Staff Onik Gasparyan, issued the statement below, directing heavy criticisms to Pashinyan and calling upon him to step down from the prime ministry:⁴

The General Staff of the Armed Forces of the Republic of Armenia expresses its resolute protest against the dismissal of the First Deputy Chief of the General Staff of the Armed Forces of Armenia for short-sighted reasons, which was carried out without taking into account the national-state interests of Armenia. *In such difficult conditions for the country, such a decision is an anti-state, irresponsible step.*

The Prime Minister of the Republic of Armenia, the government, are no longer able to make adequate decisions in this critical situation for the Armenian people.

For a long time, the Armed Forces patiently tolerated the ‘attacks’ aimed at discrediting the Armed Forces by the current government, but *everything has its limits.*

The Armed Forces has fulfilled its duty with honor, to fight with its people against the enemy.

The inadequate governance of the current authorities and serious mistakes in foreign policy have brought the country to the brink of collapse.

Due to the current situation, *the Armed Forces demand the resignation of the Prime Minister and the government,* at the same time warn them to refrain from using force against the people whose children died defending the Homeland and Artsakh. The army has always been with the people, as the people have been with the army [emphases added].

As a response, Pashinyan called his supporters to the streets and condemned the statement as an “an attempted coup” in his address to approximately 20,000 people that gathered to support him. On the same day, Pashinyan dismissed Gasparyan from his post. By this another political confrontation began, though, that time, one side of the confrontation was the General Staff, which, in a democratic country, is supposed to remain outside of the politics.

Upon that, all attention was concentrated on President Armen Sarkissian as he was the one to affirm the decree or to send it to the Constitutional Court to decide

This second call for Pashinyan’s resignation attested that the high-ranking officers had not stepped back meaning that the row between Pashinyan and the General Staff is likely to endure.

for its legality. Sarkissian did neither. As a result, the decree automatically went into effect without the constitutional intervention of Sarkissian. On 10 March, Pashinyan submitted another proposal to the President on the appointment of Artak Davtyan to replace Gasparyan. The next day, Sarkissian rejected to affirm Davtyan’s appointment. Yet, because he did not bring the case to the Constitutional Court as he did in the case of Gasparyan’s dismissal, on 22 March, Pashinyan announced that Davtyan became the Chief of General Staff by virtue of law. On the same day, a group of top-end army officers once again called for Pashinyan’s resignation and early elections. This second call for Pashinyan’s resignation attested that the high-ranking officers had not stepped back meaning that the row between Pashinyan and the General Staff is likely to endure.

The President

The time the row between Pashinyan and the General Staff erupted was indeed the time when President A. Sarkissian hit media headlines for refusing to sign Pashinyan’s 25 February decree on the dismissal of the Chief of General Staff Onik Gasparyan two times on 27 February and 2 March. Yet, he has been keenly, though cautiously, making political interventions since the signing of the ceasefire deal on 10 November.

Starting from that day, A. Sarkissian began consultations with political factions, civil society actors, and top-ranking clergy. At the same time, he had had meetings with several ambassadors in Yerevan including the French and the US ambassadors, and the EU Delegation. He has also paid visits to Jordan and Russia.

Given that A. Sarkissian is the symbolic Head of State, his consultations and meetings with political factions and opinion leaders in a turbulent time could be taken in stride. His encounters with foreign ambassadors and foreign trips can also be deemed acceptable. Yet, there have been acts by A. Sarkissian that arguably exceed what is expected from a president, who has only symbolic powers and ceremonial duties in a parliamentary political system.

In his address on 16 November, just few days after the signing of the ceasefire, A. Sarkissian called on Pashinyan’s

resignation or “termination of office in accordance with the Constitution, and snap parliamentary elections.” He added that “meanwhile, governing will be handed over to the highly qualified Government of National Accord.”⁵ He later repeated on several occasions his three-staged proposal on the resignation of Pashinyan (or the termination of office) and the formation of an interim government. By that, A. Sarkissian got into a *de facto* alliance with the radical sections of the opposition regardless of whether this was his intention or not.

In his addresses and statements after the 2020 Karabakh War, A. Sarkissian often stresses that the crisis in Armenia is not just about the defeat in the battlefield and maintains that Armenia suffers defeats in information warfare, public diplomacy, and state-to-state diplomacy, in addition to the military defeat.⁶ As such, he portrays the situation in Armenia from a wider and quite negative lenses. What is salient in that is that he does not only refer to the post-2020 Karabakh War situation, but often makes criticism against the socio-political system in Armenia.

Within these lines, A. Sarkissian stresses the imperative of systematic, institutional, and planned solutions as opposed to focusing on individuals and individualistic remedies, and advocates an afresh state building process. In one of his press releases, he explained this perspective as “no matter what we call that new page: ‘New Page’, ‘Restart’, ‘A New Beginning’, ‘The Fourth Republic’ or otherwise, the reality is that we are entering a new stage of history.”⁷ In brief, A. Sarkissian makes a profoundly negative assessment of the thirty or so years of mismanagement of the country. Yet, he puts the stress on Pashinyan’s term in office.

The Political Sphere in Armenia after the 2020 Karabakh War

The post-2020 Karabakh War developments reveal some important features of the current state of the Armenian political sphere. It can be seen that, even at a time of turmoil, personal animosities and desire to acquire political power forestall the responsibility of using

common sense to drag Armenia out from the crisis it fell into. Strikingly, the front man of the HSM Vazgen Manukyan did not hesitate to preach very risky ideas such as seizing power by force. For example on 20 February, he called upon the members of the HSM to be “ready for the uprising”⁸ and said “You have to be ready to take power at any moment by rebellion with a lightning speed.”⁹ Besides this sort of provocative statements, he also called upon the police and the national security service to join the army against Pashinyan.¹⁰ Fortunately, his calls have not made a significant resonance in the ears of the Armenians.

Ter-Petrosyan’s accession to the opposition coalition can also be taken as an example of the dramatic changes in political alliances in post-2020 Karabakh War Armenia. Besides, it can be seen that the political domain in Armenia has been completely divided into two rival camps between Pashinyan and the other political forces, meaning that Pashinyan is now desolate without any actual and probably potential allies.

The main denominator that brought the opposition together had been the demand for snap elections. Besides that, however, whereas a group led by Vazgen Manukyan¹¹ demanded Pashinyan’s resignation and the formation of an interim government by Manukyan to bring the country to snap elections, others did not insist on Pashinyan’s resignation and only urged for snap elections. This shows that anti-Pashinyan coalition actually has no comprehensive and common roadmap. In addition, it is not possible to talk about a common program or vision other than ousting Pashinyan. As to this, it should be noted that, personalized conflicts with Pashinyan is one of the main motives of the oppositional figures. As such, rather than programmatic differences and competition, reciprocal personal antipathies and detestations play a big role in the post-2020 Karabakh War Armenian political sphere.

Arguably, the one of the most salient weakness of the opposition is its lack of unified or separately formulated sound policy proposals to end the crisis in the country. Except for the rhetoric of the unacceptability of ‘Armenia’s capitulation to Azerbaijan’ by the signing of the 9 November 2020 ceasefire agreement, the opposition suggests no perspective on Armenia’s self-inflicted defeat and a sound recipe for a way out from the current situation. To make for this gap, a radical, revanchist and adventurist rhetoric is being used, which is coupled with accusations against Pashinyan for being a traitor. The opposition also does not refrain from racist insults such as calling Pashinyan a “Turkish spy” or just a “Turk” (implying that being a Turk is considered an insult by itself). In brief, the opposition gets together only on an anti-Pashinyan agenda without any positive policy outline.

Indeed, this is both a revelation and a result of the fact that none of the political figures, including Pashinyan, comes out with an elaborated strategic plan or a program to set the tides right. Instead, political forces in Armenia relies on nationalist epic based on bravados against the ‘enemy’ and the ‘traitors.’ This shows the low possibility of a progressive breakthrough no matter who acquires the power in the upcoming snap elections in June.

The performance of the President A. Sarkissian has also been a frustration. Instead of playing a constructive role to smooth down the political turbulence as the ‘Head of the State,’ A. Sarkissian appeared as a figure who often rendered the situation in the country more complicated throughout the turbulent times. Rather than making clear statements A. Sarkissian preferred to talk through insinuations, which makes it difficult to understand what he really means or what his true intentions are. His refusal to sign Pashinyan’s the decrees, yet at the same time not referring them to the Constitutional Court paved way for lots of ambiguities and the consequent speculations and uncertainties, which, clearly, did not help to relieve the tensions, but, to the contrary, intensified them.

Indeed, this is both a revelation and a result of the fact that none of the political figures, including Pashinyan, comes out with an elaborated strategic plan or a program to set the tides right. Instead, political forces in Armenia relies on nationalist epic based on bravados against the ‘enemy’ and the ‘traitors.’

One explanation of A. Sarkissian’s ambiguous *modus operandi* could be that he might be testing the possibilities of acquiring executive powers as the President of Armenia. Whatever the case may be, what is apparent for now is that A. Sarkissian pursues a more central role in the Armenian politics by portraying himself as the non-partisan ‘wise man.’ Yet, it is clear that his actions have not been those of a wise man.

The developments in the civilian-military nexus is also another bleak aspect of the current situation in Armenia, since the brawl between the high command of the Armenian Army and Pashinyan is a worrying sign about the civilian-military relations.

The recent developments also signal possible problems within the army hierarchy. First, there may be a split between the newly appointed Chief of General Staff Artak Davtyan, who is viewed as Pashinyan’s lackey and the high-ranking officers, who are plainly Pashinyan’s opponents. Obviously, this would spread the seeds of fractures and possible power struggles within the Armenian General Staff. Secondly, it should be reminded that Gasparyan filed a lawsuit to the administrative court on 10 March requiring the invalidation of his dismissal. If the court rules in favor of Gasparyan, the situation will get more complicated and probably a strife will break out between the ‘two chiefs’ of General Staff. In any case, the existing brawl is likely to cause a lot of confusion within the military ranks and to further impair the already broken Armenian military.

Has Pashinyan Come to the End of His Political Life?

For projections about the future of Armenia, one of the central questions is whether desolated Pashinyan has come to the end of his political life. Certainly, the answer of this question is very much related to the possibility of the old elite’s coming back to life. For the time being, although the ‘old elite’ has come together against Pashinyan leaving him alone, the opposition does not look strong enough vis-à-vis Pashinyan. Indeed, it seems that, as time passes, opposition loses its strength and

agility as street protests have gradually faded away, instead of growing.

As mentioned above, one of the weaknesses of the opposition –hence the strength of Pashinyan- is the disunity of the opposition in their demands. It should also be noted that by the announcement of snap election due on 20 June, Pashinyan fulfilled the demand of some elements of the opposition. Hence, the radical section of the opposition which demands Pashinyan’s resignation before the elections lost further strength.

A more important problem as to the strength of the opposition is that although there is a significant level of discontent with Pashinyan, there is a bigger discontent with, or even disgust of the ‘old elite.’ Put differently, although Pashinyan’s heydays have long been over, he is still more preferable than his opponents; in the eyes of the majority of the Armenians, Pashinyan is bad, but the old elite is worse.

Pashinyan, despite being isolated with the exception of a few supporters such as the new Chief of General Staff and the Minister of Defense and a significant decline in his popularity, is still the front-runner for the office of the prime minister. This can be seen from the results of a survey that was conducted on behalf of the International Republican Institute in February.¹² According to the results of this survey, 55% of the respondents definitely or somewhat want snap elections. 62% of the respondents definitely or somewhat trust the results of a snap election that is overseen by the current government, whereas 55% respondents definitely or somewhat trust the results of a snap election that is overseen by a “caretaker government comprised of professionals.” This percentage falls to 21% for a “transitional government offered by the opposition.” These figures show that the current Pashinyan government is still more trusted than other political forces, though this is probably a consequence of the aversion of the Armenian people to the ‘old elite’ that has gathered in the anti-Pashinyan coalition, rather than their admiration of Pashinyan. More conclusively, however, according to this survey, Pashinyan’s Civil Contract/My Step faction receives 33% of the votes, whereas the second political force after it receives only 3%. Others receive 2% or less. Here, the only challenging result for Pashinyan is that those who say they would not vote for any political party comprise 42% of the respondents. Yet, the huge gap between the most and the second most preferred parties demonstrate that Pashinyan’s Civil Contract/My Step faction is still the favorite of the snap elections by a landslide.

Conclusion

The aftermath of the 2020 Karabakh War has been a period in which many deep rooted and structural prob-

lems of the country has surfaced. In this period, the political elite has given a bad test by pushing on their personalized conflicts and lust for power, as well as making thoughtless statements, instead of presenting solid diagnosis of the problems and their solutions or searching for common sense for the benefit of the country. In such a context, rather than sound policy suggestions, bravados became the norm. Likewise, the top-end military officers did not refrain from overriding their authority and stepping into political sphere. This, not only, threatens the democratic principles but the inner coherence of the military hierarchy. In such a context, majority of the ordinary Armenians proved that they are much more sober-minded than their political leaders for the fact that they did not heed the calls for an uprising and no widespread social chaos erupted. Despite all odds, majority of the Armenians kept their prudence.

The observations and public opinion surveys point out that, although Pashinyan has already lost his charm, it is too early to announce the political death of

There is no political force that receives the genuine approval of the Armenian people and in 20 June snap elections Armenians will not be electing whom they admire more, but whom they dislike less.

Pashinyan. Yet, it should be noted that this is not because of Pashinyan himself but because of the already down-fallen 'old elite' in the country. In other words, negative dynamics outside of Pashinyan are the lifeline of his political career. In fact, this situation reveals a highly negative reality in Armenia. This reality is that there is no political force that receives the genuine approval of the Armenian people and in 20 June snap elections Armenians will not be electing whom they admire more, but whom they dislike less.

Endnotes

- 1 This article is based on four articles published on AVİM's website March. These articles could be found at <https://avim.org.tr/en/Yorum/DEVELOPMENTS-IN-POST-2020-KARABAKH-WAR-ARMENIA-AND-THEIR-IMPLICATIONS-I-THE-RIVALRY-BETWEEN-THE-OPPOSITION-AND-PASHINYAN>; <https://avim.org.tr/en/Yorum/DEVELOPMENTS-IN-POST-2020-KARABAKH-WAR-ARMENIA-AND-THEIR-IMPLICATIONS-II-THE-BRAWL-BETWEEN-PASHINYAN-AND-THE-GENERAL-STAFF>; <https://avim.org.tr/en/Yorum/DEVELOPMENTS-IN-POST-2020-KARABAKH-WAR-ARMENIA-AND-THEIR-IMPLICATIONS-III-PRESIDENT-A-SARKISSIAN-A-WISE-MAN-OR-AN-OPPORTUNIST>; <https://avim.org.tr/en/Yorum/DEVELOPMENTS-IN-POST-2020-KARABAKH-WAR-ARMENIA-AND-THEIR-IMPLICATIONS-IV-IS-PASHINYAN-COMING-TO-THE-END-OF-HIS-POLITICAL-LIFE>.
- 2 International Crisis Group, 'The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer,' last updated 09.03.2021, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>.
- 3 Anadolu Agency, '\$4.8B worth of Armenian arms destroyed in Karabakh war,' 05.12.2020, <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/-48b-worth-of-armenian-arms-destroyed-in-karabakh-war/2066685>.
- 4 EVN Report Facebook Page, accessed 15.04.2021, <https://www.facebook.com/evnreport/posts/2948496858713783>.
- 5 The President of the Republic of Armenia, 'It is possible to lose the battle, but it is inadmissible to lose as a nation. Address by the President of the Republic of Armenia Armen Sarkissian,' 16.11.2020, <https://www.president.am/en/press-release/item/2020/11/16/President-Armen-Sarkissians-message-/>.
- 6 The President of the Republic of Armenia, 'If the state and people manage to stand firmly on the ground, the whole world will respect us. The President of the Republic Armen Sarkissian's exclusive interview to "Aravot" daily,' 20.11.2020, <https://www.president.am/en/press-release/item/2020/11/20/President-Armen-Sarkissians-interview-with-Aram-Abrahamyan/>.
- 7 The President of the Republic of Armenia, 'Towards the "Fourth Republic";' 11.01.2021, <https://www.president.am/en/press-release/item/2021/01/11/President-Armen-Sarkissians-article/s>.
- 8 Deutsche Welle, 'Armenia: Thousands rally against PM Nikol Pashinyan,' 20.02.2021, <https://www.dw.com/en/armenia-thousands-rally-against-pm-nikol-pashinyan/a-56638623>.
- 9 EurasiaNet, 'Armed forces call on Armenian PM to step down,' 25.02.2021, <https://eurasianet.org/armed-forces-call-on-armenian-pm-to-step-down>.
- 10 RFE/RL, 'Armenian President Declines To Sign Order Dismissing Army Chief,' 27.02.2021, <https://www.rferl.org/a/armenian-president-declines-to-sign-order-dismissing-army-chief/31125064.html>.
- 11 Vazgen Manukyan was a significant figure in the 1990s. He served as the Prime Minister between 1990 and 1991 and as the Minister of Defense between 1992 and 1993. He had been a deputy between 1995 and 2007. In 1996, he ran for the presidency against Levon Ter-Petrosyan, the first president of Armenia between 1991 and 1998, but lost with 41% of the votes against 52% that Ter-Petrosyan received. He also ran in the elections in 1998, 2003, and 2008, gaining 13%, 1%, and 1.3%, respectively. As these figures reveal, Manukyan, until recently, was a long-gone political figure. Only few months ago did he make a return to the political scene. Apparently, the fact that he is perceived as one of the architects of the Armenian victory in the First Karabakh War has enabled his recent comeback to politics following Armenia's defeat in the Second Karabakh War.
- 12 International Republican Institute, 'Public Opinion Survey: Residents of Armenia,' February 2021, https://www.iri.org/sites/default/files/final_for_publication_armenia_electoral_reform_march_8_2021.pdf.

TÜRK KÜLTÜR ORTAKLIĞINDAN DÜNYAYLA BÜTÜNLEŞMEYE: LATİN ALFABESİ VE DİL POLİTİKALARININ TARİHSEL EVRİMİ

Yakınçağda Türk dilli halkların hâkim olduğu çeşitli coğrafyalardaki dilin yapısı ve alfabeyle ilgili tartışmaların temel nedenlerini, bu tarihsel bilgilerin ışığında okumak ve kavramak gereklidir. Çünkü Türklerin dil yapısında ve alfabe seçiminde; çevresel etmenler, uluslararası ilişkiler, ortaya çıkan yeni kimlikler ve buldukları coğrafyaların baskın kültürleriyle yaşanan çatışmalar, geçmişte olduğu gibi yakınçağda da belirleyici olmuş ve bu koşullar, onları zorla ya da kendi istekleriyle dil konusunda yeni arayışlara itmiştir.

Alparslan Özkan

Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

Tarihte Türkler; boylar arası siyasi çekişmeler, yabancı devletlerin baskıları ve iklim koşulları gibi nedenlerle farklı kültür coğrafyalarında yüzyıllarca hüküm sürdüler. Bu kültür coğrafyalarında çeşitli dinler ve uluslarla oluşturulan ilişkiler, Türklerin sosyal, siyasi ve ekonomik yapılarında süregelen değişimlerin gerçekleşmesine kaynak yarattı. Özbekleri, diğer Türk unsurlarından ayırtıran ve ardından Kazakları Özbeklerden bağımsız bir siyasi grup olarak tarih sahnesine çıkartan bu kaynaktı. Başlangıçta, kültürel bakımdan birbirlerinden ayırt edici özelliklere sahip olmayan ve yerelde Türk olarak tanımlanan¹ bu si-

yasi adlaşmalar, zamanla çevre ulusların ve farklı coğrafi ihtiyaçların etkisiyle başkalaşmış, hâkim olduğu halk tarafından benimsenmiş ve sonuçta yeni toplumsal kimliklerin oluşmasına yol açmıştır. Yeni şekillenen bu kimliklerle birlikte, kullanılan dilin değişimi de tarihsel süreçte kaçınılmazdır.

Ebü'l Gazi Bahadır Han'ın 17. yüzyılda kaleme aldığı Şecere-i Terakime adlı eserinin girişinde vurguladığı şu sözler, Türkçenin farklı kültürlerin etkisi altında nasıl bir değişim yaşadığını görebilmek için oldukça değerlidir:

Hep bilin ki, kendilerinin hünerlerini ve üstünlüklerini halka malum kılmak için bizden önce Türkçe tarih söyleyenler, Arapça lûgatları katmışlar ve Farsçayı da katmışlardır ve Türkçeyi de seci kılmışlardır. Biz bunların hiçbirisini yapmadık. Onun için ki bu kitabın okuyucusu ve dinleyicisi elbette Türk olacaktır. Tabii, Türklere Türkâne söylemek gerek. Bizim söylediğimiz sözü bilmeseiler, ondan ne çıkar?²

Görüldüğü üzere, yapısal sorunlar ve her okuyanın anlayabileceği ortak bir yazı dili yaratmaktan olagelen Türkçe tartışmaları, yeni bir yakınçağ sorunu değildir. Yukarıdaki düşünceye koşut şekilde, bahsi geçen eserin, Türkmen ileri gelenlerinin talepleriyle Farsça ve Arapça sözcüklerden arındırılmış sade bir Türkçeye yazılması da³ Türk unsurlar arasındaki dil tartışmalarının ne kadar uzun soluklu olduğunu ve yalnızca bugünden bakılarak anlaşamayacağını göstermektedir. Çevre halklarla olan iktisadi ve kültürel ilişkiler, dilimizin yapısını tarihin birçok döneminde değiştirmiş, aynı zamanda yeni yazın ve resmi devlet dillerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu yenilikler, ortak yazı dili oluşturma sorununu beraberinde getirmiştir.

Makalenin temel konusu olan, yakınçağda Türk dilli halkların hâkim olduğu çeşitli coğrafyalardaki dilin yapısı ve alfabeye ilgili tartışmaların temel nedenlerini, bu tarihsel bilgilerin ışığında okumak ve kavramak gereklidir. Çünkü Türklerin dil yapısında ve alfabe seçiminde; çevresel etmenler, uluslararası ilişkiler, ortaya çıkan yeni kimlikler ve buldukları coğrafyaların baskın kültürleriyle yaşanan çatışmalar, geçmişte olduğu gibi yakınçağda da belirleyici olmuş ve bu koşullar, onları zorla ya da kendi istekleriyle dil konusunda yeni arayışlara itmiştir.

Yeni Akımlarla Birlikte Tartışılan Bir Dil: Türkçe

19. yüzyıl, Batı dünyasında başlayan temel hak ve özgürlükler gibi tartışmaların Türk topluluklarının bulunduğu coğrafyalara da tesir ettiği; devlet yönetimi, adalet gibi kavramlar üzerinde yeniliklerin doğduğu bir yüzyıldır. Bu tartışmalar ve kavramlarla birlikte; batıcılık fikriyle koşut bir yön izleyen milliyetçilik akımı da etkisini göstermiş, böylece okuryazarlığın yaygınlaştırılması gibi ulusal dil temelli sorunlar, çağdaşlaşma düşüncesi ve anlayışının merkezlerinden birini oluşturmuştur. Bu dönemde, Türk dilli halklar için çağdaşlaşma yolunda ciddi bir engel teşkil eden okuma-yazma oranının azlığı, sıklıkla tartışılan dil meselesinin temel gündemlerindedir. Kimi aydınlar için sorunun ana nedeni dilin kendisi ve eğitimdeki aksaklıklar, kimisi içinse bir alfabe sorunundan ibarettir. Bu düşüncelerin ayrımını, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapabilmekteyiz.

Alfabe odaklı yaklaşımın ilki, Münif Paşa'nın Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği bir konferansta Arap

Türk dilli halklar için çağdaşlaşma yolunda ciddi bir engel teşkil eden okuma-yazma oranının azlığı, sıklıkla tartışılan dil meselesinin temel gündemlerindedir. Kimi aydınlar için sorunun ana nedeni dilin kendisi ve eğitimdeki aksaklıklar, kimisi içinse bir alfabe sorunundan ibarettir.

harflerinin ıslahıyla ilgili getirdiği öneride görülür.⁴ Türkçe sözcüklerin okunmasını kolaylaştırmak amacıyla getirilen bu öneriye, sonradan Azerbaycan'da Latin alfabesine geçiş politikasını savunacak olan edebiyatçı Mirza Feth Ali Ahundzade de katılmış, İstanbul'a gelerek Osmanlı ileri gelenlerine bir takım tekliflerde bulunmuştur.⁵ Namık Kemal'in de dikkatini çeken bu konu, dönemin ünlü düşünürü tarafından daha çok eğitim yöntemindeki aksaklıklar üzerinden değerlendirilmiştir.⁶ Türkiye ve Azerbaycan'da başlayan, ancak sonuçsuz kalan dil tartışmalarına, zamanla birçok coğrafyadan çeşitli Türk aydınları katılmış, kimi zaman izlenecek yöntemlerle ilgili görüş ayrılıkları oluşsa da, eğitimin iyileştirilerek okuryazarlığın yaygınlaştırılması fikri, ortak talep ve dileklerin ana hatını çizmiştir.

Bu noktada, İsmail Gaspıralı'nın yaygınlaştırmış olduğu Ceditçilik hareketini incelemek önemlidir. Gaspıralı, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren geliştirmiş olduğu bir eğitim yöntemiyle, çocuklar arasında okuma yazma öğreniminin daha kısa sürede tamamlanmasını amaçlamıştı. Birçok yazara göre İsmail Gaspıralı, İstanbul ve Paris'te bulunduğu dönemlerde, Genç Türkler ve diğer siyasi unsurların yenilikçi düşüncelerinin etkisindeydi.⁷ Çıkarılmış olduğu Tercüman gazetesinde belirttiği, "Han Kirman'dan (Kırım), Kaşgar'a kadar herkesin anlayabileceği sade bir dilde yazma ülküsü,"⁸ oluşturmaya çalıştığı dil politikasının toplumsal ve dünyada gelişen fikirlerden soyut bir şekilde ilerlemediğini, düşünürün milliyetçilik akımının etkisinde olduğunu göstermektedir.

Kırım ve Kazan'da tohumları atılan Usul-ü Cedit akımı; Buhara, Taşkent ve Semerkant'ta mektepler açarak Türkistan'daki ilk eğitim faaliyetlerini oluşturmuştur.⁹ Zamanla, Özbeklerde olduğu gibi Kazaklar arasında da yaygınlaşmış ve Kazak Ceditçiliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece, Ahmet Baytursınoğlu gibi yenilikçi Kazak aydınlarının önderliğinde, Arap alfabesinin ıslah edilmesiyle oluşturulan yeni Kazak alfabesinin edebi, öğretici metinleri,¹⁰ Azerbaycan ve Türkiye'de olduğu gibi 20. yüzyıl Kazak coğrafyasında da alfabe tartışmalarını başlatmıştır. *Dala Ualayarı*, *Aykap* gibi kimi gazetelerde, yeni Arap alfabelerinin Kazakça sesleri tam vermediğiyle ilgili yarıcı eleştirel düşünceler, bu dönemde dile getirilmiştir.¹¹

19. yüzyıl ortalarında başlayan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ateşlenen Türkçe tartışmaları ve Rusların geliştirdiği karşıt dil politikaları, temelde milliyetçi akımların yönettiği siyasal bir düzlemin üzerinde oluşmuştur. Rus baskısı altındaki Türk toplulukları için Sovyetler Birliği deneyimi de, benzer dil ve alfabe tartışmaları üzerinden şekillenen politik savaşımın yaşandığı bir dönemdir.

Ceditçilik ve dar çerçevede Kazak Ceditçiliği, salt bir dil ve kültür hareketi olarak tanımlanmaktan uzakta, çoğunlukla politik bir akım olarak görülmüştür. İçte ve dışta karşılaştığı tepkilerin politik uzantıları bu gerçeğe işaret eder. İçte verdiği savaşım, Türkiye topraklarında da uzun yıllar süren bilindik bir eski-yeni çatışmasının ürünüdür. Örneğin, liberal düşünce sistemini benimseyen Kazak Ceditçileri, dindar Kazakların itirazlarıyla karşılaşmıştır. Rus devletine hizmet eden mollalar, Usul-ü Cedit sisteminin haram olduğu ve çocukların Ceditçi mekteplere gönderilmemesi telkinine sıklıkla başvurmuşlardır.¹² Diğer yandan, Ruslaştırma ve sömürü siyasetinden kurtulma arayışının bayraktarlığını yapan bu yenilikçi fikir, Rus idarecilerinin de dikkatini çekmiş ve buna dönük Rus karşıt politikalarının oluşturulması, Türk tarihinde yeni bir dil ve alfabe bunalımının başlamasına neden olmuştur.

Bu karşıt politikaların en bilineni Ilminski sistemidir. Rusların 19. yüzyılda Türkistan, Kazan gibi Türk dilli halkların baskın yaşadığı coğrafyalara egemen olmak için ürettiği bu dil politikası, 20. yüzyılın başlarında etkisini artırmıştır. İzlediği yolla, Usul-ü Cedit okullarının yaygınlaşmasını ve Türk-Tatar aydınlar önderliğinde oluşması muhtemel ortak Türkçe yazı dilini önlemeyi amaçlamıştır. Bu amaca, yerli halkları Ruslaştırarak ve Ortodokslastırarak ulaşacağını varsayan bu sistem,¹³ 1881 ve 1887 yıllarında 8000 Tatar çocuğunun zorla vaftiz edilmesine neden olmuştur.¹⁴

Dil politikasını, diğer politik hedefler için aracı olarak kullanan Ilminski'yi, Rusların ilk Kiril alfabe politikasını oluşturan kişi olarak kabul etmek mümkündür. Togan'ın deyişle yarattığı sistem, kabile dillerini çeşitli Kiril alfabeleriyle bağımsız diller haline getirmeye çalışan¹⁵ politik bir yöntemdir. 1907 ve 1908 yıllarında, Rus Eğitim Bakanlığının yeni bir düzenlemesiyle bu sistem genişletilmiş, Rus milli bilincinin halklara aşılınması, vurgulanan temel nokta olmuştur.¹⁶

Yukarıda anlatılan tarihsel süreçten çıkarılacak sonuç şudur: 19. yüzyıl ortalarında başlayan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ateşlenen Türkçe tartışmaları ve Rusların geliştirdiği karşıt dil politikaları, temelde milliyetçi akımların yönettiği siyasal bir düzlemin üzerinde oluşmuştur. Rus baskısı altındaki Türk toplulukları için Sovyetler Birliği deneyimi de, benzer dil ve alfabe tartışmaları üzerinden şekillenen politik savaşımın yaşandığı bir dönemdir.

Sovyetler Birliği ve Türk Dillerinde Resmi Alfabeler Politikası Dönemi

1920'lerin başında Latin alfabesi meselesini gündeme getiren ilk ülke Azerbaycan olmuştur. 1922'de Mirza Feth Ali Ahundzade'nin öğrencilerinden bir grup genç, Yeni Türk Elifba Komitesi adı altında alfabe çalışmalarına başlamış ve Latin alfabesiyle basılan Yeni Yol adlı ilk gazeteyi yayınlamışlardır.¹⁷ Gelişen bu olay, başlangıçta Kazak, Türkmen, Özbek, Kırgız ve Tacik halkları için düzenlenmiş yeni bir Arap alfabesini uygulamaya koyan Sovyet idarecilerinin de dikkatini çekmiştir. Latin alfabesini, bu halkları geçmişlerinden koparabilmek için bir araç olarak gören idareciler, Azerbaycan'da yayınlanan alfabenin Türkistan üzerinde de uygulanması amacıyla çalışmalara başlamışlardır.¹⁸ Ceditçilik akımının güçlü olduğu dönemlerde, çıkarılan yayınların Arap alfabesiyle basıldığı ve Türkiye'nin henüz Latin alfabesine geçmediği göz önünde bulundurulduğunda, Sovyet politikasının bu dönemde neden Latin alfabesi üzerine yoğunlaştığı daha iyi anlaşılır.

Sovyetler Birliği'nde Latin alfabesiyle ilgili bu gelişmeler, bağımsızlığını yeni kazanan Türkiye'de de ses getirmiş, özellikle Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra ülkelerini terk etmek zorunda kalan aydınların ana gündemlerinden birini oluşturmuştur. Bu isimler arasında en dikkat çekenlerden biri, Mehmet Emin Resulzade'dir. Bu dönemde, Azerbaycan'daki Latin alfabesi taraftarlarına seslenerek, Azerbaycan'ın Latin alfabesine geçmesi durumunda, Anadolu'yla arasında bir kopukluk yaşayacağını ve karşılıklı yayınlanan eserlerin okunamayacağını iddia etmiştir.¹⁹

Türk aydınları arasında fikir ayrılıklarının sürdüğü bu dönemde, Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin kararıyla resmi yazışma ve gazete dilinde kullanılması için Latin alfabesi 1925 yılında zorunlu kılınmış, bu kararın hemen ardından Sovyetler Birliği, Arap alfabesiyle basılmış eserlerin Sovyet topraklarına girmesini yasaklamıştır.²⁰ Alınan bu kararlar, Sovyetler Birliği'nde Latin alfabesinin yaygınlaştırılma sürecini giderek hızlandırmıştır. Fakat Sovyet yönetimi ve Latin alfabesi taraftarı Türk aydınlarının bu politikaya yaklaşımı birbirinden oldukça farklıdır. Alfabe tek, fakat bu alfabe değişikliğiyle ilgili beklenti ve niyetler başkadır.

Türkistan'da Latin alfabesine geçiş için Sovyetler Birliği'nin en somut adımı, 1926 yılı Bakü Türkoloji Kurultayı'dır. Türk halklarına ortak bir Latin alfabesi oluşturmak amacıyla toplanan bu kurultay, Türkoloji'nin kurucusu sayılan Radloff ve "Dilde, işte, fikirde birlik" düşüncesinin önderi İsmail Gaspıralı'nın adına ithaf edilmiştir.²¹ Kurultaydan edinilen ilk izlenim ve Türkiye'yle birlikte birçok Türk dilli halk temsilcisinin katılımı, yukarıda belirttiğimiz, Latin alfabesi politikasına Rusların ve Türk dilli halkların temel yaklaşım ve amaç farklılıklarını açıkça göstermektedir.

Kurultayla birlikte ilan edilen "Birleştirilmiş Türk Alfabesi" ile 1930 yılına kadar geçişin tamamlandığı bu süreç,²² Türkiye'de başlayan Latin alfabesi tartışmalarını yeniden tetiklemiş ve bu durum, aslında Pan-Türkist akım içinde hem tarihsel hem de coğrafik bir boşluk oluşturmayı hedefleyen Sovyetler Birliği için, Latin alfabesine geçiş meselesini tartışma konusu haline getirmiştir.

Başlangıçta Sovyet basını tarafından sık sık Türkiye'deki Latinceciliğin Sovyet etkisi altında ortaya çıktığı vurgulanarak propaganda yapılırsa da,²³ 1 Kasım 1928'de Türkiye'nin Latin alfabesine geçmesi ve Orta Asya Türk

halklarının Latin alfabesiyle yazılan Türkçü bir literatür aracılığıyla Türkiye'ye yakınlaşacağı düşüncesi, Sovyet yetkililerini korkutmuştur.²⁴ Bu dönemde, Türkiye'den birçok aydının Latin alfabesi üzerindeki olumsuz düşünceleri de değişmiş, hatta yukarıda düşüncelerini ifade ettiğimiz Mehmet Emin Resulzade, Türkiye'nin Latin alfabesine geçişiyle birlikte Azerbaycan'daki alfabe politikalarının gayr-ı milliliğinin ortadan kalktığını²⁵ keskin politik bir dönüşle savunmuştur.

Bu nedenlerle, Sovyetler Birliği 1930'lu yıllarda Latin alfabesi politikasını sonlandırmış, Stalin'in milliyetler politikasının bir alt başlığı olarak incelenebilecek, Kiril alfabesi politikasını yürürlüğe koymuştur. Her bir Türk dilli halk için farklı Kiril alfabeleri oluşturularak, Türkistan insanını ayırtırmayı amaç edinmiş bu politika, Stalin'in tarihte "Büyük Terör" olarak anılan ve binlerce Türkistanlı aydının öldürülmesiyle sonuçlanan dönemle aynı anda uygulanmıştır. Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Türklerin ortak alfabeğe geçmesi gerektiğini savunan Kırgız Kasım Tınistanov'un 1938'de kurşuna dizilerek öldürülmesi,²⁶ Sovyet politikalarında ne denli şiddetli bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir. Sonuçta, Ilminski sistemiyle

tam olarak gerçekleştirilemeyen bir Rus politikasının farklı amaçlarla üretilen Sovyet yansıması hedefine ulaşmış, Türkiye ve diğer Türk dilli halkların onlarca yıl sürecek iletişim kopukluğunun temeli oluşturulmuştur.

Yeni Cumhuriyetleri Dünyayla Bütünleştiren Bir Araç: Latin Alfabesi

İncelememizin ilk bölümünde, 20. yüzyılda ortak Türk yazı dili tartışmalarına değinilerek, bu tartışmaların Türkçenin bütünleşmesini amaçlayan yenilikçi aydın hareketleri olduğu üzerinde durulmuştur. Bu dönemde, Türkiye birçok bakımdan merkez işlevi görmüş, alfabe ve dil tartışmalarına uzun yıllar ev sahipliği yapmıştır. Sovyetler Birliği tecrübesiyle birlikte birçok farklı coğrafyadan Türk aydınının; Yeni Türkistan, Yeni Kafkasya gibi süreli yayınlarla, Türkiye’de etkin bir biçimde düşüncelerini dile getirdikleri görülmektedir. Fakat Sovyetler Birliği’nin büyük gücü ve Türkiye’yle olan ılıman ilişkileri; bu yayınların Türkiye’deki devamlılığını etkilemiş, Stalin döneminin Türkistan ve diğer birçok coğrafyada yarattığı sert ve acımasız iklimle birlikte, “Türk dilinde birlik” düşüncesi hem madden hem manen parçalanmıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yeni kurulan cumhuriyetlerde dil meselesi, her coğrafyadan Türk entelektüellerinin düşlediklerinden uzakta, ortak bir Türkçenin gelişiminden çok, cumhuriyetlerin resmi dillerinin egemenlik sorunundan ibaret olmuştur. Bu sorunlara kaynak olan baskın bir Rus ve Rusça varlığının etkisi, günümüzde kullanılmaya devam eden Kiril alfabesinin neden olduğu tartışmalar, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkelerin uluslararası siyasetinde gelişen yeni dinamikler sayesinde azaltılmaya çalışılmaktadır.

Azerbaycan’da bağımsızlık sonrası durum, dünya daha yakındır. 1992 yılında resmi olarak Latin alfabesine geçeceğini ilan eden Azerbaycan, 2001 yılında çıkarılan bir kararla Latin alfabesi politikasını somut bir şekilde uygulamıştır. Bu dönem Azerbaycan için aynı zamanda, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi 20. yüzyıl Türkçü aydınlarının eserlerinin basıldığı ve kimi çevrelerde popüler hale geldiği bir dönem olmuştur.²⁷ Bu bakımdan, Azerbay-

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yeni kurulan cumhuriyetlerde dil meselesi, her coğrafyadan Türk entelektüellerinin düşlediklerinden uzakta, ortak bir Türkçenin gelişiminden çok, cumhuriyetlerin resmi dillerinin egemenlik sorunundan ibaret olmuştur.

can’ın dil ve kültür politikalarında hem kendi geçmişinin hem de Türkiye’nin etkisi daha açık görülebilmektedir. Fakat Orta Asya’daki Latin alfabesi politikalarının, Azerbaycan’dakinden farklı olarak Rusya, yeni dünya gerçekleri ve kendi dinamiklerinin ışığında değerlendirilmesi gerekir. 20’nci yüzyılın başında Türkiye ve çevre Türk halklarıyla olan entelektüel ilişkilerde oldukça önemli bir yer tutan dil ve alfabe politikasının, bağımsızlık sonrası oluşan koşullarda salt bir “Türkiye ve Türk Kültür Ortaklığı” merkezinden uzaklaşıp “Dünya ile Yakın İlişkiler” merkezine evrildiği düşüncesi, bu cumhuriyetlerin bulunduğu durumu değerlendirmek açısından daha doğru bir yaklaşımdır.

Özbekistan ve Kazakistan üzerinden yapılacak olan incelememizde, bağımsızlık sonrası geliştirilen Latin alfabesi politikasının diğer uluslararası politikalarla ve bu ülkelerin kendi iç dinamikleriyle ilgisi; bu düşünce üzerinden değerlendirilecek, bu kapsamda Türkiye’nin veya Türk kimliğinin bu düşüncenin neresinde olduğu sorgulanacaktır. Bu, gerçekçi bir yaklaşımla güncel olayları değerlendirebilmek adına önemlidir.

Bağımsızlıklarının İlk Yıllarında Özbekistan ve Kazakistan’ın Kimlik, Dil ve Uluslararası İlişkiler Politikası

Bir kimlik tanımı yapmak ve aynı toprak parçasında yaşayan insanları vatandaşlık çatısı altında toplamak, her yeni kurulan ülke için temel bir meseledir. Kurulan yeni devletlerin jeopolitik yapıları, liderlerin dünya görüşleri ve hatta çağın koşulları kimlik inşasında belirleyici olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsız Özbekistan ve Kazakistan için kimlik meselesi, farklı çevrelerce sıklıkla tartışılmış bir konudur. Bu iki ülkenin anayasaları incelendiğinde kimlikle ilgili karşımıza çıkan kavram, “Özbekistan ve Kazakistan halkı” kavramlarıdır.²⁸ Bu devletlerin yönetici kadrosu, kuruluşlarından itibaren Özbek, Kazak gibi coğrafyanın yerel kimliğini temsil eden kavramları kimlik inşasında kullanmamış, bu kavramların yerine daha genelleme, dönemin nüfus ve politik şartlarına uygun olduğunu düşündükleri, Özbekistanlılık ve Kazakistanlılık kavramlarını tercih etmişlerdir. Bu tercihler aynı zamanda, yetmiş yıllık Sovyetler Birliği tecrübesinin ardından, Türk kültür ortaklığıyla ilgili dönüşen siyasal düşüncelerin de yansımasıdır. Bu iki devletin, kuruluşlarının ilk dönemlerinde Türkçü söylemlere karşı uyguladığı yaptırımlar, bu dönüşümü açıkça göstermektedir.

Bu doğrultuda; Mağcan Cumabay gibi aydınların katılımı ve desteğiyle başlayan Alaş Orda hareketinin varisi olarak kurulan, Türk birliği savunucusu Bağımsız Alaş Partisi 1991 yılında kapatılmış, kurucuları Kazakistan’ı terk etmek zorunda kalmışlardır.²⁹ Özbekistan’da benzeri

hareketin siyasi unsurları Birlik ve Erk oluşumlarıdır. Sovyetler Birliği deneyiminden önce, Özbekistan'da milliyetçi ideolojiyle kurulan bir parti adının da "Erk" olması, aynı coğrafyayı paylaşan bu iki ülkenin bağımsızlık sonrası yaşadığı yakın tecrübeyi görmek adına önemlidir. Özbekistan'da en büyük muhalif güç olarak görülen, Türkçü ve İslami bir retorik geliştirmiş bu hareketler, 1992'de örgütlenme hakları ellerinden alınarak Kerimov tarafından sonlandırılmıştır.³⁰ Sonuçta, bu hareketlerin liderleri, Bağımsız Alaş Partisi liderleriyle aynı kaderi paylaşmışlardır.

Görüldüğü üzere, kimlik siyasetiyle ilgili her iki ülke için de geçerli bir dönüşüm yaşandığı tarihsel bir gerçektir. Ancak bu dönüşümü, yalnızca lider kadroların siyasi tercihleri üzerinden okumak, meselenin anlaşılması için eksik kalır. Özellikle, geçen yetmiş yılda bu ülkelerin yaşadığı demografik değişim, Özbekistanlılık ve Kazakistanlılık gibi bütünleyici kavramların iç siyasette uygulanmasında en büyük etken olmuştur.

Bu iki ülke nüfus bakımından incelendiğinde, 20. yüzyılın başlarına göre, bağımsızlık sonrası daha heterojen bir yapıyla karşılaşırız. 20. yüzyılda Rus devletlerinin Türkistan coğrafyası üzerinde uyguladığı politikalar, bu yeni nüfus yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Kazakistan örneği, yalnızca Türkistan coğrafyası için değil, bütün dünya genelinde bu değişimin bilinen en çarpıcı örneklerinden biridir.

Birçok yazar tarafından soykırım olarak adlandırılan ve Kazakistan'da bugün hala *aşarşılık* (açlık)³¹ adıyla anılan kolektifleştirme süreci sonucunda, Kazak nüfusu 1929-33 yılları arasında Sovyet yönetimince büyük bir kırıma uğramıştır. Sovyetler Birliği ülkelerinin, 1929 ve 1959 yılları arasındaki nüfus değişimi incelendiğinde, Kazakların Sovyetler Birliği'nde nüfusu azalan tek Asya halkı olması³², bu durumu açıkça göstermektedir. Bununla beraber, Çarlık ve Sovyet Rusya döneminde Kazak topraklarına yoğun Slav göçü de bu ülkenin demografik yapısını etkilemiş ve sonuçta, Kazaklar kendi topraklarında 1980'li yıllara gelindiğinde azınlık durumuna düşmüştür.

Yukarıda belirtilen nüfus yapısına, Rusya'yla olan geniş sınırların ve Rus-Kazak ekonomisinin birbirini tamamlayıcı³³ özellikleri eklendiğinde, Kazakistan'ın iç siyasetinde uyguladığı politikalarda, jeopolitik şartların ne denli önemli olduğunu görmek mümkündür. Rus gücü ve yeni cumhuriyetin nüfus yapısı, özellikle bağımsız Kazakistan'ın erken döneminde, Kazak idareciler için büyük bir baskı unsuru olmuştur. Bu baskı, yeni kurulan cumhuriyetin dil politikalarında da etkisini göstermiştir.

Rus baskı unsurunun Kazakistan'daki önemli yansımalarından biri Lad'dır. Kazakistan'da yaşayan Rusların, Slav haklarını korumak için kurduğu bir örgüt olan Lad, Kazakların hiçbir dönemde üstün bir kültüre sahip olma-

Bu devletlerin yönetici kadrosu, kuruluşlarından itibaren Özbek, Kazak gibi coğrafyanın yerel kimliğini temsil eden kavramları kimlik inşasında kullanmamış, bu kavramların yerine daha genelleyici, dönemin nüfus ve politik şartlarına uygun olduğunu düşündükleri, Özbekistanlılık ve Kazakistanlılık kavramlarını tercih etmişlerdir.

dığını iddia etmiş,³⁴ kendi etnik haklarını ve Slav dillerini korumak amacıyla propaganda yapmıştır.³⁵ Kazakistan anayasasında, devlet organlarında ve yerel birimlerde Kazakçayla eş statüde kullanılabileceğiyle ilgili Rusçaya verilen hak,³⁶ bu baskıların ilk yansımasıdır. 1990'lı yıllarda, Kazakistan'ın Latin Alfabetine geçiş planını açıklamayan tek Orta Asya ülkesi olmasında,³⁷ Rus baskısının payı büyüktür.

Kazakistan'dan farklı olarak Özbekistan'da Rus nüfusu, bağımsızlığın ilk yıllarında yüzde 8 civarındadır,³⁸ fakat yine de bu ciddi bir orandır. Nüfusun bu yapısı; Rusçanın yaygın kullanımı ve Özbekistan'da yaşanan iç karışımlarla birlikte değerlendirildiğinde, bu ülkenin kuruluş şartlarının birçok zorluğa sahip olduğunu söylemek doğru olur. 1989'daki Fergana olayları, Özbekistan'daki Özbek nüfusunun Ahıska Türklerine karşı yaptıkları eylem ve ardından gelişen olaylar, kuruluş aşamasında yaşanan olaylara ilk örneklerdendir. Daha sonra Özbek KGB'si tarafından yapıldığı iddia edilen³⁹ bu olaya benzer iç çatışmalar, bağımsızlık yıllarında da devam etmiş, Özbek yöneticilerin bu gösteri ve eylemleri şiddetle bastırması, uluslararası kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Özbekistan, ilk dönemde uyguladığı dış politika bakımından aslında Türkistan coğrafyası içerisinde Rusya'ya en mesafeli ülkelerden biridir.⁴⁰ Özbekistan, Batı'yla olumlu ilişkiler geliştirilmiş, örneğin 1996 yılında Avrupa Birliği'yle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış,⁴¹ 2001 yılında ABD askerlerinin kullanımı için askeri üs tahsis edilmiştir.⁴² Fakat 2005 yılındaki Andican olaylarının ardından kötüleşen Özbekistan-Batı ilişkileri, Rusya'yla olan iletişiminin tekrar artmasına neden olmuş⁴³ ve bu durum Kerimov döneminde uygulanan dil ve eğitim politikalarını belirgin bir şekilde etkilemiştir.

Resmi devlet dilini 1995 yılında Özbekçe olarak ilan eden Özbekistan'da, Latin alfabesine geçiş politikasının 1993 yılında yürürlüğe konulması ve 2005 yılında tamamlanacağını planlanmasına karşın⁴⁴ uzun yıllar uygulanamaması, yukarıda belirtilen uluslararası siyasal

olarak kullanılmasına karar verilmesi,⁵¹ Kazakistan'da bu konuyla ilgili yapılan çalışmaları hızlandırmıştır. Aslında genel anlamda, bağımsızlık sonrası dönemde Türk Dünyası için Latin alfabesi politikası yeni bir mesele değildir. 1991 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü önderliğinde düzenlenen akademik toplantılarla birlikte, Türk cumhuriyetlerinde kullanılması için ortak bir alfabe oluşturulmuş, ancak benzeri toplantılar uzun yıllar devam etse de, hedeflenen alfabe politikası başarılı olamamıştır.

Bu noktada, bölge ülkelerinin batı ile derinleştiği ilişkileri, alfabe politikasında somut adımların atılmasında bir fırsat olarak değerlendirmek gerekir. Bu çok yönlü uluslararası politikalar, tek hâkim güç olarak görülen Rus faktörünü bölgede hafifletmiştir. Bu durum, diğer politikalara olduğu gibi dil politikasına da yansımıştır. Ancak yine de, Rusya'nın yakın dönemde bu ülkelerin dil politikalarına karşı gösterdiği tepki ve eleştirilerin devam ettiğini söylemek gerekir.

Örneğin, 2020 yılında Özbekistan'da devlet dairelerinde Özbekçenin kullanımı zorunlu kılınmıştır. Bu karar, 2023'te tamamlanması planlanan Latin alfabesi süreciyle aynı doğrultuda ilerlemektedir. Hedef, bir noktada ülkenin Rusça etkisinden uzaklaştırılması ve anadilin korunmasıdır. Bu durum Rusya'nın tepkisini çekmekte ve Özbekistan'da Rusçanın resmi statüsünün korunması için çağrıda bulunmaktadır.⁵² Kazakistan'da da durum aynıdır. Hatta, resmi kaynaklara göre 2025 yılında tamamlanması planlanan Latin alfabesine geçiş süreci, Kazakistan'ı Özbekistan'dan daha zor bir durumda bırakmaktadır. Çünkü Rusya, yalnızca dil politikaları üzerine değil, sınır komşusu Kazakistan'ın toprak bütünlüğüyle ilgili bile sert söylemlerine devam etmektedir.

Kazakistan'ın kuzey bölgesinin Rusların doğal toprağı olduğunu geçmiş dönemlerde ifade eden Rus merkezci Avrasyacı görüşler, yakın dönemde Rus politikacıların dile getirdiği fikirlerde yerini bulmaktadır. Rus milliyetçisi bir siyasetçinin, "Kazakistan'ın kuzey bölgesi, Sovyetlerin Kazaklara vermiş olduğu bir hediye." ⁵³ ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu baskı, Kazakistan'ın uygulamaya koyduğu dil politikalarında da etkisini resmi düzeyde göstermektedir. 2017 yılında, Kazakistan parlamentosunda yalnızca Kazakça konuşulmasıyla ilgili verilen karar, Rusya'nın tepkisini çekmiş, bunun üzerine Kazak yönetimi yeni bir düzenleme yapmak zorunda kalmıştır.⁵⁴ Alfabe süreciyle ilgili de benzer bir durum söz konusudur. Rusya'dan Latin alfabesi politikasının bir Amerikan projesi olduğuyla ilgili sesler yükselmektedir.⁵⁵ Rus gazetelerinde, resmi kaynaklardan alındığı öne sürülen iddialar gündeme getirilmekte, Kazakistan'da sürecin daha da uzayacağı ve 2025 yılında Latin alfabesine geçişin tamamlanamayacağı dillendirilmektedir.⁵⁶ Kazakistan'daki son resmi söylemlerde, bu geçiş sürecinin 2023 yılında başlayacağı fakat tamamlanmasının 2031'i bulacağı ifade edilmiştir.⁵⁷ Hem Rusya

2020 yılında Özbekistan'da devlet dairelerinde Özbekçenin kullanımı zorunlu kılınmıştır. Bu karar, 2023'te tamamlanması planlanan Latin alfabesi süreciyle aynı doğrultuda ilerlemektedir. Hedef, bir noktada ülkenin Rusça etkisinden uzaklaştırılması ve anadilin korunmasıdır.

hem Kazakistan'dan edinilen bilgiler, Latin alfabesini uygulamaya geçirmek konusunda soru işaretleri uyandırmaktadır. Bütün bu süreci; Rusya'nın da içerisinde yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü ve benzeri Asya kökenli kuruluşlarla oluşturulan ekonomik birliklerin, batıya açılım yapan bu ülkeler için hala büyük önem taşıdığını gözden kaçırmadan okumak gerekir.

Özbekistan ve Kazakistan, batıyla ilişkilerini bu şartlar altında geliştirmektedir. Ancak bu devletlerin özellikle son on yılda dil politikalarıyla ilgili aldığı kararlar, yeni dünya merkezine yaklaşmak yönündedir. Bu yeni merkezin içinde Türkiye'nin nerede olduğu sorusu, incelememizin son kısmını oluşturur.

Yeni Merkezin İçinde Türkiye

Türkiye ve Türkistan arasında yaklaşık 70 yıl boyunca kesintiye uğrayan ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni bir fırsatla karşılaşmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren TİKA ve TÜRKSOY gibi kuruluşların ürettiği kültürel politikalar, diğer yandan imzalanan ikili ekonomik anlaşmalar bu atılımların önemli örneklerindedir. Zaman içinde coğrafya üzerinde etkin bir politika izleyen Türkiye, kendi sanayicisini de bu ülkelere yatırım yapması konusunda teşvik etmiştir. İnşaat sektöründen, Özbekistan'da Türk girişimcilerin destekleriyle kurulan fabrikalara kadar birçok yatırım bölgede etkin bir rol üstlenmiştir.

Fakat bu ikili ilişkiler belirli dönemlerde kesintiye uğramış, Andican olaylarından sorumlu tutulan kişilerin Türkiye'de ağırlanması ve Türkiye'nin Özbekistan yönetimini diplomatik düzeyde sert bir dille kınaması,⁵⁸ Özbekistan'ın Türkiye'yle olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

2010'lu yıllara gelindiğindeyse, Türkiye'yle bölge arasındaki ilişkilerde karşılıklı birçok olumlu adım atılmış ve stratejik bir örgütlenme yoluna gidilmiştir. Bu örgütlenmelerin uluslararası düzeyde en önemli olanı, bugünkü adıyla Türk Keneşi'dir. Türk dilli halkların ortak kaderiyle ilgilenen, çeşitli kültürel çalışmalar üstlenen bu örgüt, özellikle son yıllarda diplomatik alanda da etkin bir du-

2010'lu yıllara gelindiğindeyse, Türkiye'yle bölge arasındaki ilişkilerde karşılıklı birçok olumlu adım atılmış ve stratejik bir örgütlenme yoluna gidilmiştir. Bu örgütlenmelerin uluslararası düzeyde en önemli olanı, bugünkü adıyla Türk Keneşi'dir.

ruma gelmiştir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, 2019 yılında Türkiye'nin Barış Pınarı Operasyonu'nu destekleyen, tüm üye ve gözlemci ülkelerin imzaladığı ortak deklarasyondur.⁵⁹

Türk Keneşi'nin uluslararası siyasette izlediği yol, bugün yeni bir doğumun eşliğindedir. İlk olarak 2019 yılında Nazarbayev tarafından, üye ülkelerin aynı kökten geldiği vurgusu yapılarak örgüt adının "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmesi teklifi,⁶⁰ 31 Mart 2021 tarihinde yapılan video konferansta tekrar gündeme getirilmiştir. Sonuçta, Nazarbayev'in bu önerisi desteklenmiş ve bir sonraki toplantıda karara bağlanması planlanmıştır.⁶¹ Yine Nazarbayev'in gündeme getirdiği Latin alfabesi kullanımının küresel düzeyde üye ülkelerin gelişimine yap-

çağı katkı,⁶² toplantıda değinilen diğer önemli konulardan biri olmuştur. Üye ülke temsilcilerinin ekonomiden kültür sahasına kadar birçok konuda yaptığı Türk Dünyası vurgusu ve bu sahalarda genişletilmesi düşünülen işbirliklerinin olası sonuçları, önümüzdeki dönemde daha net yorumlanabilir.

Görüldüğü üzere, Türkiye ve bütün ilgili ülkelerin katılımıyla inşa edilen, Sovyetler Birliği döneminde kesintiye uğramış "Türk kültür ortaklığı" kavramı ve "Türk kimliği" siyaseti, son 10 yılda cumhuriyetlerin kuruluş dönemine kıyasla daha önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu siyaseti, bir merkez siyaset olarak tanımlamak yerine bölge ülkelerinin izlediği çok yönlü siyasetlerin bir parçası olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Günümüzde Kazakistan ve Özbekistan'ın izlediği Latin alfabesi politikası, 20. yüzyılın başında belirlenen amaçtan uzakta, bu çoklu siyasetlerin bir ürünüdür. Nazarbayev'in Latin alfabesine geçiş sürecini, modern dünya ve 21. yüzyılın bilimselliğiyle kucaklaşma olarak tanımlaması,⁶³ bu savı doğrulamaktadır.

Aslında Türkiye'nin Latin alfabesine geçiş süreci, Nazarbayev'in kendi ülkesi için bugün dilediği hedefle aynı yönde seyretmiştir. 1928 yılında, Türkçenin kaderinde yeni bir yol çizerek çağdaş bilimler ve sanatlarda ileri olan batı dünyasını yakalama hedefi, bugün Özbekistan ve Ka-

zakistan'ın belirlediği hedeften uzak değildir. Türkiye, bu hedefine devrimci bir karar alma mekanizmasıyla hızla ulaşmış, Kazakistan ve Özbekistan ise, ülkelerinin bulunduğu şartlara bağlı olan, aşamalı bir yöntem benimsemiştir. Bu yöntemin bir sonucu olarak dil ve alfabe politikaları, önümüzdeki on yıl içinde de tartışılmaya devam edecektir.

Sonuç

İster Latin ister başka kökenden olsun; alfabeler ve dil politikası, Türklerin temel tarihsel tartışmalarından birini oluşturmuştur. Bu politikalar yoluyla kurulmak istenen bağa karşı, zaman içinde komşu devlet Rusya da karşı politikalar geliştirmiş ve bu nedenle nihai amaca ulaşamamıştır. Dil politikaları üzerinden üretilen bu karşıtlık

ve çatışma, dilin yalnızca bir kültürel aracı olmadığını, tarih boyunca izlenen çok yönlü siyasetlerin bir uzantısı olduğunu gösterir.

Ortak bir Türk dili yaratmada 1920'lerde bütün Türkler için bir fırsat olarak görülen Latin alfabesi, bugün bir anlam kayması yaşamış olsa da; Özbekistan, Kazakistan ve diğer bölge ülkelerinin Rusya'ya karşı korumaya çalıştıkları ve batıyla bütünleşme aracı olarak gördükleri bir bağımsızlık sembolüdür. Bu yolda, Özbekistan ve Kazakistan için alfabe politikası, Türkiye ve Türk kültür ortaklığı merkezinden dünyayla ilişkiler merkezine evrilmiştir. Esasen Türkiye ve Türk kültür ortaklığının da bu yeni merkezin içinde olduğu hatırlandığında, Türklük aleminin netice itibarıyla batı dünyasını yakalama hedefindeki yol arkadaşlığının önümüzdeki on yıllarda da süreceği ortaya çıkmaktadır.

Sonnotlar

- Golden P. B. (2014): 341. Türk Halkları Tarihine Giriş (5. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Ebü'l Gazi Bahadır Han (1977): 19. Şecere-i Terakime. İstanbul: Tercüman
- Kafalı M. (1994): 358-360. Ebü'l Gazi Bahadır Han. İslam Ansiklopedisi(10. Cilt). 14 Mart 2021 tarihinde <https://islaman-siklopedisi.org.tr> adresinden erişildi.
- Karakılıç C. Aydın O. (2010): 183. Azerbaycan'daki Latin Alfabesi Tartışmalarına Türkiye'deki Azerbaycan Matbuatının Yaklaşımı. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (43). 3 Mart 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Kılıç F. (2019): 481. Azerbaycan 'ın Latin Alfabesine Geçişinin Türkiye'deki Alfabe Tartışmalarına Etkisi. <https://www.atam.gov.tr> adresinden 2 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- a.g.e. 10.
- Yaman E. (2015): 68. Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik. Ankara: Akçağ
- Devlet N. (2011): 93. Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı. İstanbul: Başlık Yayın Grubu
- Yaman E. (2015): 68. Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik. Ankara: Akçağ
- Saigy Bozımbaykızı G. (2015): 191. Ahmet Baturınoğlu ve Kazak Ceditçiliği. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (4/1). <https://dergipark.org.tr> adresinden 12 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Oryzbay Z. (2019): 197. Kazakistan'da Siyasal Dilbilimsel Sorunlar ve Kiril Alfabesinden Latin Alfabesine Geçiş. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (12/62). <https://www.researchgate.net> adresinden 5 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Saigy Bozımbaykızı G. (2015): 191. Ahmet Baturınoğlu ve Kazak Ceditçiliği. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (4/1). <https://dergipark.org.tr> adresinden 12 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Kreindler, I. T. (1969): 79 Educational Policies Toward the Eastern Nationalities in Tsarist Russia: A Study of Il'minskii System. USA: Columbia University
- a.g.e. 199.
- Togan Z. V. (2005): 313. Yeni Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler: Türk Dünyasında Alfabe Meselesi. Ankara: Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı
- Dowler, W. (1995): 528. The Politics of Language in Non-Russian Elementary Schools in the Eastern Empire (54/4). The Russian Review.
- Karakılıç C. Aydın O. (2010): 187. Azerbaycan'daki Latin Alfabesi Tartışmalarına Türkiye'deki Azerbaycan Matbuatının Yaklaşımı. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (43). 3 Mart 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Dietrich Pamir A. (2015): 466. Soviet and Post-Soviet Language Policies in the Central Asian Republics and the Status of Russian. <https://www.ayk.gov.tr> adresinden 5 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Karakılıç C. Aydın O. (2010): 189. Azerbaycan'daki Latin Alfabesi Tartışmalarına Türkiye'deki Azerbaycan Matbuatının Yaklaşımı. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (43). 3 Mart 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- Saray M. (2008): 86. Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği. Ankara: TDK
- Gündoğdu A. (2014): 11. Türk Dil Birliğinin Sonbaharı (1926-1941 Latin Alfabesi Dönemi). Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (54/2). <https://dergipark.org.tr> adresinden 3 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Saray M. (2008): 87. Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği. Ankara: TDK
- Togan Z. V. (2005): 325. Yeni Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler: Türk Dünyasında Alfabe Meselesi. Ankara: Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı
- Dietrich Pamir A. (2015): 466. Soviet and Post-Soviet Language Policies in the Central Asian Republics and the Status of Russian. <https://www.ayk.gov.tr> adresinden 5 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- Saray M. (2008): 93. Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği. Ankara: TDK

- 26 Aslan B. (2009): 370. Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak Birleştirilmiş Türk Alfabesinden Rus Kiril Alfabesine Geçirilmesi. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(40). 6 Mart 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr> adresinden erişildi.
- 27 Garibova J. (2012): 30. Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar, Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler: Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası, Dil Davranışı ve Ulusal Kimliğin Gelişim Süreçleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- 28 Türk Dili Konuşan Parlamenter Asamblesi: Türk Cumhuriyetleri Anayasaları. (2012): 59-143. Ankara: TÜRKPA Yayınları
- 29 Karagiannis E. (2009): 30. Political Islam in Post-Soviet Central Asia. Londra: Routledge. 9 Şubat 2018 tarihinde <https://doi.org/10.4324/9780203866887> adresinden erişildi.
- 30 Balım Ç. (2021): 245. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler: Özbekiston Respublikası, Özbek Modeli. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- 31 Kassymova, D. Kundakbayeva, Z. Markus U. Zhagottin, B. (2012): 76. Historical Dictionary of Kazakhstan. USA: Scarecrow Press.
- 32 Szczeniak, A. L. (1963): 13. A Brief Index of Indigenous Peoples and Languages of Asiatic Russia. Anthropological Linguistics (Vol. 5-No. 6). Indiana University. 14 Mart 2018 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/30022425> adresinden erişildi.
- 33 Güçlü bir sanayiye sahip olan Rusya Federasyonu'yla, petrol, doğalgaz gibi büyük hammadde kaynaklarına sahip olan Kazakistan'ın ekonomik ilişkisi.
- 34 Dietrich Pamir A. (2015): 468. Soviet and Post-Soviet Language Policies in the Central Asian Republics and the Status of Russian. <https://www.ayk.gov.tr> adresinden 5 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- 35 Sayabayev D. Sociopolitical associations in independent Kazakhstan: Evolution of the phenomenon, s.96
- 36 Türk Dili Konuşan Parlamenter Asamblesi: Türk Cumhuriyetleri Anayasaları. (2012): 59-143. Ankara: TÜRKPA Yayınları
- 37 Dietrich Pamir A. (2015): 468. Soviet and Post-Soviet Language Policies in the Central Asian Republics and the Status of Russian. 5 Mart 2021 tarihinde <https://www.ayk.gov.tr> adresinden erişildi.
- 38 Uzbekistan: An Economic Profile (1993): 28. USA: Document Expediting (DOCEX) Project. 9 Mart 2021 tarihinde <https://www.census.gov> adresinden erişildi.
- 39 Balım Ç. (2021): 238. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler: Özbekiston Respublikası, Özbek Modeli. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- 40 Kamalov İ. (2011): 28. Rusya'nın Orta Asya Politikaları. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma dizisi (2). 8 Mart 2021 tarihinde <https://www.ayu.edu.tr> adresinden erişildi.
- 41 Weitz R. (2018): 21. Uzbekistan's New Foreign Policy, Silk Road Paper. 8 Mart 2021 tarihinde <https://isdp.eu> adresinden erişildi.
- 42 Balım Ç. (2021): 246. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler: Özbekiston Respublikası, Özbek Modeli. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- 43 a.g.e. 248.
- 44 Yeshmetova B. (2020): 1. Uzbekistan's Transition to Latin Alphabet and Lessons Learned. Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute Weekly E-Bulletin. 6 Mart 2021 tarihinde <https://eurasian-research.org> adresinden erişildi.
- 45 Garibova J. (2012): 89. Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar, Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler: Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası, Dil Davranışı ve Ulusal Kimliğin Gelişim Süreçleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- 46 Cummings, Sally N. (2012): 109. Understanding Central Asia: Politics and Contested Transformation. USA: Routledge
- 47 Cornell S. Engvall J. (2017): 10. Kazakhstan in Europe: Why not. Silk Road Paper. 3 Mart 2021 tarihinde <https://isdp.eu> adresinden erişildi.
- 48 <https://oec.world/en/profile/country/uzb> ve <https://oec.world/en/profile/country/kaz> adreslerinden 7 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- 49 Zhanar B. 2. Multilingualism in Kazakhstan and Problems of Teaching the Kazakh Language. Nazarbayev University. 5 Mart 2021 tarihinde <https://conference.pixel-online.net> adresinden erişildi.
- 50 Azizova G. (2014): 27. Uzbekistan Government Policy towards Learning English. The Advanced Science Journal (2014/5). 16 Mart 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net> adresinden erişildi.
- 51 Otyzbay Z. (2019): 199. Kazakistan'da Siyasi Dilbilimsel Sorunlar ve Kiril Alfabesinden Latin Alfabesine Geçiş. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (12/62). <https://www.researchgate.net> adresinden 5 Mart 2021 tarihinde erişildi.
- 52 Özbekçe'nin kamu hizmetlerinde zorunlu hale getirilmesini eleştiren Rusya'ya tepki (2020 Mayıs, 18). 3 Mart 2021 tarihinde <https://tr.euronews.com> adresinden erişildi.
- 53 Kumenov A. (2020, Aralık 15). Russian Nationalists again Rile Kazakhstan by Questioning Its Nationhood. 5 Mart 2021 tarihinde <https://eurasianet.org> adresinden erişildi.
- 54 Reuters Çalışanı. (2018, Mart 1). Kazakhstan Says Russian not Banned from Government After All. 8 Mart 2021 tarihinde <https://www.reuters.com> adresinden erişildi.
- 55 Rickleton C. (2019,Eylül 13). Kyrgyzstan: Latin (alphabet) Fever Takes Hold. 10 Mart 2021 tarihinde <https://eurasianet.org> adresinden erişildi.
- 56 Kumenov A. (2019, Temmuz 17). Kazakhstan: Latin switchover to be delayed. 10 Mart 2021 tarihinde <https://eurasianet.org> adresinden erişildi.
- 57 Kazakistan'ın Kullanacağı Latin Alfabesi Belli Oldu (2021, Ocak 29). 9 Mart 2021 tarihinde <https://www.kazakistan.kz> adresinden erişildi.
- 58 Çakmak H. (2013): 210. Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkileri: Türkiye ile Türk Kökenli Cumhuriyetler Arasındaki İlişkiler, Öngörüler ve Yeni Bir Yol Haritası. Ankara: Barış Kitap
- 59 Rehimov R. (2019, Ekim 15). Türk Konseyinden Barış Pınarı Harekatına Destek. Anadolu Ajansı. 18 Mart 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- 60 Biçer T. (2019, Aralık 17). Nur Sultan Nazarbayev'in Türk Konseyi Bakü Zirvesi'ndeki Konuşması.19 Mart 2021 tarihinde <http://turksam.org/> adresinden erişildi.
- 61 Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi (2021, Mart 31). 31 Mart 2021 tarihinde <https://www.turkkon.org/> adresinden erişildi.
- 62 Nazarbayev'den Türk Ülkelerine Teklif (2021, Mart 31). 31 Mart 2021 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr> adresinden erişildi.
- 63 Nazarbayev N. (2017, Nisan 12). President Nursultan Nazarbayev's Article: The Course towards Future: Modernization of Public Conscience. 7 Mart 2021 tarihinde <https://www.inform.kz> adresinden erişildi.

THE GREAT GAMBLE ON THE CASPIAN SEA: INTERESTS OF RUSSIA AND IRAN

The Caspian Sea attracts the attention of the international community because of its important geographical position and significant energy deposits. It was previously known as a “Soviet-Iranian sea,” the term describing the internal status of this water body. After the collapse of the Soviet Union, the political realities of the Caspian changed. Newly independent states (Azerbaijan, Turkmenistan, and Kazakhstan) started to pursue their national interests allowing the involvement of non-littoral states into the Caspian.

Olena Kryzhanivska

Ph.D. Candidate, Department of Political Science and Public Administration, Ankara Hacı Bayram Veli University

Sina Nasirzadeh Masouleh

BA Student, Department of Economics, Ankara University

The Caspian Sea attracts the attention of the international community because of its important geographical position and significant energy deposits. It was previously known as a “Soviet-Iranian sea,” the term describing the internal status of this water body. After the collapse of the Soviet Union, the political realities of the Caspian changed. Newly independent states (Azerbaijan, Turkmenistan, and Kazakhstan) started to pursue their national interests allowing the involvement of non-littoral states into the Caspian. This pushed both Russia and Iran to revise their policies towards the region and adapt to the new conditions. This article’s purpose is to explore the current interests of the Russian Federation and the Islamic Republic of Iran in the Caspian Sea Basin and the roles they play in establishing a new regional order. The profile of the Caspian Sea Basin and its uncertain legal status will be analyzed in the first two sections of the research. They will be followed by an overview of Russian influence in the Caspian, which is vital for Russia’s national security. The isolated position of Iran, its attempts to develop regional cooperation with special emphasis on deepening collaboration with Russia will be discussed in subsequent sections.

The Profile of the Caspian Sea Basin

The Caspian Sea is the largest body of closed water in the world. The Sea covers an area of 386,400 square kilometer with an average depth of about 170 meters. The total Caspian coastline equals nearly 7.000 km, being shared by five littoral states: Russia in the north; Iran in the south; Azerbaijan in the west, and Kazakhstan and Turkmenistan in the east.¹ More than 130 streams and rivers flow into the Caspian Sea. However, the most important of them is the Volga River, the basin of which is located entirely within the territory of the Russian Federation. The only way to reach the high seas from the Caspian Sea is via the Volga-Don, a net of man-made canals, which links the Volga River and the Don River at their closest points, thus connecting the Caspian and the Black seas.²

The Caspian Sea Basin is commonly known as a region rich in oil and gas resources, however the number of proven reserves is not entirely clear. Many analysts are sceptical about the energy potential of the region. In 2013, U.S. Energy Information Administration (EIA) estimated 48 billion barrels of oil and 292 trillion cubic feet of natural gas in proved and probable reserves in the

Caspian Basin.³ These numbers are not comparable with either the Persian Gulf or Siberian fields and cannot be seriously considered as an alternative for diversification in the world market.

Nevertheless, major advances in natural gas exploration and production technologies resulted in significant increase in proven reserves. According to the BP report for 2019, Turkmenistan currently has 688.1 tcf of natural gas with the share of 9.8% in global gas reserves, Azerbaijan - 100.5 tcf with the share of 1.4% and Kazakstan - 93.7 tcf - 1.3% of total reserves. The biggest oil reserves belong to Kazakhstan - 30 billion barrels (1.7% of world reserves) followed by Azerbaijan - 7 billion barrels (0.4 %) and Turkmenistan with 0.6 billion barrels⁴. The Caspian energy reserves are concentrated mostly within territories of those countries. The deposits of Russia and

Iran in the Caspian Sea Basin are not as significant as in Siberia or Persian Gulf respectively.

The Caspian Sea, in addition to its rich oil and gas deposits, is home of the beluga sturgeon, which produces the world's most valuable caviar. According to the Caspian Sea Fish Scientific-Research Institute, the commercial value of this caviar amounts to 37 billion USD and is somehow close to the total market value of the Sea's recoverable reserves of oil and gas⁵. Because of ecological problems and uncontrolled poaching, the stocks of sturgeon are falling dramatically and some species are on the verge of extinction.

The political profile of the Caspian littoral states is worth mentioning. Before the disintegration of the USSR, the Caspian Sea was known as the Soviet-Iranian

Sea. The USSR performed almost total control over the Caspian, meanwhile, Iran was pretty much excluded from this equation. None of the third countries could have access to the Caspian Sea and it was the exact ideal situation Russia wanted to maintain after the collapse of the USSR. Three more countries were added to the region and it made the previous model of cooperation impossible to exist. The new states were willing to enter into contracts with various multinational oil companies, including British Petroleum (BP), Shell and ExxonMobil, for hydrocarbon exploration and extraction in the Caspian Sea without waiting for consensus on its legal status⁶. Russia and Iran tried to deal with this new reality in their own ways. Russia by making a series of bilateral agreements with post-Soviet countries and Iran by rejecting the revision of old Soviet-Iranian pacts and sometimes even by threatening the research vessels militarily.

Another sensitive issue in the Caspian Sea region is security. The series of ethno-political conflicts regularly emerge in Georgia (Abkhazia and South Ossetia), between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh, between North Ossetia and Ingushetia in Russia, in Turkey (with its Kurdish population), in Russia (Chechnya) and Iran (with its Kurdish population), and others.⁷

The Legal Status of the Caspian Sea

The legal status of the Caspian area has always been difficult to define. It happened due to the lack of agreement on whether this body of water is defined as a “sea” or “lake.” If the Caspian Sea were classified as an enclosed or semi-enclosed sea, like the Baltic, Black, or Mediterranean seas, its governing regime primarily would have been based on the United Nations Convention on the Law of the Sea (LOSC). The Caspian is known as and is called a sea. It possesses many of the characteristic features of a sea, including salinity, size, flora, and fauna. Still, taking into account its geographical and geological attributes, scientists are inclined to consider it a saline lake. Transboundary lakes, i.e., lakes shared between several States, their delimitation, and resources, are governed predominantly by customary international law.⁸

For more than 25 years there have been several attempts to figure out the legal status and division of the Caspian. The Convention on the Legal Status of the Caspian Sea (the Aktau Convention) was signed on August 12, 2018, in Aktau, Kazakhstan.⁹ The 18-page document sets the framework for security, economic cooperation, environmental protection, and naval transportation issues based on the principles of national sovereignty, territorial integrity, equality among members, and non-use of the threat of force.¹⁰

Article 1 defines the Caspian Sea as a “body of water

For more than 25 years there have been several attempts to figure out the legal status and division of the Caspian. The Convention on the Legal Status of the Caspian Sea (the Aktau Convention) was signed on August 12, 2018, in Aktau, Kazakhstan.

surrounded by the territories of the Parties.” This definition is drafted in a manner that avoids the return to the sea/lake dichotomy by utilizing the neutral term “body” and therefore implying that neither the LOSC nor the customary international rules regarding international lakes are applicable to the Caspian Sea.¹¹

Articles 5,6,7 establish four maritime zones and their limits in the Caspian Sea: the internal waters, territorial waters, fishery zone, and the common maritime space. The Aktau Convention is based on the principle of division of the seabed and common use of the surface, which is a position supported by Russia. The establishment of territorial water borders should not exceed 15 nautical miles from the coast. According to Article 8, the delimitation of the borders in the seabed is contingent upon the bilateral or multilateral agreements of the respective states. Thus, the key and most problematic issues, such as the exact principles of the seabed delimitation remain unclear.¹²

Another important regulation lies in the fourth paragraph of the preamble to the Convention. According to it, only Caspian States possess sovereign rights over the Caspian and its resources. This provision is reinforced by Articles 3.6 and 3.11 which respectively stipulate that the presence of foreign armed forces in the Caspian Sea is forbidden and that both navigation and entry are permitted only to ships flying the flag of one of the coastal States. These provisions satisfy both Iran and Russia, which have successfully eliminated the possibility of foreign presence and intervention in the Caspian. Significantly, it prevents the USA and NATO from positioning vessels in the Caspian.¹³

Article 3.4 establishes that a balance of armaments should be ensured by the Caspian States. It means that they should develop their military arsenal «within the limit of a reasonable sufficiency» taking into account the interests and the security of the other parties. These provisions are considered a victory of the Russian delegation. Russia managed not only to secure the supremacy of its Caspian flotilla but also to control the developments of the Azerbaijani and Kazakh navy, which receive aid from the USA and NATO.¹⁴

The convention itself is a framework and is very general. Many questions and unresolved disputes remained not covered by the document. Several issues require more detailed study, and disputes and disagreements need to be determined.¹⁵ The principles of the division of the southern Caspian seabed (between Iran, Azerbaijan, Turkmenistan) remain unresolved until now.

“The Southern Underbelly”: Russia’s Interests in the Caspian Sea

The Caspian Sea is part of Russia’s ‘southern underbelly,’ a term that highlights the sense of vulnerability of the Russian Federation along its southern border.¹⁶ Since Soviet times, Russia’s southern borders were viewed as a security matter and any foreign influence was considered a threat.¹⁷

Russia has maintained the validity of the Soviet-Iranian treaties to regulate the Caspian Sea until 1996. It argued that the Caspian Sea was regulated by a condominium approach. It would mean an equal division of the Sea among the five littoral states and common sovereignty of its resources, without dividing it up into na-

tional zones.¹⁸ According to that, every decision on this water expanse had to be agreed upon by all riparian States. In 1996, Russia shifted its position. Since then, it has claimed that each state should enjoy the right to exploit natural resources in their national sector. In addition to that, Moscow contends that the waters ought to be common to all five states.¹⁹ This method fits Russia’s intentions to become the dominant power in energy transportation, for which the water column of the Caspian Sea will be used.

The election of Vladimir Putin as the President of the Russian Federation in March 2000, marked the beginning of a new phase in Russian foreign policy in the Caspian region. During Putin’s presidency, Russia focused on determining maritime boundaries with its neighboring countries (Kazakhstan and Azerbaijan); and increasing control over energy export routes.²⁰ The first of the priorities got embodied in a series of treaties between Russian and the neighboring states resulted in a final trilateral agreement signed between Russia, Azerbaijan, and Kazakhstan in May 2003. It determined the principle of dividing the northern part of the Caspian: divide only the bottom and leave the water surface of the sea common.

Despite Moscow's constantly peaceful statements stressing the importance of keeping the Caspian as a conflict-free basin, since 2010, Russia has sharply increased its military presence in the Caspian. The maritime doctrine of 2015 insists on the importance of security in the Caspian region and highlights the wide range of economic, political, and military interests that Russia has.

Despite Moscow's constantly peaceful statements stressing the importance of keeping the Caspian as a conflict-free basin, since 2010, Russia has sharply increased its military presence in the Caspian.²⁴ The maritime doctrine of 2015 insists on the importance of security in the Caspian region and highlights the wide range of economic, political, and military interests that Russia has.²⁵ The important role in this task is given to the Caspian Flotilla. Currently, the Caspian Flotilla is the largest and most powerful naval unit in the Caspian Sea.²⁶ Experts note that the Flotilla could be utilized for military operations in the Middle East, as well as for muscle-flexing in the Sea of Azov and the Black Sea. With the Aktau Convention, Russia not only legalized its military hegemony in the Caspian, but it also got the powers to legally prevent the military presence of outside powers in the region, while reserving the option of using the basin as a testing ground and to conduct military operations.²⁷

Another above-mentioned issue is Russia's desire to control energy export routes. The three major Caspian energy producers did not have their own transport infrastructure and for long years were dependent on the one established during the Soviet era with Russia at its core.²¹ Moreover, they are landlocking Caspian, and themselves are landlocked as well. That means that pipelines remain the only mode of transportation and delivery of carbonic fuels.²²

Pipelines have become the most acute foreign policy issue for Russia and, at the same time, one of the main instruments in the struggle to maintain a dominant position in the region. Following this strategy, Russia signed long-term contracts with Kazakhstan and Turkmenistan to sell their energy resources through Russian transport systems in order to gain more control over the region's energy transport. According to former US Ambassador to Azerbaijan, Matthew Bryza, Moscow has consistently opposed any pipeline that might weaken its monopoly.²³ Therefore, Russia was a strong opponent to the construction of the Trans-Caspian Gas Pipeline, which aimed at transporting gas from Turkmenistan to Europe bypassing Russia.

All these factors indicate that the Caspian Sea Basin is to occupy an important place in the maintenance of Russian national security. With the adoption of the Aktau Convention, Russia managed to push forward the conditions beneficial for itself and to ensure its hegemony in the region. Nevertheless, Russia demonstrated flexibility and was able to make some important concessions. For example, the final version of the text declares that states parties may lay cable and pipelines on the Caspian seabed and compliance of the project with the environmental protection standard is not subject to peer review. Only those States whose sector a pipeline crosses can determine its route. With this article, Russia abandons any chance to influence the creation of the pipeline routes, as it did with the Trans-Caspian pipeline.²⁸ In fact, with the agreement reached by Turkmenistan and Azerbaijan, they are able to start joint exploitation of the "Dostluk" field (formerly called "Serdar" by Turkmenistan and "Kepez" by Azerbaijan) which would open the road for the construction of a pipeline on the Caspian seabed. This pipeline would secure the transportation of Caspian seabed hydro-

carbons jointly prospected by these countries, thereby would constitute an early version of the Trans-Caspian Gas Pipeline.

One Hundred Years of Solitude: Iran's Position and Interests in the Caspian Sea region

Iran has an interesting and difficult history of engagement in the Caspian region. The presence of Russia places the Islamic Republic in a position of uneasy balancing between its national interests and strategic partnership. As a country with the shortest coastline on the Caspian Sea, Iran was more satisfied with its rights during the Soviet Union times. The emergence of newly independent states added confusion and fueled the disputes over the energy fields which continue to this very day.

Between 1921 and 1940 the Soviet and Persian governments signed a series of treaties regulating the rights of both parties regarding their use of the Caspian. According to those, the shared sea status meant that the Caspian Sea, with the exception of the ten-mile fishing zone, had no territorial waters and consequently no maritime delimitations. This formal position was accepted by both the USSR and Iran.²⁹

After the disintegration of the USSR, Iran advocated a communal approach to the division of the Sea according to previous agreements. Even after the shift in the Russian position, Iran still wished to divide the sea equally between the five littoral countries, giving each a share of 20%. It did not find any support from other littoral states, since there was little or no correlation between respective shares and coastal size. Iran has also denied the validity of bilateral agreements and objected to those in the northern Caspian.³⁰ According to the Aktau Convention, the sovereign right of Iran in the Caspian is less than 13%.³¹ Because of this provision, Iran is considered a potential loser in the deal.³²

Even though Iran is among the world's leading oil producers, and the second largest producer of natural gas, the Islamic Republic's share of the local oil and gas reserves in the Caspian Sea Basin is insignificant.³³ The exploration and exploitation of oil and gas in the deep Iranian part of the Caspian Sea require high investment and technology. Iran meets none of these requirements adequately now. Even if it did, it would be easier and more profitable for Iran to use these sources in other places, such as the Persian Gulf. Therefore, the Caspian Sea has not high economic priority for Iran.³⁴

Nevertheless, it is still an attractive arena for geopolitical ambitions of the Islamic Republic. Over the past decade, Iran has sought to make up for the lost time and has begun to build up its naval capabilities in the Caspian.³⁵ Currently, the Islamic Republic does not have a significant fleet in the region, but in February 2021, Alireza Tangisiri, the commander of the naval forces, announced that Tehran has begun building larger and more heavily armed vessels, which will help make Iran a true naval power.³⁶

Besides that, Iran started seeing the regional cooperation with Central Asian countries as a way to reduce its international isolation. Iran is developing a 'Look East' approach, trying to strengthen its ties with the Eastern powers. One of the ambitious projects is the International North-South Transport Corridor, a 7,500 km long transportation system involving rail and road, connecting India to Russia through Iran. The system is supposed to carry cargo and allow for the movement of ships between the Caspian Sea and the Persian Gulf.³⁷

By accepting the Aktau Convention, Iran demonstrated willingness to find ways out of political and economic isolation, forced by the US, and readiness for intensified regional cooperation and dialogue even in disputed areas. And also, there is a powerful country-ally which Iran counts on in its battle against American pressure.

Russia-Iran Cooperation in the Caspian: Prospects and Challenges

Russia and Iran are well-known historic rivals. In the past, they were competing over territories, but in the present, they have so many converging interests. In the Caspian, Russia's cooperation with Iran is important for two reasons: one, it allows Russia to control Iran (also Turkey's) regional ambitions; two, it ensures Russia's geopolitical security in relation to Western powers.³⁸ The presence of Western powers, particularly NATO, in the Caspian region, serves to nurture greater compatibility between the policies of Iran and Russia. Russia views the Islamic Republic as a tactical ally against the US. If we talk about Iran, more political and economic sanctions on Iran led to its rapprochement with Russia as a buffer for the political and economic deadlock.³⁹

As in the 1990s, the Caspian Sea Basin became available to third countries' involvement, the Western powers, and specifically, the US became increasingly interested in the region. Currently, the importance of the Caspian region for the US grows mostly because of natural resources and the region's geopolitical potential for diversified energy transport systems and consequent security issues. The US seeks to encourage Caspian countries to exploit

their resources and supports Europe in its desire to diversify energy sources and transport.⁴⁰

One of the common points of Russia-Iran collaboration in Caspian is a joint opposition to any projects which could undermine their influence in the region. It happened with the Trans-Caspian Gas Pipeline. The main goal of this project is to transport natural gas from Turkmenistan and Kazakhstan to Turkey and Europe, bypassing both Russia and Iran. Moscow and Tehran understood that a gas pipeline with a capacity of 30 billion cubic meters per year could damage their position on the international gas market.⁴¹ For years they managed to delay the construction. The Aktau Convention ended this dispute. According to it, only those States whose sector a pipeline crosses can determine its route. Thus, the Russia-Iran opposition on this matter probably will not go any further.

In recent years, Moscow got alarmed by the expansion of not only American, European, or Chinese, but also Turkish influence in the Caspian region. Turkey is demonstrating enthusiasm for the alternative pipelines, which could undercut Russia's ability to dominate that market. The contract of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline that transports Azerbaijani oil to the Mediterranean, brings significant political advantages for Turkey. In addition to economic benefits, Turkey's dream of becoming a major energy distribution route in the region got one step closer to reality.⁴² In the political dimension, Turkey remains a major military power within NATO and its active involvement in the conflicts in Syria, Libya, and Nagorno Karabakh makes it a serious player in the region with the aspiration for dominance. Besides, its closeness to the Turkic nations represented by some of the newly independent states creates additional opportunities for the extension of Turkish influence into the Caspian region.

In response to that, Russia has expanded its naval activities in the Caspian. In the beginning of 2021, two military exercises with Iranian ships were held in the central and southern portions of that sea. That shows that Iran is at least as worried about the consequences of increasing Turkish influence in the Caspian region as Russia is.⁴³ Additionally, one of the purposes of the ambitious International North-South Transport Corridor connecting Russia, Iran, and India is to undercut Turkey's east-west projects and benefit the north-south trade.⁴⁴

One of the common points of Russia-Iran collaboration in Caspian is a joint opposition to any projects which could undermine their influence in the region.

Cooperation between Russia and Iran in the Caspian seems promising, however; certain events let us understand that this alliance is a shaky one.

Cooperation between Russia and Iran in the Caspian seems promising, however; certain events let us understand that this alliance is a shaky one. Iran did not change its negative attitude to the two aspects of Russia's policy in the region —the principle of division of the seabed and Russia's continued military activity in the Caspian. For its part, Russia failed to give official support to Iran's position on the sea division⁴⁵. On the other side, Moscow would like the Iranian fleet there to be strong enough to help Russia contain Turkey but not so strong as to be in a position to promote Tehran's plans for expanding its control over the Caucasus⁴⁶.

Islamic ideology of Iran is another issue of concern for Moscow. After the victory of the Islamic revolution, there was an assumption among the Russian elite, that it could provoke Islamist groups in certain units of the Russian Federation, especially in Dagestan. Although this view has softened during recent years, it is still being addressed in Russia's multicultural society, where ethnic movements could threaten the country's national security.⁴⁷

Taking into account the increasing trade between the two countries which rose from \$1.74 billion in 2018 to \$2 billion in 2019 and participation in extensive projects, we can predict the productive future for bilateral cooperation which includes also the Caspian region. If Moscow and Tehran overcome their mutual suspicions and rivalry, they could be a powerful international force. Iran is a key economic partner for Russia, one of its largest customers for conventional weapons, as well as nuclear energy. Russia has also been one of Iran's biggest supports in the United Nations, blocking sanctions and resolutions that would damage Iran and its ally, Syria.⁴⁸

Conclusions

The Caspian Sea despite its deposits of oil and natural gas cannot be considered a rival to such energy-rich regions as Persian Gulf or Siberian fields. However, during decades we can observe disputes and intensified political interactions in the Basin. It can be explained by several factors.

First of all, a certain amount of energy deposits in the Caspian do exist. They demand serious financial invest-

ment in extraction and transportation, but if treated correctly they can serve as an alternative to Russian or Middle Eastern sources.

Secondly, the political vacuum that appeared after the collapse of the Soviet Union, motivated Western countries to get a proactive position towards the Caspian Sea region. The emergence of the newly independent States open for cooperation with Western countries, looks like an invitation for potential investors and everybody interested in developing energy sectors in littoral countries.

Thirdly, the position of the Caspian Sea on the crossroads from East to West and from North to South, along junction lines of the ancient empires, places this region at the core of geopolitical interests of such important regional and global players as Russia, Iran, Turkey, China, the EU, the US. All of these actors want to get their piece of the pie – it can be in the form of revenues from energy extraction and transportation, or influence over the newly independent states, or an opportunity to flex their military muscles.

Unsurprisingly, Russia has always played the dominant role in the Caspian Sea region. It was during tsarist times, Soviet times, and still continues nowadays. After the disintegration of the USSR, Russia managed to show flexibility in its policies towards the Caspian. It adjusted its initial position regarding the division of the Sea, was able to make concessions and finally reached the desired results with the adoption of the Convention on the Legal Status of the Caspian Sea which ensured Russia's military dominance and opened massive opportunities for profitable economic projects.

Russia's long-term rival and now the closest ally, Iran, could not demonstrate the qualities mentioned above. Throughout history, it played a secondary role in the Caspian Sea Basin. With the collapse of the Soviet Union, Iran finally got the chance to restore its role in the region but failed to do so. The Islamic Republic insisted on the validity of Soviet-Iranian treaties even after the disintegration of the USSR. Combined with Iran's hostility towards the projects involving Western countries, it led to the political isolation of the State. After signing the Aktau Convention, Iran was considered the biggest loser in the Caspian. However, in recent years the Islamic Republic demonstrated the intention to solve the old disputes with other littoral States and get closer to partnership relations with its Caspian neighbors.

Despite disagreements, Russia and Iran have a lot in common and if they decide to overcome the challenging aspects in their relations, they will manage to create a Caspian alliance powerful and productive for both parties.

Endnotes

- 1 Bajrektarevic, A. H., and Posega, P. "THE CASPIAN BASIN: GEOPOLITICAL DILEMMAS AND GEOECONOMIC OPPORTUNITIES." *Geopolitics, History, and International Relations* 8, no. 1 (2016): 237-64. Accessed February 24, 2021. doi: 10.2307/26806081.
- 2 Karataeva, E. (2020). The convention on the legal status of the Caspian sea: The final answer or an interim solution to the Caspian question? *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 35(2), 232-263. doi:10.1163/15718085-23521089
- 3 EIA - independent statistics and analysis. (2013, August 26). Retrieved February 27, 2021, from https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea
- 4 *Statistical review of world energy* (69th ed.). (2020). BP Amoco. Retrieved April 1, 2021, from <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>.
- 5 German, T. *Russia and the Caspian Sea: Projecting Power or Competing for Influence*. Strategic Studies Institute, US Army War College, 2014. Accessed March 1, 2021. <http://www.jstor.org/stable/resrep11650>.
- 6 Karataeva, E. (2020).
- 7 Chuftrin, G. (Ed.). (2001). *The Security of the Caspian Sea Region* (Rep.). Retrieved March 13, 2021, from Oxford University Press website: <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI01Chuftrin/SIPRI01Chuftrin.pdf>
- 8 Karataeva, E. (2020).
- 9 Garibov, A. (2019, June). KEY DISPUTES REMAIN UNSETTLED IN THE CASPIAN SEA DESPITE THE SIGNING OF THE CONVENTION ON LEGAL STATUS. Retrieved February 25, 2021, from <https://www.cife.eu/Ressources/FCK/EUCACIS%20in-Brief%20Garibov.pdf>
- 10 Aliyeva, S. (2018). Caspian Sea status. The Long-awaited Convention. *EaP Bridge*, 18-21. Retrieved March 9, 2021, from http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/10/ETB_4_2018_en-2.pdf
- 11 Karataeva, E. (2020).
- 12 Garibov, A. (2019).
- 13 Thévenin, P. (2019). The Caspian Sea Convention: New Status but Old Divisions?. *Review of Central and East European Law*, 44(4), 437-463.
- 14 Ibid.
- 15 Vorobiev, A. (2019, October 13). Caspian Convention One Year Later. Retrieved March 09, 2021, from https://www.ng.ru/dipkurer/2019-10-13/11_7700_kaspjij.html. In Russ.
- 16 Tracey, G. Report. Strategic Studies Institute, US Army War College, 2014. Accessed March 1, 2021. <http://www.jstor.org/stable/resrep11650>.
- 17 Lashaki, A. B., Goudarzi, M. R. (2019). Evolution of the Post-soviet Caspian Sea Legal Regime. In *The Dynamics of Iranian Borders Issues of Contention*. Cham: Springer International Publishing
- 18 Tracey, G., 2014.
- 19 Thévenin, P., 2019.
- 20 Shouri, M. (2007). Naft-o Gaz-e Khazar; Taghabol-e Mnafe' (Oil and gas of the Caspian Sea; The contrast of interests). *Asian Energy*, 8. At: <http://www.isrjournals.com/fa/special-articles/1083-special-article-farsi53.html>. Accessed on 01.03.2021. In Pers
- 21 Bajrektarevic, A. H., Posega, P, 2016.
- 22 Ibid.
- 23 Bryza, M. (2020, March 03). The greater Caspian Region: A new Silk road, with or without a new belt. Retrieved March 12, 2021, from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-greater-caspian-region-a-new-silk-road-with-or-without-a-new-belt/>
- 24 Aliyev, N. (2019, February 21). Russia's military capabilities in the Caspian. Retrieved March 01, 2021, from <https://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13558-russias-military-capabilities-in-the-caspian.html>
- 25 Connolly, R. (2019, November 27). Russia's strategy for the development of marine activities to 2030. NATO Defense College. Retrieved March 01, 2021, from <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=618>.
- 26 Parkhomchik, L. (n.d.). The Russian Navy in the Caspian SEA: A new chapter. Retrieved March 12, 2021, from <https://eurasian-research.org/publication/the-russian-navy-in-the-caspian-sea-a-new-chapter/>
- 27 Aliyev, N., 2019.
- 28 Thévenin, P., 2019
- 29 Ibid.
- 30 Lashaki, A. B., Goudarzi, M. R., 2019.
- 31 Heirannia, J. (2018, November 05). Legal framework of the Caspian Sea and the interests of Iran. Retrieved March 01, 2021, from https://modern diplomacy.eu/2018/11/03/legal-framework-of-the-caspian-sea-and-the-interests-of-iran/?fbclid=IwAR077Ciyk23E3Vaq738os13g_OGBKACq5o4WCnpyYqc1NVGrKvILx-lYd5dw
- 32 Aliyeva, S., 2018
- 33 German, T., 2014.
- 34 Toktassynov, T. (2019). Caspian Sea Convention: The Reasons behind Iran's Landmark Agreement. *Journal of International Politics*, 1(1). Retrieved from <https://www.sryahwapublications.com/journal-of-international-politics/pdf/v1-i1/1.pdf>
- 35 Aliyeva, S., 2018
- 36 German, T., 2014.
- 37 Goble, 2021.
- 38 Ibid.
- 39 Gharji, E. (2019, January 10). Russia and Iran in the Caspian: From Historical Rivals to Regional Allies? Retrieved March 08, 2021, from <http://caspianet.eu/2019/01/10/russia-and-iran-in-the-caspian-from-historical-rivals-to-regional-allies/>
- 40 Janbaaz, D., Fallah, M., 2019.
- 41 Bryza, M., Cutler, R. M., & Vashakmadze, G. (2020, June 12). US foreign policy AND Euro-Caspian energy security: The time is now to build the Trans-Caspian Pipeline. Retrieved March 12, 2021, from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/us-foreign-policy-and-euro-caspian-energy-security-the-time-is-now-to-build-the-trans-caspian-pipeline/>
- 42 Annayev, D. (2019, September 19). Iran joins Russia in Opposing Trans-caspian gas pipeline. Retrieved March 12, 2021, from https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2019/09/19/feature-01#:~:text=ASHGABAT%20%2D%2D%20The%20Iranian%20regime,pipeline%20between%20Turkmenistan%20and%20Azerbaijan.
- 43 Shouri, M., 2007.
- 44 Goble, P. (2021, February 25). Moscow expanding ties With Iran to counter Growing Turkish influence Around Caspian. Retrieved March 01, 2021, from <https://jamestown.org/program/moscow-expanding-ties-with-iran-to-counter-growing-turkish-influence-around-caspian/>
- 45 Ibid.
- 46 Naumkin, V. (2001). Russia's national security interests in the Caspian region. In *The security of the Caspian Sea Region* (pp. 119-135). Stockholm: SIPRI.
- 47 Goble, P., 2021
- 48 Jamali, M. (2020, June 20). Obstacles to the expansion of Iran-Russia cooperation in the Caspian Sea. Retrieved March 13, 2021, from <http://irdiplomacy.ir/fa/news/1992475/>. In Pers.
- 49 German T., 2014.

AZERBAJCAN'DA REFORM SÜRECİ VE ŞUBAT 2020 PARLAMENTO SEÇİMLERİ

İç politika bağlamında bakıldığında ise 2011 yılı sonrasında Azerbaycan'da geçiş döneminin sona erdiği ve yeni bir aşamaya geçildiği sıklıkla ifade edilmektedir.

Bahar Özsoy

Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

On milyonu aşkın nüfusu, sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri, coğrafi konum ve stratejik önemi ile Kafkasya'nın en güçlü ülkesi Azerbaycan son yıllarda büyük bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. 2000'li yıllarla birlikte ciddi bir ilerleme kaydeden Azerbaycan, sanattan spora, siyasetten ekonomiye birçok alanda başarılarla imza atarak bölgesel ve küresel etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Enerji alanında artan yatırımlarla birlikte, Avrupa Birliği (AB) Komşuluk Politikasına dâhil olması, 2011 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne üye seçilmesi, aynı yıl Eurovision şarkı yarışmasında birinciliği kazanması ve sonrasında Formula-1 gibi önemli organizasyonların ev sahipliğini yapması, Azerbaycan için önemli gelişmelerdir.

İç politika bağlamında bakıldığında ise 2011 yılı sonrasında Azerbaycan'da geçiş döneminin sona erdiği ve yeni bir aşamaya geçildiği sıklıkla ifade edilmektedir. Söz konusu sürecin yol haritası olarak ise 2012 yılında Cumhurbaşkanlığı kararı ile hayata geçirilen "Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış" başlıklı ulusal kalkınma programı gösterilebilir. Eğitimden sağlığa, ekonomiden cinsiyet eşitliğine varıncaya kadar birçok konuyu kapsayan programın amacı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek sosyal refah, etkili yönetim, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlüklerinin tam olarak korunması ve ülkedeki sivil toplumun aktif hale getirilmesi şeklinde tanımlanmıştır.¹ Aradan geçen sürede kimi hedeflerin gerçekleştirilememesine karşın programın genel itibarı ile başarılı olduğunu, özellikle enerji alanında TANAP ve TAP gibi büyük projelerin hayata geçirildiğini, sosyal alanda ülkenin savunmasız kesimini oluşturan zorunlu göçmen ve mültecilere

(Az. *qaçqın*) yönelik birçok düzenlemenin yapıldığını ifade etmek gerekir.

Ayrıca, Azerbaycan'da 2000'li yıllarla birlikte şehirlerin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak için 2004-2023 yıllarını kapsayan dört devlet programı kabul edilmiştir. "2004-2008 yıllarını kapsayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracak tedbirler hakkında" (Az. *Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında*) başlıklı ilk programda rayonların² mevcut potansiyelinin etkin kullanılmasını sağlayarak ekonominin çeşitli sektörlerinin geliştirilmesi, üretim işletmelerinin faaliyetlerinin genişletilmesi, ihracata yönelik ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi, nüfusun yaşam standartlarının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması ve ülke ekonomisinin dinamik gelişiminin sağlanması amaçlanmıştır.³ Birinci programın tamamlanmasının ardından 14 Nisan 2009 tarihinde "Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin 2009-2013 Sosyo-Ekonomik Kalkınma Devlet Programı" (Az. *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*) kabul edilmiştir. İkinci programın amacı ülkedeki petrol dışı sektörün gelişimini hızlandırmak, ekonomiyi çeşitlendirmek, bölgesel ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı dengelemek ve nüfusun yaşam standartlarını daha da iyileştirmektir.⁴ Üçüncü program olan, "2014-2018 Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınma Devlet Programı" (Az. *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*) genel olarak ilk iki programın devamı niteli-

ğindedir. Bu programın da temel amacı, ülkede petrol dışı sektörün geliştirilmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi, bölgelerin hızlı kalkınması için alınan önlemlerin sürdürülmesi, kırsal kalkınmayla ilgili altyapı ve sosyal hizmetlerin daha da iyileştirilmesidir.⁵ Adı geçen bu programlar bölgelere, kapasitelerinin artırılması, altyapılarının geliştirilmesi, kamu hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, iş ve yatırım ortamının çeşitlendirilmesi ve nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi gibi imkânlar sağlamaktadır. Öyle ki, resmi verilere göre 2004-2018 yıllarında uygulanan programların etkisi ile petrol dışı sektör 2.8 katı büyürken, gayri safi yurtiçi hasıla 3.3 kat artmıştır. Bu dönemde alınan tedbirler sonucunda ülkede 1,5 milyonu kalıcı olmak üzere 2 milyondan fazla yeni iş yaratılmış, 100 binden fazla işletme kurulmuştur. Adı geçen dönemde işsizliğin yüzde 5'e, yoksulluk düzeyinin ise yüzde 5.1'e düştüğü ifade edilmektedir.⁶ "2019-2023 yılları için Azerbaycan bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Kalkınma Programı" (Az. *Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*) başlıklı dördüncü program, 2019 yılının başında onaylanmıştır. Programın temel amacı, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki bölgelerin sürdürülebilir ve dengeli kalkınmasını sağlamak, yüksek standartları karşılayan sosyal refah, doğal kaynakların verimli kullanımı ilkelerine

dayalı uygun bir ortam yaratmak ve çevreyi korumak başlıklarından oluşur.⁷

Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Reform Sürecinin Başlangıcı

Bilindiği gibi, 1991 yılındaki bağımsızlık sonrasında 'güçlü yürütme' ilkesinden hareketle başkanlık sistemini benimseyen Azerbaycan'da, 1993-2003 yılları arasında on yıl boyunca Haydar Aliyev, cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. 2003 yılından bu yana cumhurbaşkanlığı görevinde İlham Aliyev bulunmaktadır. Sonuncusu 11 Nisan 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların yüzde 86.2'sini alan İ. Aliyev, yedi yıl için dördüncü kez başkan seçildi ve 18 Nisan'da ant içti.

Seçimin ardından Cumhurbaşkanının yönlendirmesi ile 2012 yılında yayınlanan Kalkınma Programı'nın ruhuna uygun bir şekilde bölgesel ve küresel dengeleri gözeterek toplumun beklentilerinin ön plana alındığı bir dizi reformlar hayata geçirilmeye başlandı. Aslında söz konusu değişim yeni olmamakla birlikte Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçildikten sonra reformların hız kazandığı ifade edilebilir. Bölgesel ölçekte bakıldığında, Tunus'tan başlayarak Orta Doğu'nun birçok ülkesine yayılan de-

'Arap Baharı' deneyimi birçok ülkede büyük bir kaosa neden olurken, çok sayıda yönetim siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda bir dizi reformları hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Söz konusu taleplerin Azerbaycan toplumu üzerindeki etkisine bakıldığında ise, ülkede Gürcistan ve Ermenistan'a kıyasla daha istikrarlı bir siyasi-ekonomik yapının kurulmuş olduğu ve halkın öncelikli olarak yaklaşık otuz yıldır Ermeni işgali altındaki toprakların işgalden kurtarılması, ülkedeki mülteci ve zorla yerinden edilmiş kişilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi talep ve beklentiler içerisinde olduğu görülmektedir.

mokrazi, özgürlük ve insan haklarına dayalı taleplerin gün yüzüne çıktığı 'Arap Baharı' deneyimi birçok ülkede büyük bir kaosa neden olurken, çok sayıda yönetim siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda bir dizi reformları hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Söz konusu taleplerin Azerbaycan toplumu üzerindeki etkisine bakıldığında ise, ülkede Gürcistan ve Ermenistan'a kıyasla daha istikrarlı bir siyasi-ekonomik yapının kurulmuş olduğu ve halkın öncelikli olarak yaklaşık otuz yıldır Ermeni işgali altındaki toprakların işgalden kurtarılması, ülkedeki mülteci ve zorla yerinden edilmiş kişilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi talep ve beklentiler içerisinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple adı geçen dönemde hükümet üzerinde herhangi bir baskının oluşmadığı ifade edilebilir. Buna karşın son dönemde bizzat Cumhurbaşkanının yönlendirmesi ile başlatılan reformların ulusal, bölgesel ve küresel gelişmelerden etkilenmediğini söylemek doğru olmayacaktır.

Tarihsel olarak bakıldığında, 1996 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (İng. *Partnership and Cooperation Agreement*) imzalanmasıyla Azerbaycan-AB ilişkilerinin temelleri atılmış; sivil, kültürel, mali ve hukuki işbirliği çerçevesinde Azerbaycan ve AB birbirine bağlanmıştır.⁸ 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası kapsamına dâhil olan Azerbaycan, 2006 yılında AB ile "Enerji Alanında Stratejik Ortaklığa Dair Anlaşma Memorandum"u imzalamış ve 2008 yılında Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı Programı'na katılmıştır. Böylece bir bakıma Azerbaycan adı geçen ortaklık kapsamında demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, piyasa ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma gibi başlıklarla çerçevelenen Avrupa 'ortak değerleri'ni

benimseyeceğini taahhüt etmiştir.⁹ Azerbaycan, 2011 yılında, 2012-2013 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için yapılan oylamada Doğu Avrupa ülkelerini temsil etmek üzere seçilmiştir.¹⁰ 2016 yılında AB ile Azerbaycan'ın AB program ve kurumlarına katılımını öngören bir protokol imzalanmıştır.¹¹ AB'ye doğru atılan siyasi adımlar kadar ekonomik bağlar da Azerbaycan-AB ilişkileri açısından önem taşımaktadır ki, AB ülkeleri Bakü'nün dış ticaretinde en fazla paya sahip ülkelerdir. 2000'li yıllar boyunca AB değer ve politikaların benimsenmesi yönündeki bu çabalara karşılık Azerbaycan'ın insan hakları politikası ve ülkede sivil toplumun yönetime zayıf katılımı konularının AB tarafından sıklıkla eleştirildiğini ifade etmek gerekmektedir.

Bu kapsamda özellikle petrol ve doğal gaz gelirlerinin etkisi ile 2000'li yıllarla birlikte büyük bir ekonomik atılım da gerçekleştiren Azerbaycan'da siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda değişim kaçınılmaz bir hal almaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde değişen yaşam standartlarına bağlı olarak artan ve farklılaşan talepler halkın yönetimden istek ve beklentileri üzerinde etkili olmaktadır. Bu kapsamda 2019 yılı resmi verilerine göre nüfusun %45,7'sinin yirmi dokuz yaş ve altında olduğu Azerbaycan'da iletişim ve bilgi teknolojilerinin etkisi ile yeni bir sürecin kapıları aralanmakta, Sovyet döneminin zihinsel ve yapısal kalıpları terk edilmeye çalışılmaktadır. Öyle ki, son yıllarda milli değerlerden beslenen, kültürel kodlardan ilham alan, vizyon sahibi bir nesil isteğine her fırsatta vurgu yapan Cumhurbaşkanının buna paralel olarak toplumun nasıl bir değişim arzuladığı konusuna daha fazla eğilmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda atılan adımlardan olan yapısal reformların ise özellikle son birkaç yılda derinleştiği görülmektedir. Ülkede ekonomik, sosyal ve hukuksal alanda yürütülen reform süreci hukukun üstünlüğü, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artırılması, bürokratik engellerin kaldırılması, vergi ve gümrük politikalarının optimizasyonu, beşeri sermayenin geliştirilmesi, yerel alanda eşitlik ve adalet temelli hizmetin sürdürülebilir kılınması gibi alt başlıklara dayandırılmıştır. Bu kapsamda yapılan reformlar yapısal-kanuni değişiklikler, yolsuzlukla mücadele ve personel değişiklikleri olarak sınıflandırılabilir.

Yapısal-Kanuni Değişiklikler: 2000'li yıllarla birlikte büyük oranda petrol ihracatındaki artışın sağladığı ekonomik gelir istihdam, enflasyon, yoksulluk gibi sorunların çözümünde etkili bir araç olurken küresel enerji projelerindeki ülke stratejisi Azerbaycan'ı bölgesel bir aktör haline getirmiştir. Ekonomik gelişmelere paralel şekilde ülke siyasetinin de özellikle son 10 yıldır yeniden şekillendiğini belirtmek gerekir. Bu noktada, demokrasinin yerleşmesi, halkın refah ve memnuniyetinin sağlanması, yolsuzluk, bürokrasi ve hantallığın siyaset başta olmak üzere tüm yönetim kademelerinden temizlenmesi gibi konular iç politikada çözülmesi gereken öncelikli başlıklardır.

Bu bağlamda son yıllarda kararlılıkla sürdürülen reform sürecine yol olması bakımından atılan en önemli adım 13 Temmuz 2012 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı "Devlet Vatandaşlık Hizmetleri ve Sosyal Yenilikler Ajansı"nın kurulması olmuştur. Tüm vatandaşlık hizmetlerinin halka tek bir yerden, kaliteli, kolay ve şeffaf bir şekilde sunulması amacıyla kurum nezdinde oluşturulan Kolay Hizmet (Az. *Asan Xidmet*) merkezleri Azerbaycan'da yapısal değişimin en somut örneklerinden biridir. Ülke genelinde beşi başkentte olmak üzere toplam 20 adet olan merkezlerde noterden emeklilik işlemlerine, sigortadan emlak işlerine varıncaya kadar birçok işlem yapılabilir. Yolsuzluğun önlenmesi, şeffaflığın artırılması, bürokrasinin azaltılması ve zaman tasarrufunun sağlanması gibi işlevleri sebebi ile *Asan Xidmet* merkezlerinden vatandaş memnuniyetinin gayet yüksek olduğunu ifade etmek gerekir. Yine, halkın sosyal ve ekonomik refahının artırılması amacıyla 2018 yılında Cumhurbaşkanı kararı ile Sürdürülebilir ve Operasyonel Sosyal Güvenlik Kurumu (DOST Ajansı) kurulmuştur.¹² Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan DOST merkezleri istihdam, çalışma, sosyal koruma ve güvenlik gibi birçok

alanda hizmet vermektedir. "Bir pencere" (hizmetlerin tek elden yürütülmesi) sloganıyla hareket eden merkezlerde yönetim, şeffaflık, sorumluluk, vatandaş memnuniyeti ve verimlilik temelleri üzerine inşa edilmiş bir hizmet sunum modeli arzulanmaktadır.

Yapısal değişikliklerin yanı sıra özellikle son yıllarda birçok alanda hukuki değişikliklerin de yapıldığı görülmektedir. Örneğin, 14 Ocak 2019 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki kamu yönetiminin geliştirilmesi için ek önlemler hakkında" (Az. *Azərbaycan Respublikasında dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər*) cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yönetim sisteminde esneklik ve verimlilik sağlanması amaçlanmıştır. 17 Ocak 2019 tarihinde "Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki bir dizi devlet kurumunun yapısını optimize etmek ve yönetimini iyileştirmek için ek önlemler" (Az. *Azərbaycan Respublikasında bir sıra dövlət orqanlarının strukturunun optimallaşdırılması və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər*) hakkındaki başkanlık kararı ile de kimi devlet kurumları kaldırılmış veya birleştirilmiştir. Yine, adalet ve yargı sisteminin geliştirilmesi amacıyla, 3 Nisan 2019 tarihli "Yargı sistemi reformunun derinleştirilmesi" (Az.

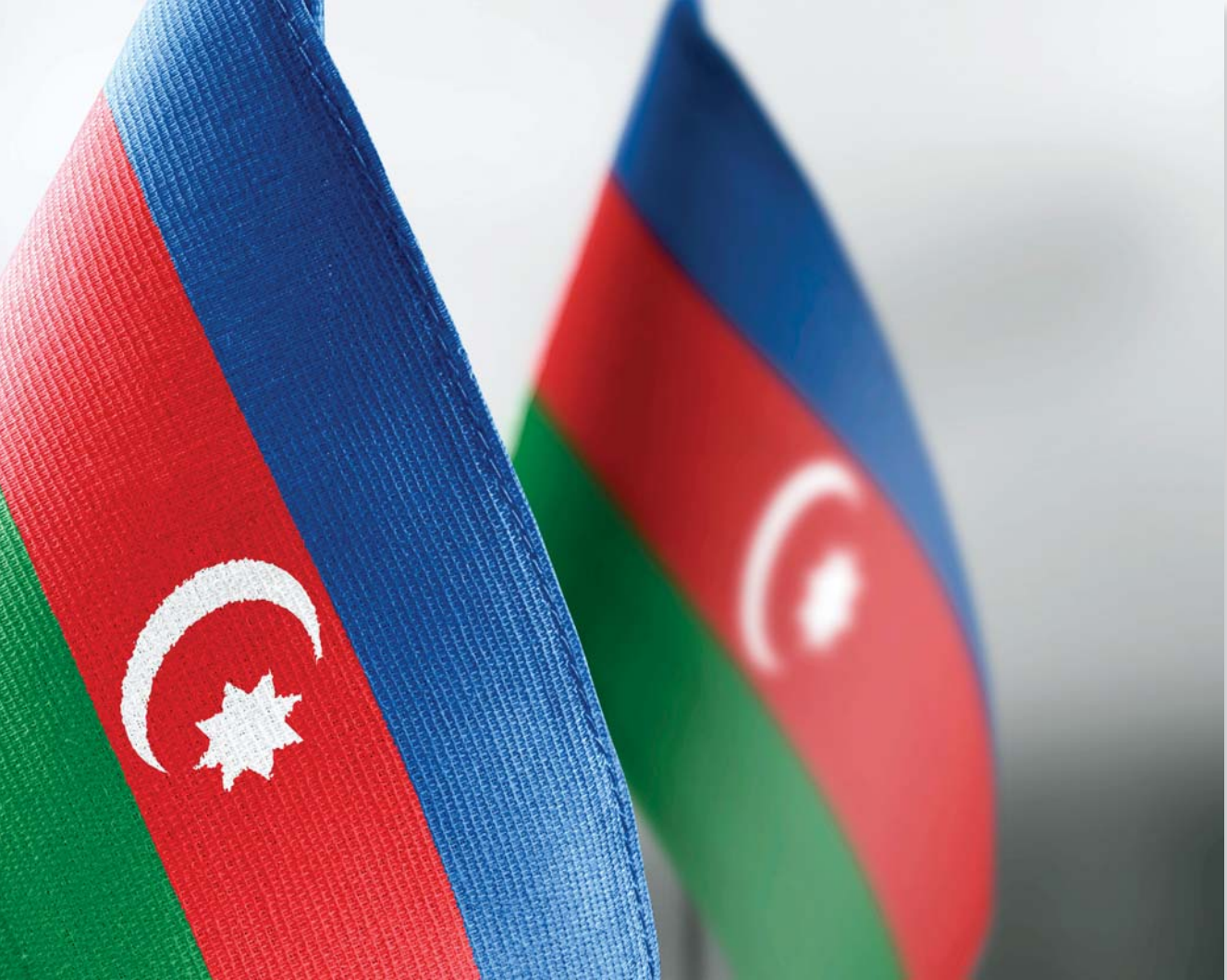

Reform sürecinin en önemli ayaklarından biri de yolsuzlukların önlenmesi, tüm devlet kademelerinde şeffaflığı sağlamak yoluyla yönetim-halk arasındaki güven bağının güçlendirilmesi ve vatandaş memnuniyetinin artırılmasıdır.

Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi) hakkında kararname ile uyuşmazlıkların alternatif çözümü, uluslararası tahkim prosedürlerinin uygulanması ve birleşik bir adli uygulama öngörülmüştür.¹³ Kanun kapsamında adli alandaki işlerin yoğunluğu ve çözüm süreçlerinin uzun olması göz önüne alınarak elektronik sistem kullanımının artırılması ve ihtisas mahkemeleri oluşturularak iş yükünün azaltılması ve sorunların uzman hakimler tarafından daha kısa sürede değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Kanuna uygun olarak Azerbaycan, etkin uyuşmazlık çözümüne erişim sağlamak için uzman ticaret mahkemeleri kurmaya başladı. Ülkede, ticari, sivil, aile, işgücü ve diğer uyuşmazlıklarda alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının çalışmasını sağlamak amacıyla da Mart 2019'da "Arabuluculuk Kanunu" (Az. *Mediasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*) kabul edildi. Yine, 2019 yılında vergi kanununda vergi mükellefleri için elektronik bilgi

sisteminin oluşturulması, ihlallerin önüne geçmek için yaptırımların artması, muafiyetlerin ve vergi indirimlerinin kapsamının açıklığa kavuşturulması gibi değişiklikler yapılmıştır. Yargı, ekonomi ve yönetim alanında yoğunlaşan söz konusu kanunlar sayesinde işlerin kolay ve şeffaf şekilde ve daha kısa sürelerde çözülmesi amaçlanmakta ve bürokrasinin getirdiği yozlaşma ve yorgunluğun önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Yolsuzlukla Mücadele: Reform sürecinin en önemli ayaklarından biri de yolsuzlukların önlenmesi, tüm devlet kademelerinde şeffaflığı sağlamak yoluyla yönetim-halk arasındaki güven bağının güçlendirilmesi ve vatandaş memnuniyetinin artırılmasıdır. Bu minvalde, bir yandan kişi ve kurumlar üzerinde kimi kontroller yapılırken diğer yandan vatandaşların şikâyetleri dikkate alınmakta ve bizzat Cumhurbaşkanı bu konuda hiçbir müsamahaya yer verilmeyeceğini sıklıkla belirtmektedir. Örneğin, 2020 Mayıs ayı içerisinde Kültür Bakanlığında görevli üst düzey

yöneticilere yönelik çıkan yolsuzluk haberleri ile bu kişiler görevden alınarak adli soruşturmaya tabi tutulmuşlardır. 21 Mayıs'ta ise İlham Aliyev tarafından imzalanan karar ile Kültür Bakanı görevden alınmıştır.

Yine, merkezi idarenin taşra teşkilatı sayılan icra hakimlikleri başta olmak üzere birçok kamu kuruluşunda adı yolsuzluğa karışmış olan kişiler görevden uzaklaştırılmakta ve haklarında adli işlem yapılmaktadır. Cumhurbaşkanının doğrudan kendisinin atadığı kişilerin dahi yolsuzluk suçlaması ile görevden alınması dikkate değerdir. Bununla birlikte bu konuda atılan adımlar, görevi kötüye kullanan kişilere karşı gerekli idari-adli sürecin işleyeceğini ve hukukun üstünlüğü prensibinin temel dayanak olacağını göstermektedir.

Son olarak yolsuzlukla mücadele konusunda yine *Asan Xidmet* merkezlerinin önemini vurgulamak gerekir ki, bürokrasi, erteleme ve yolsuzluğun ortadan kaldırıl-

masında önemli bir rolü bulunan bu mekanizma milyonlarca vatandaşa hizmet götürerek memur-vatandaş ilişkilerinde yeni bir yaklaşımın oluşturulmasını sağlamaktadır.

Personel Değişiklikleri: Azerbaycan'da son dönemde görülen personel değişikliklerinin yolsuzlukla mücadele politikasına paralel şekilde ve halkın beklenti ve talepleri doğrultusunda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu noktada kendi de adı geçen değişim sürecinin bir oluşumu olan ve 8 Şubat 2019 tarihinde Cumhurbaşkanının fermanı ile kurulan Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan kamuoyu yoklamaları ile gerçekleştirilen reformlara yönelik halkın görüşleri alınmakta ve elde olunan sonuçlara göre uygulanan politikalar şekillenmektedir. Örneğin, Ocak-Mart 2020 tarihlerinde toplam bin iki yüz on iki kişi üzerinde gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre Cumhurbaşkanı'na duyulan güven yüzde 94.7'dir. Parlamenta güvenenlerin oranı yüzde 57.4, mahkemeye güvenenlerin oranı yüzde 49 iken görev alanları içerisinde

oldukça geniş yetkilerle donatılmış icra hakimliklerine güven yüzde 46.2 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Ayrıca “Hangi alanlarda daha fazla reform gerekiyor” sorusuna araştırmaya katılanların yüzde 53.7’si yürütme alanında cevabını verirken katılımcıların yüzde 45.7’si yargı alanında reformlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Bu noktada son dönemde Cumhurbaşkanı tarafından özellikle icra hakimliklerinde yönetici değişikliğine gidilmiş Başkent Bakü’deki Suraxanı, Yasamal, Xetai rayonlarının yanı sıra Xacmaz, Yevlax, Şirvan, Zerdab, Saatlı, İmişli, Göygöl gibi yerleşim alanlarına yeni icra hakimleri atanmıştır. Yapılan araştırma kapsamında katılımcıların yarısından fazlası (yüzde 54.4) söz konusu değişikliklerden sonra, bölge yürütme makamlarının başkanlarının yolsuzluktan kaçınacağını düşünmektedir.¹⁵

Cumhurbaşkanınca öngörülen personel değişikliklerinin yalnızca görevi kötüye kullanma sebebi ile gerçekleştirilmediğini ifade etmek gerekir. Bu kapsamda, ülke siyasetini daha dinamik bir yapıya kavuşturma ve yeni neslin taleplerine daha duyarlı kadroları yönetime getirme isteği doğrultusunda ülke siyasetine yön vermiş çeşitli isimler görevden alınmış ya da istifa etmiştir. Bunlar arasında 1995’ten beri Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İdaresi Başkanlığı görevini yürüten Ramiz Mehdiyev, Başbakan Yardımcıları Ali Hasanov, Hacıbala Abutalıbov ve Azerbaycan Bilimler Akademisi Başkanı Akif Alizade gibi parlamentoda uzun yıllar görev yapmış siyasetler bulunmaktadır. Dahası Cumhurbaşkanı, 12 Temmuz’da Tovuz sınır hattında Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar sırasında kendisine ulaşamadığı gerekçesi ile 16 yıldır Dışişleri Bakanı görevinde bulunan Elmar Memmedyarov’u görevden almıştır. Eğitim Bakanı Ceyhun Bayramov’u Dışişleri Bakanı olarak atayan Aliyev’in atama sırasındaki sözleri ise dikkat çekicidir. Buna göre Cumhurbaşkanı, dış politikada pasif değil saldırgan bir diplomasi izlenmesi gerektiği üzerinde durmuş, yurt dışında yaşayan ve çalışan Azerbaycanlı topluluklarla ve medya ile yakın temas kurulması gerektiğini beyan etmiştir. Ayrıca, ulusal çıkarların korunması vurgusu yapan Aliyev’in isim vermeden bazı diplomatların devlete ihanet ettiğini beyan etmesi de bir başka dikkat çeken husus olmuştur.¹⁶ Tüm bu personel değişiklikleri ile Bakü yönetimi bir yandan yolsuzluk, hantallık, görevi kötüye kullanma gibi sorunlarla mücadele etmeye çalışırken diğer yandan genç, dinamik, vizyon sahibi bir örgütlenme oluşturarak iç ve dış politikada güç kazanmaya çalışmaktadır.

Adı geçen reformların etkisi ile Azerbaycan, Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından derlenen 2019 Yolsuzluk Algılama Endeksi’nde (*İng. The Corruption Perceptions Index*) bir önceki yıla göre yirmi altı sıra yükselmiştir.¹⁷ Söz konusu ilerleme olumlu olmakla birlikte, bölgesel ve küresel olarak bakıldığında gelişimin istenilen düzeyde olmadığı ifade edilmelidir. Buna göre, puan bazında bakıldığında Azerbaycan 30 puanla içerisinde yer aldığı Doğu

Avrupa ve Orta Asya grubu ortalamasının (35 puan) altında kalırken, küresel sıralamada 180 ülke içerisinde 126. sırada yer almıştır. Yine, Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan kurumlar, altyapı, AT adaptasyonu, sağlık, beceriler, ürün piyasası, işgücü piyasası, finans sistemi, pazar büyüklüğü, iş dünyası dinamizmi, inovasyon yeteneği olmak üzere on iki bileşenden oluşan 2019 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu’nda (*İng. Global Competitiveness Report*) da Azerbaycan’ın rekabet gücünün bir önceki yıla göre on bir sıra arttığı görülmektedir. Buna göre bütçe şeffaflığı, enflasyon, makroekonomik sabitlik, mülkiyet hakları, denetim ve muhasebe standartlarının güçlendirilmesi gibi göstergelerde başarı sağlayan Azerbaycan, 141 ülke içerisinde 58. sırada yer almıştır. Rapor ayrıntılı olarak incelendiğinde ise özellikle reformların yoğunlaştığı alanlarda daha çok çabaya ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, 2018 yılında yolsuzluk seviyesine göre yüz ikinci sırada olan Azerbaycan, 2019 yılında yüz yirmi yedinci sıraya; emek vergisi oranında yüz altıncı sırada iken yüz yedinci sıraya gerilemiştir.¹⁸ Söz konusu veriler reformların derinleştirilmesi lüzumunu göstermesi açısından önemlidir.

Parlamento Seçimleri Üzerinden Reform Sürecinin Sınırı

2018 yılında dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçildikten sonra birçok alanda reformlara hız veren İlham Aliyev, önce bağımsızlık tarihinin ilk erken seçim kararını vermiştir. Kimi muhalif parti üyeleri alınan kararı hükümet ilişkilerindeki krize bağlasa da, Cumhurbaşkanı erken seçim kararında reformları derinleştirme isteğinin ve Milli Meclis çalışmalarının vakit kaybetmeden organize edilmesinin etkili olduğunu beyan etmiştir.¹⁹ Böylece Kasım 2020’de yapılması beklenen seçimler 9 Şubat 2020 tarihine alınmıştır. Bu süreçte her fırsatta millî değerlere ve gençlerin siyasi-toplumsal yaşamda aktif rol almalarının önemine vurgu yapan Cumhurbaşkanı, siyasi rekabeti ve demokratik canlılığı besleyecek olmasından dolayı gençlere parlamento seçimlerinde aday olmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanının bu çağrısı karşılık bulmuş, başvurular bir önceki seçime göre yaklaşık iki kat fazla olmuş; kadın aday sayısı da önceki seçime göre %3 artmıştır.²⁰ Cumhurbaşkanının isteğine karşılık veren ve milletvekilliği adaylığı kesinleşen 1314 kişinin yaş ortalamaları yaklaşık olarak 45’tir. Adayların 276’sı kadınlardan oluşurken, 247 kişi toplamda 18 parti tarafından aday gösterilmiştir.

Ülkede 2020 yılındaki kayıtlı seçmen sayısı 5 milyon 387 bin iken katılım oranı bir önceki seçime (yüzde 55.54) kıyasla azalarak yüzde 46.84 olarak gerçekleşmiştir. Bu orandan yola çıkarak Azerbaycan’da halkın genel ve yerel seçimlere katılımının genel olarak düşük olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin 2019 yerel seçimlerinde katılım yüzde 32.69 olarak gerçekleşmiştir. Yerel yönetim kül-

türünün halen yeterli ölçüde gelişmemiş olduğu Azerbaycan'da belediyeler sınırlı yetkilere sahiptir. Bu durumun halkın yerel seçimlere katılımını etkilemesi muhtemeldir. Genel seçimlerde ise katılımın düşüklüğünde kullanılan oyların seçim sonucunu etkilemeyeceği, özellikle uzun yıllar vekillik yapmış isimlerin zaten yeniden seçileceği ya da oy verecekleri isimlerin seçilmeyeceği fikrinin ağır basmış olması muhtemeldir. Bu durum Azerbaycan halkında oyların şeffaflığına yönelik bir güvensizlik olduğu şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, siyasete ve siyasilere karşı güvensizlik seçmenin sandığa gitmemesinin nedeni olabilir. Buna karşın Azerbaycan'daki apolitizasyon eğiliminin başkanlık seçimlerine yansımadağı da ifade etmek gerekir ki, ülkede Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılımın genel olarak yüksek (2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yüzde 74.30) olduğu görülmektedir. Bu durum ise Cumhurbaşkanı seçimlerinde oy kullanmamanın 'başkana muhalefet' algısı yaratabileceği endişesinden kaynaklanıyor olabilir.

2020 parlamento seçimleri sonrasında meclisteki milletvekili dağılımı 2015 yılı ile birlikte ele alındığında şu şekilde gerçekleşmiştir:

	2020	2015
YAP	70	74
Bağımsız	41	39
Muhalefet	10	12
Boş	4	-

Seçim sonuçları incelendiğinde 46'sı iktidar partisi milletvekili olmak üzere 77 kişinin başka bir deyişle parlamentonun yüzde 61.6'sının koltuğunu koruduğu, 44 kişinin ise taze kan olarak meclise girdiği belirtilmelidir. Yine, bu seçimlerde meclisin demografik yapısında kimi değişiklikler göze çarpmaktadır. Buna göre 2015 yılında meclisin yaş ortalaması 60 iken, 2020 seçimlerinde yaş ortalaması 55 olmuştur. 2020 yılında meclisin en yaşlı vekili 1938 doğumlu bağımsız vekil iken en genç vekil 1993 doğumlu bir vekildir.

İlham Aliyev'in başkanı olduğu Yeni Azerbaycan Partisi (YAP) üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak; YAP milletvekillerinin yaş ortalaması 2015 yılında 54 iken 2020 yılında neredeyse değişmeyerek 53 olmuştur.²¹ 2020 seçimlerinde aday gösterilen kişilerin yaş ortalaması ise 50'dir. Partinin seçimi kazanan 68 milletvekilinin 21'i yeni adaylar arasından seçilmiştir. Deneyimli bazı parti üyelerinin yerlerini korumasına karşın 2020 seçimlerinde kimi bölgelerde daha genç isimlerin aday gösterildiğini ifade etmek gerekir. Buna göre, YAP'ın yeniden seçilen 47 milletvekilinden 18'i; yeni seçilen 21 milletvekilinin ise 3 tanesi 60 yaşından büyüktür. Ayrıca bir başka dikkat çeken nokta, bu seçimlerde kimi seçim bölgelerinde isim değişikliğine gidilmesinin de etkisi ile YAP ve muhalif

adaylar arasında vekilliklerin değişmesidir. Örneğin, son seçimde YAP'ın hakimiyetindeki 12 seçim bölgesinin tamamı bağımsız ve muhalefet partilerinin (Vatandaş Dayanışma Partisi ve Bütün Azerbaycan Halk Cephesi Partisi) daha genç adaylarına geçmiştir. 10 bağımsız adayın ve Bütün Azerbaycan Halk Cephesi Partisinin bir seçim bölgesinden ikisi²² hariç olmak üzere dokuzu YAP'ın daha genç adaylarına geçmiştir. Buna karşın her iki durumda da yeni seçilenlerin genel olarak bir önceki milletvekiline karşı daha düşük oy oranları ile seçimi kazandığını ifade etmek gerekir. Bu kapsamda son seçimlerde yarışın büyük oranda genç adaylar arasında olduğu görülmekle birlikte, aldıkları oy oranları düşünüldüğünde, bir sonraki seçime kadar seçmenin güvenini kazanma bağlamında ciddi bir desteğe ihtiyacı duydukları da açıktır.

Diğer taraftan seçimlerle birlikte üçte biri yenilenen meclisin üzerindeki sorumluluk, reform sürecinin de etkisi ile oldukça fazladır. Bu nedenle dinamizm, şeffaflık ve güven mekanizması ile örülmeye çalışılan yeni yönetim anlayışına demokrasinin en önemli özelliklerinden olan çoğulculuk ilkesi daha net bir biçimde eklenmekte ve reformlarda parlamentonun etkinliğinin artması beklenmektedir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanının Milli Meclis'in açılış konuşmasında değişimin yeni yapılanma içerisinde de görüleceğine dair sözleri dikkate değerdir. Öyle ki, İlham Aliyev yeni dönemde Meclis ve Komitelerde muhalif adayların da temsil edilmesini istemiştir. Sonuç olarak üç Meclis başkan yardımcılığından biri bağımsız, diğeri ise Sivil Dayanışma Partisi milletvekilleri arasından seçilmiştir. Ayrıca meclis içindeki on beş Komite başkanından dördü bağımsız, üçü ise muhalif partilerin milletvekillerinden oluşmaktadır.

Sonuç

1990'lı yılların ilk yarısında iç ve dış politikadaki sorunlar nedeniyle toparlanmaya çalışan Azerbaycan, dönemin ikinci yarısında ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamış, bölgesel bir aktör olma yolunda sahip olduğu enerji potansiyelini küresel projelere dönüştürebilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte bütçe gelirleri artan ülkede yoksulluk ve işsizlik rakamlarında kayda değer bir düşüş görülürken, sosyal refah yükselmeye başlamıştır. Değişen sosyo ekonomik koşullar ve bölgesel gelişmelerin de etkisiyle Bakü yönetimi, son yıllarda hukuki, siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlara ağırlık vermiştir. Son Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından halkın devlet kurumlarında karşılaştığı yolsuzluk, bürokrasi, yozlaşma, güvensizlik ve rüşvet gibi sorunların çözümü öncelikli konular haline gelmiştir. Yerel ve merkezi alanda devlet yapılanmasının her kademesine getirilen bu reformlar doğrudan Cumhurbaşkanlığınca yürütülmekte, halkın memnuniyeti ve talepleri dikkate alınmaya çalışılmaktadır.

Bu kapsamda reform sürecinin kesintisiz bir şekilde yürütülmesi adına Azerbaycan'da 2020 parlamento seçim-

leri erkene alınmıştır. 9 Şubat 2020 tarihindeki seçimlere gençlerin aktif katılımını artırmaya yönelik çağrıda bulunan İlham Aliyev'in bu çağrısı adaylar noktasında karşılık bulurken özellikle YAP'tan seçilen vekillerin yaş ortalamasının kısmen yüksekliği dikkat çekicidir. Böylece, 44 yeni milletvekilinin katıldığı Meclisin kan tazelediği ve nispeten daha dinamik bir yapıya kavuştuğu söylenilebilir. Ocak-Mart ayları arasında Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan ankete katılanların yüzde 63.9'u da

1990'lı yılların ilk yarısında iç ve dış politikadaki sorunlar nedeniyle toparlanmaya çalışan Azerbaycan, dönemin ikinci yarısında ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamış, bölgesel bir aktör olma yolunda sahip olduğu enerji potansiyelini küresel projelere dönüştürebilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte bütçe gelirleri artan ülkede yoksulluk ve işsizlik rakamlarında kayda değer bir düşüş görülürken, sosyal refah yükselmeye başlamıştır. Değişen sosyo ekonomik koşullar ve bölgesel gelişmelerin de etkisiyle Bakü yönetimi, son yıllarda hukuki, siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlara ağırlık vermiştir.

Milli Meclis'in yeni yapısının reform sürecine katkı sunacağını düşünmektedir. Cumhurbaşkanının Meclis'in açılış konuşması sırasında ifade ettiği gibi Meclis içerisinde bağımsız ve muhalefet partilerinin milletvekillerine daha fazla sorumluluk verilmesi yönündeki isteği ise reformların demokratik yönünün Meclis içerisine bir yansıması olarak görülebilir. Ülkedeki bu değişimin ve yapılan yeniliklerin dış politikada özellikle Batı ile olan ilişkilere ne şekilde katkı sağlayacağını ise zaman gösterecektir.

Diğer taraftan, bazı önemli alanlarda da yenilik ve değişime ihtiyaç olduğunu ifade etmek gerekir. Bu kapsamda son dönemde yolsuzluk haberleri ile gündeme gelen icra hakimlikleri de düşünüldüğünde merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev dağılımı konusu reformların kapsamı dışında bırakılmamalıdır. Yerel alanda merkezi yapının görev ve sorumluluklarına nazaran yerel yönetimlerin rollerinin yok denecek kadar az olduğu Azerbaycan'da, demokrasinin bir gereği olarak seçimle iş başına gelen belediyelere daha fazla sorumluluk verilmesi gerekmektedir.

Azerbaycan resmi verilerine göre ekonomik istikrarın sürdürülmesi, petrol dışı sektörün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, özel girişimciliğin teşvik edilmesi gibi alanlara odaklanan ekonomik reformlar sonucunda Azerbaycan ekonomisi 2018 yılında büyümesini sürdürmüştür. Ülkede yapılan reformlar sonucunda da elde edilen ek gelirler sosyal alanlara yönlendirilmiştir. Bu kapsamda 2019 yılında asgari ücret iki kat, en düşük emekli aylığı ise yüzde 70 oranında artırılmıştır. Ülke genelinde altmış sağlık kurumu, seksen dört okul inşa edilmiş ve onarılmıştır.²³ Tüm bu çabalar ve düzenlemeler olumlu olmakla birlikte ülkede hala ekonomik alanda yoksulluğun azaltılması, başta Ermenistan ile yaşanan savaş nedeniyle mağdur olan kesim olarak halkın temel ihtiyaçlarının

karşlanması, sosyal ve ekonomik refahın ülke tamamına eşit dağıtılabilmesi gibi öncelikli konular bulunmaktadır. Ayrıca, coğrafi olarak ülke topraklarının sadece yüzde 5'ini oluşturan ancak ülkenin ekonomik potansiyelinin en az yüzde 75-80'ine sahip olan Bakü ve Abşeron Yarımadası ile ülkenin diğer şehirleri arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlik makası refah adaletinin sağlanması noktasında önemli bir eksikliklerdir.²⁴ Tüm çözüm bekleyen sorunlar ise kuşkusuz yönetimin halkın talep ve beklentileri doğrultusunda vatandaş memnuniyetini önceleyen, kararlı ve istikrarlı bir duruş ile çözülecek, iletişim ve bilgi teknolojilerinin yaşamın her alanına dahil edilmesi ile eski yönetim anlayışının hantallığı ve yorgunluğu giderilebilecektir.

Sonnotlar

- 1 “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Aralık 29, 2012, erişim Ocak 08, 2021, https://president.az/files/future_az.pdf.
- 2 Merkezi yönetimin taşra teşkilatı.
- 3 Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, No: 24, 11 Şubat 2004, <http://www.e-qanun.az/framework/4797>.
- 4 Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, No: 80, 14 Nisan 2009, <http://www.e-qanun.az/framework/16721>.
- 5 Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, No: 118, 27 Şubat 2014, <http://www.e-qanun.az/framework/27284>.
- 6 Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, No: 500, 29 Ocak 2019, <http://www.e-qanun.az/framework/41320>.
- 7 Aynı yerde.
- 8 Anastasia Lavrina, “Strengthening EU-Azerbaijan Bilateral Relations Beyond Energy Sector”, *Study Series on Public Policy Issues* (Edt: Dr. Leyla Sayfutdinova Dr. Cynthia Buckley Dr. Anar Valiyev), Bakı 2018: 7-26.
- 9 European Parliament, *The European Neighbourhood Policy*, EU fact sheets 2017, erişim Ocak 05, 2021, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/170/the-european-neighbourhood-policy>.
- 10 “Azerbaijan wins final vacancy on Security Council”, 24 Ekim 2011, erişim Ocak 08, 2021, <https://news.un.org/en/story/2011/10/392772>
- 11 Ali Samir Merdan, “Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri”, *Yönetim ve Ekonomi*, 2019, 26(2): 339-360
- 12 Əhalinin məşğulluğu, əmək, sosial müdafiə və təminat sahələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, No: 229, Ağustos 09, 2018, <http://www.e-qanun.az/framework/39744>.
- 13 Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı”, <https://president.az/articles/32587>.
- 14 İnam İndeksi 02, *Prezidentin Fəaliyyəti İctimai Rəyda*, Sosio-oloji sorğu əsasında hazırlanmış Analitik Hesabat, Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi, Bakı 2020.
- 15 Aynı yerde.
- 16 “İlham Əliyev Ceyhun Bayramov Xarici İşlər naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbul edib”, Temmuz 16, 2020, erişim Dekabr 20, 2021, <https://president.az/articles/39702>
- 17 Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2019*, <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/-index/nzl>.
- 18 *The Global Competitiveness Report 2019*, World Economic Forum, Geneva.
- 19 “Növbədənənar prezident seçkisi elan edildi: siyasətçilər və təhlilçilər şərh edir”, Şubat 5, 2018, <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-42942460>; “Altıncı çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin ilk iclasında İlham Əliyevin nitqi”, Mart 10, 2020, erişim Ocak 10, 2021, <https://president.az/articles/36133>.
- 20 Seçime katılanlar ve kazananlarla ilgili demografik veriler Milli Seçim Komisyonu sayfasındaki bilgiler kapsamında yazar tarafından düzenlenmiştir.
- 21 Parlamento ve iktidar partisi milletvekilleri üzerinden Türkiye ile bir kıyas yapıldığında son seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaş ortalaması 49 iken iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yaş ortalaması 47,8'dir. Son seçimde AK Parti milletvekillerinin %54,2'si yeniden seçimi kazanırken %45,8 vekil yenilenmiştir.
- 22 İki aday da seçim yerleri değişen milletvekilidir.
- 23 3 Şubat 2020 tarihli “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın uygulanmasının sonuçları hakkındaki konferansta Cumhurbaşkanı'nın yapmış olduğu açılış konuşmasından alınmıştır. Bilgi için bakınız: <https://president.az/articles/35693>
- 24 BAİ İqtisadi Qrupu, “Paytaxt və əyalətlər: əsas sosial-iqtisadi fərqlər”, Nisan 25, 2018, erişim Ocak 25, 2021, <https://bakuresearchinstitute.org/az>.

Tarih/Date:/...../20.....

Adı Soyadı/Name Surname :

T.C. Kimlik Numarası :
/ ID Number

Adres/Address :

İlçe/Town:..... **Şehir/City:**.....

Telefon/Telephone :

GSM :

E-mail :

Tek Sayı Ücreti/One Issue: 50 TL

Yıllık Abonelik Ücreti / Annual Order (2 sayı / 2 issues): 100 TL

Yurtdışı Yıllık Abonelik Ücreti /Subsriction Outside of Turkey (2 Sayı/ 2 issues): 25 Euro

Ödeme Şekli / Payment:

Banka Havalesi / Bankwire Posta Çeki / Post Check Nakit /Cash

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

* Please send decont together with the form to receive your order.

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:

Please send your payment to the following bank account:

Terazi Yayıncılık,

Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi / Branch: 181/6296007

Posta Çeki Hesabı /Postal Check Account: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

IBAN No: TR96 0006 2000 1810 0006 2960 07

İletişim Bilgileri/Contact Details:

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

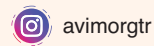
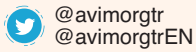
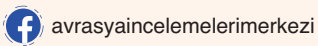
Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** 0 (312) 438 50 26

E-mail: terazi yayincilik@gmail.com

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 2-3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

www.avim.org.tr

